

BIBLIOTHEEK K.M.A.
Postbus 90.154
4800 RG BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Sec War

Reply to your 41011
suggestions approved
Release when ready
but not sooner than
August 2.

HST

Door president
Harry S. Truman
geschreven
„release when
ready“-bericht
voor de eerste
atoombom, veertig
jaar geleden

(zie blz. 293)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

P. L. Hoevers
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 73 15 05

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie

B. A. C. Droste
luitenant-kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

dr. A. A. Klumper
luitenant-kolonel van de militair
psychologische en sociologische dienst

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Spui 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11

Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

290 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

291 Veertig jaar kernwapens

293 Trinity Site, door M. Nederlof, majoor van de Koninklijke luchtmacht

305 Korpsverzameling van de Grenadiers en Jagers te kijk, door H. F. Fabri, majoor der grenadiers

312 De gevechten bij Palembang in februari 1942, door J. J. Nortier, kolonel der infanterie b.d. (deel 1)

326 Meningen van anderen: Houdt Defensie betaalbaar — De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 — Het Rode Leger: een staat in de staat?

330 Antwoord op meningen van anderen: Houdt Defensie betaalbaar — De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 — Het Rode Leger: een staat in de staat?

333 Boeken

335 Aanwijzingen voor medewerkers

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 84007 (23.1/94). Instelling commissie van advies voor de aanstelling tot leerling-beroepsonderofficier voor onbepaalde tijd bij de onderscheidene wapens en dienstvakken van de Koninklijke landmacht.

LaO 77009 (23.1/79). Adviescommissie-II bij de Koninklijke landmacht (herdruk, december 1984).

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie-III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, december 1984).

LaO 79014 (21/49) / LuO 79510 (21/46). Interimregeling faciliteiten belangenverenigingen van militairen (herdruk, november 1984).

LaO 84008 (51.2/127). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht.

LaO 70023 (55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71). Toepassing Ziekenfondswet (militairen) (herdruk, januari 1985).

LaO 84008 (51.2/127). Klein verlof en groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht van de lichtingsploeg 1985.

LaO 85001 (81/48) / LuO 85502 (81/44). Toepassing van de wegenverkeerswetgeving.

LuO 85501 (57/61). Emblemen voor formaties behorende tot de Koninklijke luchtmacht.

LaO 85002 (02/44) / LuO 85503 (02/43). Voorhanden hebben van vuurwapens

door vrijwilligers en reserve-officieren van de nationale reserve.

LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, januari 1985).

LuO 85504 (78/50v). Samenstelling commissie hogere technische vorming KLu.

LuO 85505 (78/104f). Samenstelling commissie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

LuO 85506 (55.1/9ap). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (47e wijziging).

LuO 85507 (82.2/14). Vervoer van personen, niet in dienst van defensie, in militaire voertuigen.

LaO 68018 (51.12/49b). Studie-assistentie t.b.v. de civiele vakopleiding van de technische specialisten (herdruk, februari 1985).

LaO 85005 (51.2/126a) / LuO 85508 (51.2/91a). Eerste wijziging districtsbeschikking 1984.

LaO 85006 (53/78) / LuO 85509 (53/77). Overzicht van onderscheidingstekenen, die door militairen kunnen worden gedragen.

LaO 83014 (51.2/125). Klein verlof en groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht van de lichtingsploegen 1983 (herdruk, maart 1985).

LaO 85006 (53/78). Overzicht van onderscheidingstekenen, die door militairen kunnen worden gedragen.

Lamed 001-85 (55.3/236) / Lumed 501-85 (55.3/237). Deelneming schermwedstrijden KOS/KOOS op 23 februari en van 25 februari tot en met 1 maart 1985.

Lamed 013-84 (85/29) / Lumed 510-84 (85/27). Aanwijzing m.b.t. dienststukken (herdruk, januari 1985).

Lamed 024-84 (78/522). Opleiding voor sergeant-majoor administrateur.

Lumed 502-85 (78/179). Universitaire studies.

Lumed 515-84 (78/178). Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lumed 516-84 (03/11). Aanwijzing als deviezenrechtelijke ingezetene (herdruk, januari 1985).

Lamed 002-85 (55.3/237) / Lumed 503-85 (55.3/238). Nationale militaire golfwedstrijden 1985.

Lamed 003-85 (83.1/12g) / Lumed 504-85 (83.1/12g). N.V. Nederlandse Spoorwegen reisfaciliteiten.

Lacirc 001-85 (91.1/3). Registratieve indeling van militairen bij het korps Commandotroepen.

Lacirc 002-84 (71/1). Gebruik van touwen bij oefening (herdruk, oktober 1984).

Lacirc 003-84 (15/6). Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een (ernstig) ongeval, ramp of calamiteit.

Lacirc 007-84 (5572/1). Regeling kooprecht PSU-artikelen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

Veertig jaar kernwapens

MS Op blz. 293 van dit nummer treft u een artikel aan over de ontwikkeling van het kernwapen of liever gezegd de koortsachtige race naar het operationeel maken ervan. Dezer dagen is het immers precies veertig jaar geleden dat het is ingezet. De herinneringen aan dat historische feit zorgen thans tevens voor het besef dat zich in onze wereld, sedert de intrede van dat wapen, direct of indirect grote veranderingen hebben voorgedaan. Natuurlijk is de uitvinding van het kernwapen primair een wapentechnische ontwikkeling van de eerste orde geweest. Het heeft vooral fundamentele veranderingen teweeggebracht in de wijze waarop oorlogen kunnen worden gevoerd en/of kunnen worden beslist. Het zou echter onjuist zijn om als krijgsmacht slechts die vaktechnische zijde in de gaten te houden. Erg belangrijk is óók na te gaan welk stempel de nucleaire bewapening heeft gedrukt op de relaties tussen krijgsmacht, politiek en maatschappij. Daarbij staan de acceptatie van de krijgsmacht en de middelen die worden gebruikt centraal. Men zou kunnen zeggen dat vooral de huidige politieke bedoeling, het voorkómen van oorlog, heeft bijgedragen tot de schier onveranderlijke opvatting dat de krijgsmacht het belangrijkste middel in de vredes- en veiligheidspolitiek is. In ieder geval blijkt

dat de mate van acceptatie van de krijgsmacht en een aantal andere vraagstukken daaromheen, in Nederland gedurende de afgelopen twintig jaren vrij constant is gebleven*, en dat ondanks of dank zij verschuiving van de strategische doelstelling en de rol van kernwapens daarin, namelijk van vergelding naar voorkoming van oorlog dan wel het aangepaste antwoord.

De vraag is natuurlijk of bij gelijkblijvende doelstelling en rol van het kernwapen de acceptatie evenzeer constant zou zijn gebleven. Daaraan zou kunnen worden getwijfeld vanwege de massale vernietigingskracht van nucleaire wapens die de kwetsbaarheid en daarmee de betrokkenheid van de bevolking hebben verhoogd. Vele maatschappelijke en politieke stromingen geven van die betrokkenheid intensief blijk.

Uit het bovenstaande blijkt in ieder geval een grotere verwevenheid van de krijgsmacht met politieke vraagstukken. Hierop speelt ook in de verstrengeling van het defensiebeleid met de buitenlandse politiek, met name veroorzaakt door het lidmaatschap van de NAVO. Sommigen spreken zelfs van een onderschikking van Defensie aan Buitenlandse zaken.

Er zijn echter meer ontwikkelingen die met de uitvinding van het nucleaire wapen hebben te maken. Niet zo direct misschien, maar bv. de ongelijke verdeling van het bezit en/of productie van nucleaire wapens binnen de bestaande bondgenootschappen kan binnen zo'n bondgenootschap een bepaalde afhankelijkheid veroorzaken van de staat die nucleaire wapens produceert en/of bezit. Voorts is het verschijnsel „Proxy-oorlog” als indirect gevolg van het bestaan van kernwapens aan te geven. Proxy-oorlogen zijn „gesponsorde” oorlogen, gefinancierd door de grote(re) mogendheden en kernwapenbezitters, uitgevoerd door de respectieve satellietstaten in een rechtstreeks conflict. Daarachter zitten echter de belangen van de grote(re) mogendheden die de confrontatie met elkaar niet willen aangaan vanwege bijvoorbeeld de consequenties die deelneming zou hebben voor een bondgenootschap, het in gevaar brengen van (handels)betrekkingen elders, of vanwege het escalatiegevaar van het conflict tot over de nucleaire drempel. Voorbeelden daarvan zijn de („militair

* Publieke opinie en krijgsmacht: enkele trends. *Maatschappij en krijgsmacht* 7(1985)(2).

re") adviseurs en materiële steun voor bepaalde met elkaar strijdende landen. Een concreet voorbeeld vinden wij in de Midden-Oostenproblematiek waar de vrije doorvaart en natuurlijk de aardoliebelangen voor verscheidene partijen tot indirecte actie aanleiding geven.

Tot slot is de behoefte aan controle over nucleaire arsenalen en het neutraal interveniëren bij brandhaarden in deze wereld via een internationaal geaccepteerde rechtsorde een belangrijke drijfveer (geweest) bij de ontwikkeling van de activiteiten binnen de Verenigde Naties en speciaal binnen de Veiligheidsraad en de internationale vredesmachten.

Uit het bovenstaande moet worden geconcludeerd dat een bepaalde militaire ontwikkeling of vinding meestal een behoorlijke „spin-off” heeft op allerlei gebied, zowel direct als indirect. Het kernwapen is daarvan een duidelijk voorbeeld. Het is een specifiek militaire vinding, gebaseerd op ontdekkingen in de fysica, met een grote „spin-off” voor de gehele wereld. In een terugblik is dat goed aan te tonen.

Maar ook thans en in de toekomst worden legio (minder spectaculaire) vindingen en ontwikkelingen gedaan. Meestal zijn de „beïnvloedingslijnen” minder duidelijk, en de gevolgen minder goed te traceren. Bovendien is meestal de „richting” van de „spin-off” anders dan in het geval van de atoombom. Met andere woorden: het gaat dan niet om een militaire vinding die gevolgen heeft voor de samenleving, maar om ontwikkelingen en vindingen in civiele kringen met consequenties voor de krijgsmacht.

Een krijgsmacht zal, zeker uit beleidsoogpunt, alert moeten zijn op de complexe „spin-off” van ontwikkelingen en vindingen door snel belangrijke aspecten als relevant te herkennen en snel de consequenties ervan voor de krijgsmacht vast te stellen.

De ontwikkeling van de microtechnologie bijvoorbeeld zal nog zeer vele toepassingen opleveren, ook militaire, met name in de elektronische oorlogvoering.

Het Strategic Defense Initiative zal complexe wijzigingen in het strategisch denken opleveren. Op het technische en materiële vlak zal het zoeken van relevanties en het vaststellen van consequenties moeilijkheden opleveren. De uitstralings-effecten hiervan zullen niet alleen raken aan soort en organisatie van middelen en de wijze van optreden, zij zullen ook raken aan de opleiding en vorming van het personeel. Juist deze op de toekomst gerichte investering in de personele middelen vergt perspectief en tijd. Wij zullen onder meer om deze reden reeds nu moeten investeren. Al op dit moment tekenen zich ontwikkelingen af die op korte termijn van invloed zijn. Hierbij kan bv. worden gedacht aan veranderingen in het civiele onderwijs. Daarop zal reeds nu moeten worden ingespeeld, wil de krijgsmacht ook morgen beschikken over voor zijn taak geschikt, opgeleid en gemotiveerd personeel.

Wat te denken ook van toenemende integratie van etnische en religieuze minderheden in onze samenleving, waarvan de tweede en derde generatie — straks genaturaliseerd, maar nog met hun specifieke identiteit — voor de poorten van KMA, OCOSD en KMS staan?

De „spin-off” van deze civiele ontwikkelingen is voor de krijgsmacht, zo te zien, niet gering: in vooropleidingseisen, selectie alsmede afgewogen beleid binnen het opleidings- en personeelssysteem zal een en ander moeten worden verdisconteerd. Al deze facetten grijpen in elkaar en moeten in samenhang met elkaar worden ontwikkeld. De in dit blad ook zo vaak geprezen flexibiliteit van geest zal moeten worden gebruikt, óók — naar verwachting — om van platgetreden paden van tradities en rechtspositie af te wijken ten behoeve van een kwalitatief hoogwaardige krijgsmacht. Een uitdaging van jewelste, vooral voor de planningssectoren, die creatief in de komende planperiode van de krijgsmacht sluitende oplossingen moeten trachten te vinden.

Gemakkelijk is het niet, maar het zal de moeite lonen.

M. Nederlof

majoor van de Koninklijke luchtmacht

Trinity Site

In Nieuw Mexico, in de VS, staat ca. 85 km ten noorden van de stad Alamogordo een eenvoudig monument van lavasteen in de verlaten woestijn. Een metalen plaquette herinnert aan het feit dat hier op 16 juli 1945 's werelds eerste atoombom explodeerde. De proef met het eerste nucleaire wapen op „Trinity Site”, zoals deze plek wordt genoemd, wordt overschaduwd door de gebeurtenissen kort erna, te weten de inzet van de beide kernwapens tegen Japan in augustus 1945. Thans, bijna 40 jaar later, neemt de belangstelling voor Trinity Site en zijn geschiedenis toe. Steeds meer mensen vragen zich af hoe wij eigenlijk in het nucleaire tijdperk zijn beland. Dit artikel beschrijft een bezoek aan Trinity Site anno 1984 en gaat na-

Monument in de woestijn

der in op de ontwikkeling van het eerste kernwapen in de oorlogsjaren 1942/45.

Trinity Site ligt op het terrein van „White Sands Missile Range”, een van de grootste militaire terreinen in de VS. Het enorme gebied, grotendeels onbewoonde woestijn, wordt gebruikt voor oefeningen en het afschieten van geleide wapens zoals Hawk, Pershing, Patriot en Stinger. Normaliter is White Sands niet toegankelijk voor het publiek, maar eenmaal per jaar mogen bezoekers zich onder het wakend oog van de militairen per auto of bus naar Trinity Site begeven. Bij de ingang van het terrein krijgt de bezoeker een papier uitgereikt met regels waaraan hij zich moet houden. Wie Trinity Site een uitstekende plek vindt om acties te voeren komt bedrogen uit: demonstreren mag niet.

Rijdend in de richting van de site wordt duidelijk waarom deze plek destijds werd gekozen. Niet alleen is de gehele streek onbewoond, maar tevens onttrekken bergketens de vallei met de naam „Jornada del Muerto” (Reis des Doods) aan het zicht; de weinig opwekkende naam stamt uit de tijd dat de Spanjaarden erdoor trokken, gekweld door dorst en hitte en achtervolgd door Apache-indianen. Trinity Site had dank zij de bergen geen last van nieuwsgierige toeschouwers. De gedachten van de bezoeker van vandaag, die Trinity Site nadert, gaan onwillekeurig terug naar de tijd waarin de proef werd genomen en de ontwikkeling die eraan voorafging.

Het Manhattanproject start

De eerste stappen op weg naar het kernwapen, of de atoombom zoals men destijds placht te zeggen, werden gezet in de jaren '30 door natuurkundigen in diverse Europese landen. Van een doelbewuste poging om in korte tijd een bruikbaar wapen te

REPLY TO
ATTENTION OF

DEPARTMENT OF THE ARMY
US ARMY WHITE SANDS MISSILE RANGE
WHITE SANDS MISSILE RANGE, NEW MEXICO 88002

Regulations for Entering White Sands Missile Range

1. No photography is allowed on White Sands except at Trinity Site and the McDonald ranch house.
2. Demonstrations, picketing, sit-ins, protest marches, political speeches and similar activities are prohibited.
3. No weapons of any kind are allowed on the range.
4. Consumption of alcoholic beverages is prohibited.
5. Use, possession, transportation or sale of narcotic drugs, marijuana or barbiturates is illegal.
6. Motorcycle operators and riders are required by Federal law to wear protective helmets while riding on the range.
7. You may not pick up or take Trinitite from Ground Zero. Not only is the Trinitite part of a National Historic Landmark, the glassy substance is still radioactive. (See radiation section inside the attached brochure.)
8. You cannot eat or drink while within the fenced area at Trinity Site. (See radiation section inside brochure.)
9. Visitors must remain with their convoy or on the marked route if coming or going via Stallion Gate. Military Police are stationed to offer assistance and information.
10. Watch out for snakes. Rattlesnakes have been seen at Ground Zero and at the McDonald ranch house.
11. Anyone experiencing car trouble should remain in his or her car and wait for assistance from the Military Police.
12. If you have any questions about Trinity Site or White Sands Missile Range, stop by the information booth at the entrance to Trinity Site or ask one of the Public Affairs personnel wearing an "info" button.
13. Pets should be kept in vehicles. If allowed out, all pets must be on leash. (See radiation section inside brochure.)

produceren was pas sprake medio 1942, nadat de Amerikaanse president Roosevelt hiervoor toestemming had verleend. Hij handelde op advies van dr. Vannevar Bush, een autoriteit op het gebied van „Research and development” en wetenschappelijk adviseur van de president. Professor Einstein had Roosevelt al in 1939 gewezen op de mogelijkheid dat Duitsland een atoombom kon en zou ontwikkelen; hij deed dit op verzoek van drie Hongaarse natuurkundigen die voor de Nazi's waren gevlucht, Szilard, Wigner en Teller, die later een belangrijke rol zouden spelen bij de ontwikkeling van de bom in Amerika. Einsteins brief werd gelezen en verdween in het archief, maar toen Amerika eind 1941 in oorlog raakte kreeg de kwestie van de atoombom gaandeweg nieuwe aandacht. In 1942 was een atoombom theoretisch mogelijk; de vraag was of het ooit zou gelukken zo'n bom te construeren? Maar als het kon, moesten de Amerikanen Hitler-Duitsland voor zijn. Spoed was dus geboden.

Na Roosevelt's besluit belastte minister van defensie Stimson bgen Leslie R. Groves met de leiding van het „Manhattan Engineering District”. Die organisatie had één opgave: ontwerp en bouw de atoombom, en wel zo snel mogelijk. Op 23 september 1942 aanvaardde Groves zijn nieuwe functie. Op het eerste gezicht was het een vreemde keuze: Groves was genieofficier en had juist een groot project geleid: de bouw van het Pentagon. Van atomen wist hij niets. Hij was een eerste-klas organisator, een doorzetter met een goed instinct voor het technisch haalbare. Groves zou zich vooral met de organisatorische aspecten bezighouden. Hij moest de voorwaarden scheppen waaronder de wetenschapsmensen het best en vooral het snelst tot resultaat zouden komen. Het waren de natuurkundigen die het wapen moesten ontwikkelen. Groves werd vooral gekozen vanwege zijn reputatie: zijn projecten waren altijd op tijd klaar.

Groves oriënteerde zich door een reeks bezoeken aan verscheidene onderzoekcentra, o.a. het Metallurgisch Laboratorium te Chicago en de Berkeley-Universiteit in San Francisco, waar hij zich liet voorlichten over de kernfysica-experimenten. Hij vernam dat voor een atoombom Uranium-235 (U_{235}) of Plutonium (een nog niet bestaande stof) zou kunnen worden gebruikt. Op grond van berekeningen nam men aan dat met behulp van deze

stoffen onder bepaalde omstandigheden een nucleaire kettingreactie tot stand kon worden gebracht. Via een afscheidingsproces kan U_{235} worden gewonnen uit natuurlijk uranium, een betrekkelijk schaarse grondstof. Plutonium ontstaat in een reactor en moet via een chemisch proces worden afgescheiden van de uraniumstaven waarin het is gevormd. Beide processen zijn bijzonder ingewikkeld en bestonden in 1942 vrijwel uitsluitend op papier. Slechts microgrammen U_{235} waren beschikbaar, na vele maanden noeste arbeid geproduceerd in experimentele laboratoriumopstellingen; en voor een bom zouden vele kilogrammen nodig zijn! Trouwens . . . een bom, daarover had nog bijna niemand serieus nagedacht. Groves probleem had dus twee aspecten: de produktie van splijtbaar materiaal en de bouw van de bom. Voor het eerste aspect moest kleinschalig laboratoriumwerk worden omgezet in de produktie van splijtbare stof (U_{235} en plutonium) op een industriële schaal. Daarvoor zou een totaal nieuwe industrietak nodig zijn. De produktie vergde grote hoeveelheden uraniumerts en energie. Een voorbeeld: voor de produktie van één gram plutonium per dag was 500 tot 1500 kW energie nodig, en uit enkele tonnen erts konden enkele grammen plutonium worden gewonnen. Er zouden fabriekscomplexen en reactoren moeten worden gebouwd met (zeer ingewikkelde) apparatuur die men nog moest uitvinden. Dan was er het vraagstuk van de constructie van de bom. Niemand kon bij benadering zeggen hoeveel U_{235} of plutonium nodig zou zijn, en hoe de bom eruit zou moeten zien. Ook de geheimhouding baarde Groves zorgen: hoe kon hij het project geheim houden terwijl de geleerden over het hele land verspreid woonden en vrijelijk, via post en telefoon gegevens uitwisselden? Een totale en drukkende onzekerheid begeleidde bovendien het gehele Manhattanproject. Er was immers nog niet aangetoond dat een nucleaire kettingreactie, het werkingsprincipe van een atoombom, tot de praktische mogelijkheden behoort.

Groves was er de man niet naar zich door een schier onmogelijke opgave te laten weerhouden van een voortvarende aanpak. Hij zorgde eerst ervoor dat het Manhattanproject de hoogste industriële prioriteit kreeg. Vervolgens vond hij in september 1942 de Belgische Union Minière bereid 1200 t hoogwaardig uraniumerts te leveren uit de

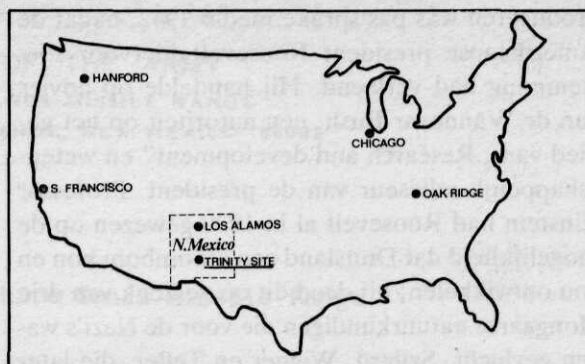

Kongo voor een vriendenprijs van \$ 1,60 per pond. Tot verbazing van de Amerikanen lag deze schaarse grondstof reeds enkele jaren in een pakhuis in Staten Island, New York. De provincie Katanga in Belgisch Kongo zou de voornaamste leverancier blijven van uraniumerts voor het Manhattanproject. Voor de produktie van splijtbare stof zocht Groves contact met enkele grote Amerikaanse concerns. Zo werden o.a. Union Carbide en Eastman in de arm genomen voor de ontwikkeling van verrijkingsfabrieken voor U_{235} , en voor de produktie van plutonium wendde hij zich tot de chemiegigant Du Pont. Du Pont stribbelde tegen: in de jaren '30 had de bedrijfsleiding zich in een proces moeten verantwoorden wegens oorlogswinst op de produktie van explosieven voor de Geallieerden in de Eerste Wereldoorlog. Nu voelde men er weinig voor mee te werken aan een superbom, laat staan daarmee geld te verdienen. Men kwam echter toch tot overeenstemming: Du Pont zou de produktie van plutonium ter hand nemen, de Staat betaalde alle kosten en droeg alle risico's; de patentrechten vervielen eveneens aan de Staat. Beloning voor Du Pont: één dollar, te ontvangen aan het einde van de contractperiode. Omdat de Staat eerder betaalde (direct na de capitulatie van Japan) moest Du Pont in 1945 de som van 33 cent terugstorten op de rekening van de Verenigde Staten van Amerika!

Terwijl Groves organiseerde en regelde, werd in december 1942 een belangrijke wetenschappelijke doorbraak bereikt. Dr. Enrico Fermi van het Metallurgisch Laboratorium in Chicago bracht in een proefreactor 's werelds eerste nucleaire kettingreactie op gang. Hiermee was de bom een stap dichterbij gekomen; een kernexplosie is immers in feite een zeer snel verlopende kettingreactie. Tevens was aangetoond, dat atoomsplijting bruikbaar is voor het opwekken van energie.

Oak Ridge en Hanford

Voor de produktie van splijtbare stoffen werden twee grote fabriekskomplexen uit de grond gestampt: een in Oak Ridge, Tennessee en een in Hanford in de staat Washington. In Oak Ridge bouwde men drie fabrieken voor U_{235} die elk volgens een verschillend principe zouden werken. Dit was nodig om het risico van een mislukking zo gering mogelijk te houden. Oak Ridge zou uiteinde-

Voornaamste locaties van het Manhattanproject

lijk aan 85.000 mensen werk bieden. Grotendeels waren het procesbewakers die niet wisten wat hun fabriek eigenlijk produceerde. Het was, zoals er een opmerkte: „A strange place, everything goes in, nothing comes out”. In Oak Ridge kwamen tevens een reactor en een chemische fabriek voor de produktie van plutonium dat nodig was voor laboratoriumexperimenten. Deze faciliteiten zouden fungeren als „pilot-project” voor Hanford, waar drie grote reactoren en een afscheidingsfabriek verrezen voor produktie van plutonium in grotere hoeveelheden. De bouw van Oak Ridge en Hanford en het ontwerpen van de nodige machines geschieden onder wetenschappelijke leiding van technici en geleerden van verscheidene universiteiten en laboratoria. Zo verleende het Metallurgisch Laboratorium van Chicago (Fermi) wetenschappelijke steun bij de bouw en het in bedrijf houden van de reactoren en verrichtte Du Pont het uitvoerende werk.

Los Alamos

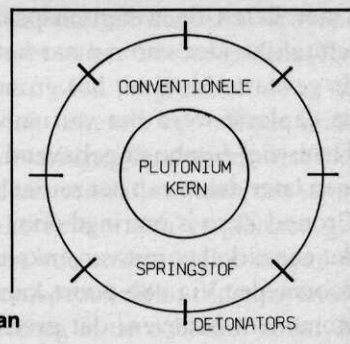
Direct na zijn benoeming tot projectleider ging generaal Groves op zoek naar een natuurkundige die hij kon belasten met ontwerp en bouw van de atoombom. Hij vond J. Robert Oppenheimer van de Berkeley-Universiteit van Californië bereid de riskante taak op zich te nemen. Oppenheimer — die enige tijd verbonden is geweest aan de Universiteit van Leiden — was een jong en briljant geleerde maar een controversiële keuze vanwege zijn vroegere communistische sympathieën. Desondanks bezorgde Groves hem met spoed een clearance. Na de oorlog geconfronteerd met kritiek zei Groves: „I could have cleared Stalin if I thought it was necessary”. Teneinde de geheimhouding te verzekeren wilde Groves al het weten-

schappelijke werk voor de constructie van de bom op één plek concentreren. Te zamen met Oppenheimer koos hij Los Alamos in Nieuw-Mexico, waar een laboratorium moest worden gebouwd alsmede een woonwijk voor de medewerkers en hun gezinnen. Het geheel zou streng worden bewaakt en zo veel mogelijk van de buitenwereld worden afgesloten. In de loop van 1943 kwam het werk in Los Alamos op gang. Talloze natuurkundigen, waaronder velen van Europese afkomst (o.a. Fermi en de Deen Niels Bohr, beiden Nobelprijswinnaars) werkten mee aan het ontwerp. Een nuttig aandeel leverde Engeland, dat aan een „eigen” atombom werkte. Churchill en Roosevelt kwamen overeen dat de Engelsen hun kennis zouden inbrengen in het Manhattanproject; dit kan men beschouwen als het begin van de speciale relatie op nucleair gebied die thans nog tussen Engeland en de VS bestaat.

De problemen in Los Alamos waren legio. De strenge „security” dreef de wetenschappers tot wanhoop. Er was een voortdurende worsteling om voor experimenten aan enkele grammen splijtbaar materiaal te komen. Een moeilijk oplosbaar probleem bleek het vaststellen van de grootte van de nucleaire lading: hoeveel plutonium of U_{235} zou er nodig zijn voor een nucleaire explosie? Enerzijds vreesde men een totale mislukking, anderzijds was men bang voor een overmaat aan geweld. In elk geval zou een proefexplosie nodig zijn om de effecten van de bom te kunnen vaststellen. In Los Alamos concentreerde men zich aanvankelijk op een bom van het zg. „Gun type” waarbij de nucleaire explosie tot stand moest komen door een plutoniumlading in een plutoniumdoel te schieten. Hiervoor werd een speciaal geconstrueerd stuk kanonloop gebruikt met conventionele munitie als aanvuurlading. Op een kwade dag kwam uit Oak Ridge het bericht dat plutonium onbruikbaar was voor dit type bom. Verslagenheid alom, maar niet voor lang. Parallel aan het kanonproject werkte een andere groep al enige tijd aan een bom, die op het implosiebeginsel berustte. Rondom een nucleaire lading van twee halve bollen plutonium werd een mantel van conventionele springstof aangebracht. Door een op de microseconde nauwkeurige explosie van deze conventionele-springstofladingen (de „timing” was een van de grote problemen) werden de halve bollen samengeperst, waardoor een zeer snelle reactie ontstond,

Replica van Fat Man

Het principe van Fat Man

d.w.z. een nucleaire explosie. Bij deze constructie was de kans dat het plutonium niet tot splitsing zou overgaan veel geringer. De implosiebom kreeg nu voorrang, maar men ging door met de ontwikkeling van het Gun-type. Dit wapen zou nu als kernlading U_{235} krijgen, wat wel bruikbaar zou zijn in de kanonloop. De vooruitzichten voor productie van U_{235} waren echter in 1944 nog niet rooskleurig. In de zomer van 1945 waren de reactoren van Hanford begonnen met de productie van plutonium. Er was juist voldoende geproduceerd voor één bom. Na 28 maanden van niet aflatende harde arbeid hadden Oppenheimer en zijn mensen een exemplaar van de implosiebom gereed. Vanwege zijn bolle vorm kreeg hij de naam „Fat Man”.

Niemand kon met zekerheid zeggen of Fat Man zou werken en hoeveel kracht hij zou hebben. In Los Alamos liepen de ramingen uiteen van 45 kt tot nul. Er was er maar één die op deze vragen antwoord kon geven: Fat Man zelf.

„Ground Zero”

Wat is er te zien aan een stuk woestijn waar een atombom is ontploft? Is het daar niet gevaarlijk? Om met de laatste vraag te beginnen: het is er niet gevaarlijk. Volgens een brochure van het Amerikaanse leger resulteert een bezoek van een uur aan Ground Zero (het grondnulpunt) in een dosis

van ten hoogste één milliröntgen. Wij lopen per jaar een dosis op van ca. 90 mR door natuurlijke oorzaken, voornamelijk zonnestraling.

Het eerste wat men ziet bij nadering van het grondnulpunt is Jumbo, een stalen vat van 7 m lengte en ruim 3 m in doorsnede met een wanddikte van 35 cm. Oorspronkelijk zou het vat dienen als omhulsel van de bom bij de explosie. Indien het mis ging zou men dank zij Jumbo het kostbare plutonium kunnen redden, althans dat hoopte men. Later lieten de wetenschapsmensen dit onwaarschijnlijke idee varen maar het ruim 200 t wegen- de gevaarte bleef bij het grondnulpunt staan. Bij de explosie werd het vat nauwelijks beschadigd. Thans ziet Jumbo er gehavend uit; kennelijk heeft men later delen van het reusachtige vat gesloopt.

Ground Zero is omringd door een stevig hekwerk dat een cirkel vormt van enkele honderden meters doorsnede. Via een poort kan men zich naar het monument begeven, dat precies op de plek staat van het grondnulpunt. De tekst van de gedenkplaat luidt: „Trinity Site where the world's first nuclear device was exploded on July 16, 1945". Bij het monument staat een replica van Fat Man, het type bom dat hier werd gebruikt. Fat Man sloeg een krater van 2,50 m diepte in de woestijngrond; daarvan is nu niet veel meer te zien dan een flauwe ondiepte. Duidelijk zichtbaar zijn de fundamente van gewapend beton van de 30 m hoge toren waarop de bom tot ontploffing is gebracht. De stalen toren verdampte in de explosie. De toren was nodig om de effecten van de explosie goed te kunnen meten en bovendien hoopte men minder fallout te veroorzaken dan met een explosie op de grond. In een soort vitrine liggen stukjes van een substantie die op groen glas lijkt. Door druk en hitte smolt het woestijnzand in de omgeving van de toren en veranderde in „groen glas". Later noemde men deze stof „Trinitite"; ze is nog steeds zwak radioactief. Aan het hekwerk rond het grondnulpunt zijn foto's tentoongesteld van de explosie.

Het publiek gedraagt zich ingetogen. Dit is geen plaats voor luidruchtige vrolijkheid, die vaak een groep Amerikanen tijdens een uitstapje kenmerkt. Bedachtzaam leest men de plaquette en bekijkt Fat Man, de grimmige getuige uit een niet zo ver verleden. Geduldig schuifelt men langs de foto's en de vitrine met Trinitite. Een groep Japanners laat zich glimlachend fotograferen bij het

Jumbo

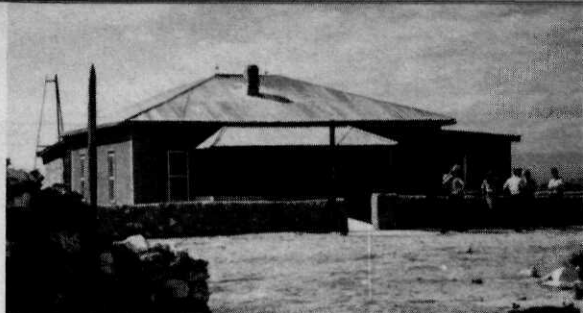
monument, alsof ze tussen de tulpen stonden in de Keukenhof.

McDonald Ranch House en assemblage

De onderdelen van de bom werden afzonderlijk vervoerd van Los Alamos naar Trinity Site. Op 1,5 km van het grondnulpunt staat het McDonald Ranch House, waar de plutoniumkern werd geassembleerd.

De voorbereidingen voor de Trinity-test begonnen in de zomer van 1944. De plek werd uitgezocht door een aantal kopstukken van Los Alamos, o.a. Oppenheimer en Bainbridge, de leider van de test. De Jornada del Muerto lag destijds op de „Bombing and Gunnery Range" van de Vliegbasis Alamogordo, tegenwoordig Holloman Air Force Base. In oktober 1944 werden plannen opgesteld voor de bouw van een basiskamp, observatieposten en wegen. Dit werk was twee maanden later voltooid en uit Los Alamos arriveerden de wetenschapsmensen met hun meetapparatuur. Aangezien niemand ervaring had met het meten van zware explosies besloot men een proef te houden met 100 ton TNT. Deze proef vond plaats op 7 mei 1945, de dag van Duitslands capitulatie. Dit feit had overigens geen invloed op de voortgang van het Manhattanproject. Aan de hand van de resultaten werden vele verbeteringen aangebracht aan de observatieposten, het wegennet en de verbindingen. De 30 m hoge toren verrees op het grondnulpunt en Trinity Site was gereed.

Het plutonium voor Fat Man arriveerde uit Hanford in Los Alamos in de vorm van een geleïachtige oplossing. In het laboratorium werd het verwerkt tot twee metalen halve bollen en bedekt met een laagje nikkel ter bescherming tegen corrosie. De totale kern had een gewicht van ruim 36 kg. In Los Alamos werd eveneens de mantel vervaardigd van conventionele-springstof-elementen, ook wel explosieve lens genoemd, die rond de plutoniumkern paste en het implosie-effect moest veroorzaken. Op 12 juli werd de plutoniumkern op de ach-

McDonald Ranch House

terbank van een personenauto vervoerd naar McDonald's Ranch House, een reis van bijna 340 km. Vrijwel tot op de laatste dag waren er tegenslagen: de kern ging bladderen, de explosieve schaal leverde problemen op en de elektrische ontsteking liet het afweten. De mannen van Trinity Site werkten onder hoogspanning in de hete woestijn en in het primitieve gebouwtje van de Ranch. Op 15 juli zou president Truman in Europa arriveren voor de conferentie van Potsdam met Churchill en Stalin. De politiek verlangde een succes op zeer korte termijn.

McDonald's Ranch House verkeert tegenwoordig in de toestand van 1945. De boerderij bestaat uit een eenvoudige woning met vier kamers en enkele bijgebouwen. De bezoeker treft er ook de grote betonnen waterreservoirs aan die in de hete zomer van 1945 verkoeling brachten aan de assemblageploeg. In een van de kamers staan nog de eenvoudige houten werkbanken waarop de beide helften van de plutoniumkern werden samengebouwd met een initiator. Hoewel op slechts 1,5 km van het explosiepunt gelegen, liep de Ranch slechts lichte schade op. Alle ruiten op één na werden vernield en de bijgebouwen stortten gedeeltelijk in. Een aantal foto's geeft de bezoeker een indruk van het werk en de primitieve omstandigheden hier in de zinderende hitte van de woestijn. Een van de moeilijkheden was het woestijnstof. In de assemblageruimte werden ramen en deuren met plastic en tape afgedicht om het stof buiten te houden; de taperesten zijn nog zichtbaar.

De eind-assemblage van Fat Man geschiedde op 13 en 14 juli. De plutoniumkern („gadget”) werd in de bom geplaatst en de „High Explosive” (HE)-ladingen werden aangebracht, zodat het springstofomhulsel compleet was. Vervolgens werd de geassembleerde bom naar de top van de toren gehesen en voorzien van 46 ontstekers. Dat alles geschiedde stap voor stap en met grote voorzichtigheid onder leiding van N. E. Bradbury, die was be-

last met de leiding van de assemblage. Op 15 juli werd de ontsteking op scherp gesteld en daarmee was alles gereed voor de proef met 's werelds eerste atoombom (zie ook de volgende bladzijde).

16 juli 1945: Trinity-test

In de maand juli is het regentijd in Nieuw Mexico. Regelmatig verdwijnt de zon achter zware donderwolken en stortbuien zetten delen van de woestijn blank. Slecht weer dreigde aan de vooravond van de Trinity-test roet in het eten te gooien. Regen en onberekenbare wind vergrootten de gevaren van fall-out. Men rekende op fall-out maar aangezien er geen ervaringscijfers waren wist niemand in welke mate het verschijnsel zich zou voordoen. Voor alle zekerheid waren er plannen gemaakt voor evacuatie van enkele kleine steden in de omgeving. Het oorspronkelijke tijdstip van de test was 0400 uur, vroeg in de ochtend, zodat de omwonende bevolking nog sliep en het aantal getuigen minimaal zou zijn. De test moest worden uitgesteld maar tegen de ochtend klaarde het weer enigszins op. Groves en Oppenheimer vonden uitstel niet langer verantwoord en gaven opdracht het detonatiesignaal om 0530 uur te geven.

Er lagen drie bemande observatieposten rond het grondnulpunt op een afstand van ca. 9 km. In het basiskamp op 16 km afstand waren de vooraanstaande medewerkers van het Manhattanproject verzameld. Velen waren doodmoe en nerveus na een stormachtige, slapeloze nacht. Oppenheimer werd met moeite door Groves op de been gehouden. De generaal was onverstoort en Fermi was een en al optimisme. Om 0510 uur begon de „countdown”. Enkele minuten voor afloop van de countdown gingen de bezoekers in dekking en zetten speciale brillen op ter bescherming tegen de lichtflits. Op minus 45 sec werd een automatische klok in werking gesteld en slechts de veiligheidsofficier kon nu het afvuurcircuit nog onderbreken.

De laatste seconden van martelende onzekerheid waren aangebroken. Ieders blik was gericht op de fel verlichte toren. Zou het menselijke vernuft het nucleaire vuur ontsteken of zou een flop van wereldformaat een eind maken aan alle illusies? Om 0529.45 uur precies flitste het afvuursignaal naar de bom, de 46 detonators ontstaken de springstofmantel, de implosie perste de plutoniumkern

TRINITY HOT RUN

The following is an excerpt from a memorandum by N. E. Bradbury which outlined the procedure for final assembly of the bomb at Ground Zero.

Unloading at TR (Friday, July 13)

1. Truck backs up to base of tower.
2. Tarpaulin is removed, cradle and assembly unleashed.
3. Main hoist lifts sphere off cradle with spreader bar or tongs.
4. Drive truck out from under sphere.
5. Place new cradle under hoist and lower sphere suspended by tongs into it with main hoist.

Assembly at TR

1. Sphere is now resting on cradle with polar cap up.
2. Detach main hoist; pick up gently with hook, lower, pull out over gadget and secure.
3. With jib hoist, remove polar cap and dummy plug. Special polar cap and funnel put in place. Gadget now belongs to tamper people (at about 1400 on Friday). Before their taking over, a 15 min period will be available for generally interested personnel to inspect the situation. After this time, only G-engineers and two representatives from the assembly team will be present in the tent.
4. G-engineers work till 1600 with active material insertion.
5. Light must be available to work in tent at night.
6. At 1600 dummy plug hole is covered with a clean cloth and explosives people take over. Attach tongs to tent peak by chain. Place tongs on trunnion. Lift sphere and turn over with jib hoist for HE insertion. Return sphere to cradle.
7. Place hypodermic needle in the right place (Note: check this carefully).
8. At this point another 15 minute period will be available for inspection by generally interested personnel.
9. Insert HE — this is to be done as slowly as the G-engineers wish. Have on hand extra paper, if charges are slightly small, grease, and hypodermic needle grease gun. Be sure glass tape and/or shim stock shoe horn is on hand.
10. When HE has been inserted and explosives people and G-engineers are satisfied that all is OK, another inspection period of 15 min will be available.
11. Lift sphere with tongs by chain to tent peak. Return to polar cap up position. Remove special polar cap with jib hoist; replace with regular polar cap.
12. Turn sphere over with tongs, chain and tent peak so that lug is up.
13. Place sphere in special cradle for tower top, and attach cradle firmly to sphere. Remove all tongs, chains etc., and generally clear deck.

14. Leave tent in place till morning. Note: The HE vacuum cup has arrived and appears to be extremely useful in handling HE charges. It is possible that the entire assembly may be done in the vertical position using the jib hoist and vacuum cup to lower the HE as slowly as the G-engineers wish. This would then require no handling between tent peak and tongs, and the sphere will be left overnight with the cap up and in a small dish-pan.
15. It is anticipated that we will leave the tent (guarded) at about 2200.

Saturday, 14 July, 0800, lift to tower top

1. Remove tent with main hoist.
2. Turn over with main hoist and place on special cradle. (This operation necessary only if not previously done as it would not be in a vertical assembly.)
3. Rig guide lines.
4. Lift to power top. Ready for X-unit at 0900.
5. Bring up G-engineer footstool.

Saturday 14 July, Operations aloft

1. Wiring of X-unit proceeds under the direction of and by explosives people. Note that X-unit should have cables attached to cone before this time.
2. Detonators are staked to coax by Caleca of detonator group.
3. Detonators are placed by Caleca to confirm with requirements of informer switches. HE people stand by to criticize potential rough handling.
4. Detonators and informers in place, verified by Greisen.
5. X-unit and informer unit safed, verified by Bradbury or Kistiakowsky.
6. X-7 will provide all detonators, informer switches, informer cables (adequate length), informer apparatus. (Where they get it is their business.) X-5 will supply prepared detonator cables. X-6 will obtain detonator springs and other necessary gear from appropriate sources. X-6 will supply all fittings for wiring. Schaffer to check that all mechanical parts (nuts, bolts etc.) are supplied.
7. Note that once detonators are on sphere, no live electrical connection can be brought to X-unit, informer unit or anywhere else on sphere. Hence all testing must be done before sphere is lifted to tower. After that it is too late.

Saturday, 14 July, 1700, Gadget complete.

Sunday, 15 July, all day, look for rabbit's feet and four-leaved clovers. Should we have the Chaplain down there? Period for inspection available from 0900-1000.

Monday, 16 July, 0400, BANG!

De procedure voor de assemblage van Fat Man

ineen, de nucleaire kettingreactie volgde en 's werelds eerste kernexplosie was een feit. Vele getuigen van de Trinity-test hebben een levendige beschrijving nagelaten van wat zich voor hun ogen afspeelde en van hun eerste emoties: de lichtflits, de vuurbol, het passeren van de drukgolven en dan het oprijzen van de bekende padde-

stoelvormige wolk. Dan: de euforie op het basis-kamp, de opgetogenheid over de bekroning van een ongekende wetenschappelijke en technische prestatie. Inderdaad overtrof de kracht van de bom — 23 kt — de meeste verwachtingen. De uitwerking van het nieuwe wapen was zo ontstellend, het aanschouwen van zo veel losgemaakt natuur-

geweld maakte zo'n diepe indruk dat menigeen het gevoel bekroop dat er krachten waren ontkend die de mens niet meer de baas zou kunnen. Dat gevoel zou van blijvende aard zijn.

„Release when ready”

Het succes van Trinity had onmiddellijk belangrijke politieke consequenties. De schokgolven van de explosie waren als het ware voelbaar in Potsdam, waar Truman, Churchill en Stalin beraadslaagden over de toekomst van de naoorlogse wereld. Truman was opgetogen toen hij het nieuws van Trinity vernam. De Westelijke Geallieerden stelden terstond de Verklaring van Potsdam op, in feite een ultimatum aan Japan om zich onmiddellijk en onvoorwaardelijk over te geven. Japan weigerde, waarna de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki werden geworpen. Enkele dagen later capituleerde Japan en de Tweede Wereldoorlog was voorbij.

Het lijkt alsof na Trinity het besluit was genomen Japan door middel van atoombommen tot overgave te dwingen. De zaak ligt echter anders. Op 18 juni 1945 hadden de gezamenlijke Chefs van Staven president Truman op de hoogte gebracht van hun plannen voor de invasie van de Japanse eilanden in het najaar van 1945. Generaal Marshall wees erop dat het Keizerrijk weliswaar ter zee en in de lucht was verslagen, maar nog zeer wel in staat was het invasieleger zware verliezen toe te brengen. Hij schatte dat een half miljoen Amerikaanse soldaten zou sneuvelen, een afschuwelijk vooruitzicht. Geen van de aanwezige militairen dacht dat Japan door een zeeblokkade of door luchtaanvallen tot capitulatie kon worden gedwongen; dat zijn bovendien geen middelen om een oorlog snel te beëindigen. Een compromisvrede met de vijand van Pearl Harbor was politiek niet haalbaar en een dergelijk voorstel zou door Japan als een teken van zwakte kunnen worden uitgelegd. Het zou de Japanners slechts stimuleren de oorlog met nog groter fanatisme voort te zetten. Invasie was onvermijdelijk, tenzij . . . het atoomwapen, dat zijn voltooiing naderde, zou worden gebruikt.

Sedert zijn ambtsaanvaarding in april 1945 had Truman de nucleaire politiek in feite overgelaten aan Stimson, de minister van defensie. Stimson

was voorzitter van het zg. Interimcomité dat adviezen moest uitbrengen over het gebruik van de bom en de toekomstige internationale controle over het nieuwe wapen. Het comité besprak verschillende alternatieven: eerst Japan waarschuwen; een demonstratie ergens boven Japan; direct militair gebruik. Afgezien van de gevaren van een mislukking en een aantal praktische problemen geloofde men niet dat Japan door waarschuwingen of demonstraties tot capitulatie zou zijn te bewegen. Er was een schok nodig die de Japanners ervan zou doordringen dat Amerika in staat was het Keizerrijk te vernietigen. De minister van defensie zei tegen zijn president dat alleen direct militair gebruik tegen Japan die schok kon bewerkstelligen. Truman dacht aan de 500.000 Amerikanen die zouden sneuvelen bij een invasie. Hij dacht aan de hulpbronnen die aan de oorlogvoering waren onttrokken om de bom in recordtijd te bouwen. Zou hij ooit het Amerikaanse volk kunnen verklaren waarom een bloedige invasie nodig was terwijl een superwapen gereed lag om de oorlog te beëindigen? Direct militair gebruik zou wel veel slachtoffers eisen onder de Japanse bevolking, maar niet méér dan de conventionele bombardementen. Een snel einde aan de oorlog betekende het einde van het bloedvergieten, ook voor Japan. De president nam geen formele beslissing maar hij zag geen andere uitweg dan Stimson de vrije hand te laten. Dit betekende inzet van de bom tegen Japan zodra deze gereed zou zijn. Trinity betekende dus geen mijlpaal in de besluitvorming maar het nemen van de laatste hindernis in een reeds tevooren uitgezet parcours.

Wel veroorzaakte Trinity een abrupte wijziging in de politiek van de Westelijke Geallieerden ten opzichte van de Sovjet-Unie. Zij hadden altijd druk uitgeoefend op Stalin om deel te nemen aan de strijd tegen Japan. Het succes van Trinity maakte dit overbodig, ja, zelfs ongewenst. Deelneming van Rusland betekende ook toeneming van Russische invloed in het Verre Oosten na de oorlog. De atoombom leek de mogelijkheid te bieden de oorlog te beëindigen vóór de Russen Mantsjoerije zouden binnenvallen; de vruchten van de overwinning op Japan behoefde men dan niet te delen met de communisten.

Eind juli, terwijl Truman zich nog in Potsdam bevond, waren de militairen in de Pacific gereed voor de eerste nucleaire aanval op Japan. Zij had-

den de beschikking over slechts één bom: een U₂₃₅ Gun-typewapen. Dit soort wapen was nog niet getest maar men achtte het risico van een mislukking gering. Een tweede bom van het Fat Man-type was in aantocht. Op 30 juli vroeg Stimson uit Washington aan Truman om volgens afspraak door te gaan met de plannen, d.w.z. direct militair gebruik van de bom zodra deze gereed zou zijn. Nog had de president kunnen ingrijpen, maar de signalen uit Japan gaven Truman daarvoor geen aanleiding. Kort tevoren had Japan het ultimatum van Potsdam naast zich neergelegd. De tekst van het ultimatum bevatte de waarschuwing dat Japan „prompt and utter destruction” stond te wachten indien het zich niet onvoorwaardelijk overgaf. Het is tragisch maar verklaarbaar dat de Japanners de hint niet begrepen. Truman meende nu geen alternatief meer te hebben en krabbelde de tekst voor een telex aan Stimson op een briefje: „Suggestions approved. Release when ready but not sooner than August 2” (zie de omslagfoto).

Op 2 augustus was de Conferentie van Potsdam afgelopen zodat Truman het nieuws van de atombom niet wereldkundig behoefde te maken terwijl de blik van Jozef Stalin op hem rustte. Trumans „release when ready” bezegelde het lot van Hiroshima en Nagasaki. Zijn toestemming betrof niet een enkel wapen, maar alle wapens die successievelijk beschikbaar zouden komen. Op Hiroshima viel de U₂₃₅-bom en Nagasaki werd verwoest door een plutoniumbom van het Fat Man-type. De snelle overgave van Japan voorkwam waarschijnlijk dat nog meer steden hetzelfde lot moesten ondergaan.

De vragen

Twee jaar en vier maanden na de aankomst van de eerste ploeg wetenschapsmensen in Los Alamos slaagde de proef van Trinity Site. Door welke oorzaken kon de atombom zo snel tot stand komen? Daarvoor zijn drie hoofdredenen aan te wijzen.

Allereerst de stand van wetenschap en techniek. In het begin van de jaren '40 was de atombom theoretisch mogelijk; het ging erom de technologie te ontwikkelen om de bom te bouwen. Deze technologie was in principe wel aanwezig, maar moest in ijltempo worden geperfectioneerd om te voldoen aan de ongekend hoge eisen die het Manhattanproject stelde.

Ten tweede: in Amerika was de nodige industriële capaciteit beschikbaar om een groot project uit te voeren, ondanks het beslag dat de oorlog op de economie legde. Behalve de groten, zoals Du Pont, Eastman en Union Carbide, werden duizenden middelgrote en kleine bedrijven gecontracteerd om volgens technische specificaties apparatuur te maken zonder te weten waarvoor. Alleen 's werelds leidende industriële natie was in staat in zo korte tijd een dergelijke inspanning te leveren. Ten derde: als gevolg van de oorlogssituatie ging van de politiek een sterke impuls uit om de bom snel te bouwen. Eerst om Duitsland vóór te zijn, later om snel een einde te kunnen maken aan de strijd tegen Japan.

Behalve deze drie hoofdredenen is de organisatorische aanpak vermeldenswaard. In nauw overleg met de wetenschapsmensen liet Groves een meersporenbeleid uitvoeren, dat als volgt werkte. Voor het bereiken van een bepaald doel waren meestal meer technieken beschikbaar. In plaats van een keuze te maken werden alle technieken die kans op succes boden verder ontwikkeld, zodat men niet van voren af aan behoefde te beginnen wanneer een bepaald spoor doodliep. Voorbeelden hiervan zijn de drie U₂₃₅-produktiefaciliteiten van Oak Ridge en de parallelle programma's voor de Gun-typebom en de implosiebom te Los Alamos. De methode was kostbaar maar spaarde tijd.

Het is op den duur niet te vermijden dat moderne techniek wordt verwerkt in wapensystemen. De voortgang van de techniek creëert nieuwe wapens, zoals dat met de atombom gebeurde. Zonder het Manhattanproject was de atombom er toch gekomen, waarschijnlijk enkele jaren later en misschien niet in Amerika. Of dit de mensheid tot zegen had gestrekt blijft een open vraag.

Was de vrees dat de Duitsers eerder klaar zouden zijn gegrond? Het antwoord luidt ontkennend. Vele zeer goede natuurkundigen uit Duitsland en het bezette Europa waren uitgeweken en werkten in Los Alamos. Degenen die achterbleven legden weinig ijver aan de dag om Hitler aan een atombom te helpen. De prioriteiten in het Derde Rijk werden verdeeld zonder rekening te houden met een atombomproject. Van deze feiten was men in Amerika niet op de hoogte; hoe had men dit kunnen weten? Voor alle zekerheid werd de Duit-

se „nucleaire industrie” door de geallieerde luchtmacht geneutraliseerd.

Wie terugziet op de gebeurtenissen van 1942/45 vraagt zich ongetwijfeld af of er geen verzet was tegen de komst van het verschrikkelijke wapen. Waren er geen protesten? Daarvan is nauwelijks sprake geweest. Om dit te kunnen begrijpen moet men zich inleven in de toenmalige situatie. Er bestonden geen pers en geen publieke opinie die zich over de atoombom konden uitspreken. Het Manhattanproject bleef een goed bewaard geheim tot de dag van Hirosjima. Als er protesten waren konden die slechts komen van de zeer weinigen die wisten waarom het eigenlijk ging: een aantal politici en hoge militairen en natuurlijk de wetenschapsmensen van het Manhattanproject. De politici en militairen, die het vaak aan de nodige technische kennis ontbrak, konden zich onder de atoombom niets anders voorstellen dan een wapen met een veel grotere uitwerking dan gebruikelijk. Het revolutionaire karakter ontging hen goeddeels. „Just another weapon in the Arsenal of Righteousness” zei Truman. Sedert het begin van de oorlog was men gewend geraakt aan nieuwe wapens en de verschrikkingen van het luchtbombardement. Voorts was de atoombom een deel van de oorlogsinspanning. Zijn functie was de oorlog, die nu al drie en een half jaar duurde, te beëindigen en daarna zou men verder zien. Men verwachtte dat na de oorlog diplomatie en politiek hun gebruikelijke rol weer zouden opnemen en dat dan de wapens konden worden opgeborgen. De politici vestigden hun hoop op de Verenigde Naties voor het oplossen van conflicten en in zo'n wereldbeeld paste ook internationale controle over het atoomwapen. Dat de atoombom zich niet zonder meer laat opslaan in een munitiedepot tussen andere vergeten wapens voorzagen slechts enkelen.

Er was nog een factor: in de loop der jaren was het lot van de politieke leiding sterk verbonden geraakt met het Manhattanproject. Ten tijde van Trinity kon men zich niet meer veroorloven zich van de bom te distantiëren, laat staan een protest te laten horen. Dit ondanks het feit, dat er wel degelijk weerzin bestond tegen dit massavernietigingswapen.

De natuurkundigen en technici beschouwden hun

werk vooral als een patriottische plicht of een dienst in het kader van de goede zaak waarvoor Amerika vocht. Onder hen waren vele ex-Europeanen die waren gevlucht voor de Naziterreur. Zij hadden nog een rekening te vereffenen. Hun werk droeg bij tot de ondergang van de Nazi's. Tot in het jaar 1945 werden zij volledig in beslag genomen door hun werk. Er is geen sprake geweest van verzet onder de groep wetenschapsmensen zo lang de bom in de ontwikkelingsfase verkeerde. Wel waren er ook hier ideeën over internationale controle in de naoorlogse wereld. Toen de bom zijn voltooiing naderde en er sprake was van inzet tegen Japan raakten de meningen verdeeld. Onder leiding van de nobelprijswinnaar Franck, een vluchteling uit Duitsland, stelde een aantal medewerkers uit Los Alamos en andere sectoren van het Manhattanproject een petitie op, gericht aan het Interimcomité, waarin onder meer werd gesteld: „Indien de Verenigde Staten de eersten zouden zijn die dit nieuwe middel voor massavernietiging op de mensheid zouden loslaten, zouden de Verenigde Staten de steun van de publieke opinie in de gehele wereld verliezen, de wapenwedloop versnellen en afbreuk doen aan een internationale overeenkomst voor de toekomstige beheersing van deze wapens”. Verder pleitte de petitie voor een demonstratie met de bom. Het Wetenschappelijke Panel van het Interimcomité, waarin o.a. Oppenheimer en Fermi zitting hadden, antwoordde op 16 juni 1945 „met een bezwaard gemoed, dat het Comité dichter staat bij de mening van hen die het leven van vele Amerikanen willen sparen door direct militair gebruik”. Aangezien het Interimcomité het oor van de politieke leiding had werd er niet naar Franck en de zijnen geluisterd. Overigens valt op dat het protest niet de atoombom als massavernietigingswapen afwees — dat kon niet, de opstellers van de petitie hadden zelf meegewerkt aan de bouw van de bom — maar zich richtte tegen een eerste inzet door de VS zonder demonstratie of waarschuwing.

Uit deze geschiedenis blijkt weer eens dat een langdurige oorlog ook psychologisch zijn tol eist: de wil om een einde te maken aan het vechten en bloedvergieten wordt allesoverheersend, al het andere raakt op de achtergrond. Zo kwam een uitspraak van Churchill na de oorlog dicht bij de waarheid: „The decision whether to use the wea-

pon to compel Japan to surrender was never an issue”.

Was de atoombom inderdaad de beslissende factor, die Japan tot capitulatie bracht? Deze moeilijk te beantwoorden vraag houdt nog steeds velen bezig. Een oorlog kan vele strijdtonelen tellen, maar de oorlog zelf is ondeelbaar. Het al of niet voortzetten van de strijd is dus niet afhankelijk van een enkele gebeurtenis, maar van het totale oorlogsbeeld. In augustus 1945 hield Japan nog grote delen van Azië bezet maar de kans op een gunstige afloop was vervlogen. Begin augustus troffen in snelle opeenvolging drie rampen het Keizerrijk: Hiroshima op 6 augustus, de Russische oorlogsverklaring en Nagasaki op 9 augustus. Het is aannemelijk dat de plotselinge verslechtering van de toch al niet rooskleurige oorlogssituatie de Japanners rijp maakte voor capitulatie. Overigens zeer tegen de wil van een aantal militairen van de harde lijn, die de boodschap van Keizer Hirohito met de aanvaarding van de Verklaring van Potsdam trachtten te onderscheppen. Japan had een non-agressiepact met de Sovjet-Unie dat pas in 1946 zou aflopen. Japan trachtte al enige tijd via zijn ambassadeur in Moskou bemiddeling van de Russen te krijgen teneinde met de Westelijke Geallieerden tot het een of andere compromis te komen. Daarom was de, totaal onverwachte, Russische oorlogsverklaring een dubbele klap. Ter zee was Japan verslagen, de luchtmacht kon niet

Literatuur

- L. R. Groves — *Now it can be told*. Harper & Brothers, New York (1962).
R. J. Donovan — *Conflict and crisis, the presidency of Harry S. Truman*. W. W. Norton & Co. Inc., New York (1977).
S. Groueff — *Manhattan Project*. Little, Brown & Co., Boston/Toronto (1967).

verhinderen dat Amerikaanse bommenwerpers de steden teisterden en daaraan werd nu een verschrikkelijke dimensie toegevoegd: de atoombom. Japan moest kiezen tussen overleven als overwonnen natie of ondergaan in een inferno van atoomgeweld. De dreiging van de atoombom dwong tot een snelle beslissing. Japan koos, bij monde van de Keizer, voor overleven.

Na de gebeurtenissen van juli en augustus 1945 werd Trinity Site prijsgegeven aan de vergetelheid. Vanwege de radioactiviteit werd het terrein afgezet en het gebied van de Jornada del Muerto bleef gesloten voor het publiek. Het McDonald Ranch House raakte langzaam in verval. In 1953 was de radioactiviteit vrijwel verdwenen en in dat jaar hield men voor het eerst een „open dag” waarop 600 à 700 mensen belangstelling toonden. Het monument werd in 1965 geplaatst en in 1975 werd Trinity Site tot „National Historic Landmark” verklaard, waaraan de tweede plaquette op het monument herinnert. De afgelopen jaren trok de open dag van Trinity Site een toenemend aantal bezoekers; in 1984 waren het er ongeveer 3000. Voor het eerst was in dat jaar de gerestaureerde McDonald Ranch toegankelijk. Trinity Site is stellig een van de bijzondere historische plaatsen op aarde. Wat hier in het diepste geheim gebeurde had niet alleen een beslissende invloed op de oorlogvoering tegen Japan maar veranderde alle denken over oorlog en vrede in de naoorlogse wereld.

- A. C. Brown en C. B. MacDonald (eds) — *The secret history of the atomic bomb*. The Dial Press/James Wade, New York (1977).
L. Lamont — *Day of Trinity*. Atheneum, New York (1965).
J. Toland — *The rising sun*. Bantam Books, New York (1981).
Los Alamos 1943-1945 (brochure). Los Alamos National Laboratory, Los Alamos, New Mexico (1984).

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

H. F. Fabri

majoer der grenadiers

Korpsverzameling van de Grenadiers en Jagers te kijk

Sommige lezers zullen bij het lezen van de bovenstaande titel hun wenkbrauwen fronsen; iemand „te kijk zetten” heeft immers in de Nederlandse taal geen positieve betekenis. Maar je kunt ook *iets* te kijk zetten: de winkelier etaleert, de directeur van een museum exposeert; beiden zetten „iets” te kijk, stallen voorwerpen ter bezichtiging uit, de een in de etalage, de ander in het museum.

De intentie is dezelfde: het publiek op hun produkten attent maken. De winkelier met het doel meer te verkopen, de directeur van het museum met het doel meer belangstelling te wekken voor het roerend cultureel bezit, zoals men de totale verzameling voorwerpen doorgaans gemakshalve aanduidt. Waarbij „cultuur” moet doen denken aan waarden, zaken, begrippen en kundigheden die de levensstijl van een samenleving heeft voortgebracht. Dit museale „te kijk” wordt hier bedoeld.

Museum?

Een tijdje geleden vroeg iemand in Arnhem aan een voorbijganger: „Waar is hier het Historisch Museum Grenadiers en Jagers?”. Het antwoord luidde: „Museum . . . museum, wat is dat?”. Zou de aangesprokene tot de ruim zestig procent van de Nederlandse bevolking hebben behoord die nooit een museum bezoekt? Het zal wel, maar hebben zij die wel een museum binnegaan, dan wèl zo'n helder idee van wat een museum is?

Door de eeuwen heen heeft de mens verzamelingen aangelegd. Er is echter niet altijd sprake geweest van musea zoals wij die nu kennen. Het hedendaagse museum vindt zijn oorsprong in de 15e en 16e eeuw.

De aanleiding tot verzamelen kan velerlei zijn. In het verleden had het veelal betrekking op de kunst en op wat met de verzamelnaam „rariteiten” wordt aangeduid. Tegenwoordig gaat het ook om alledaagse zaken, die om bepaalde redenen interessant worden geacht. Men is ook steeds meer tot de overtuiging gekomen dat het noodzakelijk is dat voorwerpen, geschriften, gebruiken en dergelijke die ons uit het verleden zijn overgeleverd, worden bewaard. Dat bewaren geschiedt niet al-

„Grenadier Garde impériale” 1812 (pentekening H. F. Fabri, 1957)

leen met het oog op de na ons komende generaties, maar ook ten dienste van beschikbaarstelling en bestudering daarvan, of voor ander nuttig gebruik.

De Nederlandse samenleving bezit een schat aan waardevolle cultuurvoorwerpen. Van dat roerend cultuurbezit bevindt zich een belangrijk deel in een van de ruim vijfhonderd musea en oudheidkamers die Nederland rijk is. Een ander deel bevindt zich in kerken, gemeentehuizen en andere openbare gebouwen en een deel is in bezit van particulieren. Ten aanzien van het particuliere bezit moet onderscheid worden gemaakt in verzamelingen die wèl en die niet toegankelijk zijn voor publiek. Nederland heeft niet alleen een grote bevolkingsdichtheid maar ook een grote museumdichtheid: ruim vijfhonderd musea of overeenkomstige instellingen, waaronder het Helder's Marinemuseum, het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hofer”, het Militaire Luchtvaart Museum en . . . ruim 25 korps- of overeenkomstige musea.

Wat is nu zo'n museum precies? De onder Unesco ressorterende International Council of Museums stelde daarvan in 1974 bij zijn algemene vergadering een nuttige definitie op:

Een museum is een permanente instelling in dienst van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt, presenteert en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegen.

Het is een lange zin, moeilijk in een adem uit te spreken, maar die goed aangeeft wat er allemaal in een museum gebeurt of zou moeten gebeuren.

Het militaire-cultuurbezit

Een belangrijk deel van het militaire-cultuurbezit wordt bewaard in de drie krijgsmachtdeelmusea; evenwel niet alleen daar, ook andere niet uitsluitend op de militaire samenleving gerichte musea hebben militaire-cultuurbezit geïntegreerd geëxposeerd in hun verzameling opgenomen. In het volgende richten wij ons specifiek op de ruim 25 korps- of overeenkomstige verzamelingen die de Koninklijke landmacht vertegenwoordigen.

Sergeant-hoornblazer 1e Bataljon Jagers 1829 (aquatrel F. J. H. Th. Smits, 1959)

De meeste korpsmusea zijn ondergebracht in stichtingen. Velen van de bestuursleden zijn militairen buiten dienst en oud-dienstplichtigen; de een houdt de financiële administratie bij, een ander beheert de collectie, weer een ander doet nuttig werk in het archief of de bibliotheek, enz. Geconstateerd moet worden dat allen zich met enthousiasme en vol overgave van hun — vrijwillig op zich genomen — taak kwijten.

De algemene doelstelling van deze stichtingen is de historisch-traditionele waarden van het regiment of korps, waarvan de verzameling de geschiedenis weergeeft, in ere te houden, daarvoor belangstelling te kweken en, waar mogelijk, de traditie voort te zetten. Zij doen dat door het exposeren van wat algemeen wordt aangeduid met „militaria”: uniformen, passementen, uitrustingsstukken, bewapening, foto's, voorschriften, boeken en documenten, e.d.

De belangstelling voor de korpsmusea is stijgende. Aan de hand van het geëxposeerde wordt aan de opgroeiende generatie uiteengezet waartoe de voorwerpen in het verleden hebben gediend en onder welke omstandigheden — en/of naar aanlei-

ding waarvan — de gebruikers hun dienst moesten verrichten.

Het merendeel van de Nederlandse musea is afhankelijk van overheidssubsidies. Dat geld, afkomstig van Rijk, provincie en gemeente, wordt ook gebruikt om voorwerpen te verwerven. De korpsmusea ontvangen geen andere rijkssubsidie dan de gratis beschikbaarstelling van ruimte in een rijksgebouw, in beheer bij het ministerie van defensie, en de daarbij behorende faciliteiten zoals gebruik van licht, verwarming, e.d.

De minister van defensie stelt aan deze beschikbaarstelling drie voorwaarden:

- de verzameling moet van zodanige omvang en zodanig gehalte zijn dat onderbrenging in een als zodanig gebruikt leslokaal, mess of cantine niet (meer) mogelijk is;
- de verzameling dient uitsluitend te bestaan uit voorwerpen van specifieke waarde voor de onderhavige militaire eenheid;
- de zekerheid dient te bestaan dat de verzameling in stand kan worden gehouden doordat daarvoor de nodige fondsen uit niet-overheidsgelden beschikbaar zijn.

Hoewel de betrokken korps- resp. kazernecommandant verantwoordelijk blijft voor het juiste gebruik van de ter beschikking gestelde ruimte, heeft de minister van defensie de Traditie Commissie Krijgsmacht verzocht de in de rijksgebouwen ondergebrachte verzamelingen periodiek te bezoeken en hem te rapporteren of die verzamelingen aan hun doel beantwoorden.

De stichtingen zijn particulier; voor de instandhouding en uitbreiding van hun museum zijn zij aangewezen op financiële bijdragen uit regimentskorpsfondsen of iets dergelijks, en giften. Het heeft geen verder betoog dat financiën voor alle stichtingsbesturen een grote zorg zijn. Maar omdat zij geen personeels- en huisvestingskosten hebben, kunnen alle gelden worden besteed aan de collectie en aan de presentatie.

Bij een bezoek aan de korpsverzamelingen zal het u ongetwijfeld opvallen dat men, met een minimum aan kosten, toch in staat is een verantwoorde collectie te presenteren.

Niettegenstaande algemeen wordt erkend dat alledaagse zaken, die ons thans omringen, in de toekomst voor het nageslacht van waarde zullen kun-

nen zijn, onderschat men in militaire kringen veelal die toekomstige historische waarde. Van objecten die niet langer nodig zijn, wordt maar al te vaak het totale bestand afgevoerd, zonder dat aan museale conservering wordt gedacht. Zodoende is het soms moeilijk, of soms geheel onmogelijk, bepaalde zaken voor onderzoek of expositie ter beschikking te krijgen, ook en soms zelfs juist als het eenvoudige zaken uit een recent verleden betreft. Verbetering daarin zou zeer gewenst zijn. Voor aankoop ontbreekt het de korpsmusea aan financiële middelen. In voorkomende gevallen moeten de korpsmusea zich afvragen of wellicht het te vervangen of af te stoten object een plaats in het museum verdient. Daarnaast zouden dan de instanties, belast met het beheer over die objecten, bereid moeten zijn deze voor museale doeleinden ter beschikking te stellen. Naarmate een stuk langer in het museum staat neemt zijn curiositeitswaarde toe en komen er meer kijkers.

Bezoekers

Wat brengt het publiek ertoe, in een tijd waarin alles wat met de krijgsmacht te maken heeft zorgvuldig wordt weggestopt, belangstelling te tonen voor een collectie van militaria? De voormalige directeur van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hofer” komt, na een enquête in zijn museum, tot de volgende verklaring.

Bezoekers aan militaire musea bestaan in feite uit drie duidelijk van elkaar te onderscheiden categorieën.

Allereerst is daar de groep van mensen die het militaire leven voor, tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog goed, meestal uit ervaring hebben gekend. Tot deze categorie ook te rekenen degenen die oprecht menen dat ieders vrijheid eerst optimaal is gewaarborgd, als men bereid is daarvoor zo nodig, maar dan ook goed getraind, gemotiveerd en uitgerust, de wapens op te nemen.

De tweede groep is die van de „leergierigen”. Oprechte belangstelling voor de historie in het algemeen en/of de krijgsgeschiedenis in het bijzonder leidt hier naar de verzameling. Tot deze groep behoren ook de talrijke verzamelaars van militaria.

De laatste groep is die van de recreanten, die het museum komen bezoeken om zich te verstrooien.

De eerste groep levert de trouwste bezoekers aan

Kolonel jhr. A. R. J. Klerck

de militaire musea. Het is duidelijk dat deze groep door veroudering steeds kleiner wordt en ten slotte zal uitsterven. De tweede groep wordt merkwaardigerwijs steeds groter. Ondanks alle uiterlijke protesten die de jeugd meent te moeten uitschreeuwen, bestaat die groep voor een niet onaanzienlijk deel uit jongeren. De groep recreanten is voor ieder museum belangrijk, omdat een eerste kennismaking kan leiden tot een blijvende belangstelling en verdieping.

Het Museum Grenadiers en Jagers

Reeds in 1884 beseften vier officieren, ingedeeld bij het Regiment Grenadiers en Jagers, dat het aanbeveling verdient stoffelijke zaken met een traditioneel aspect — uit het verleden — voor het nageslacht te bewaren. Een eigen verzameling, hoe bescheiden ook van omvang kon, zo meenden zij, een waardevol hulpmiddel zijn voor een goede traditiehandhaving en -beleving bij het Regiment Grenadiers en Jagers. Te meer was dat een opmerkelijk initiatief omdat militaire musea toentertijd — althans in Nederland — onbekend waren. Voor zover mij bekend, beschikte alleen de Koninklijke marine over een „Modelkamer van het Departement van Marine”. Het Koninklijk

Nederlands Leger- en Wapenmuseum bijvoorbeeld werd pas in 1913 opgericht.

Op 15 november 1884 gaf de toenmalige regimentscommandant Grenadiers en Jagers, kolonel jhr. A. R. J. Klerck (1881-1885), Adjudant in buitengewone dienst van ZM de Koning, opdracht tot de inrichting van het „Panopticum Grenadiers en Jagers”. Die datum markeert de oprichting van wat nu het „Historisch Museum Grenadiers en Jagers” heet.

Onder leiding van eerste luitenant der Jagers F. E. R. Baron d’Ablaing van Giessenburg werd een begin gemaakt met het verzamelen van goederen. In 1885 had men genoeg zaken beschikbaar, zodat aan exposeren kon worden gedacht. De organisatoren hadden in de Oranjekazerne te Den Haag de beschikking over twee oud-wasbazenkamers, vochtig en donker. Gezamenlijk met luitenant-generaal b.d. E. J. van Bel, Adjudant in buitengewone dienst van HM de Koningin (oud-commandant Regiment Grenadiers en Jagers van 1878-1881) bracht de commandant Regiment Grenadiers en Jagers, kolonel P. W. Weber (1911-1913), Adjudant in buitengewone dienst van HM de Koningin, verbetering in de onderbrenging. Bij de heropening van het museum op 30 april 1913 zei kolonel Weber onder andere:

Het was mijn doel de verzameling uit te breiden en haar onder te brengen op een plaats en in een vorm, waarbij zij meer dan tot nu toe zou kunnen dienstbaar gemaakt worden tot ontwikkeling van de militaire deugden in de troep.

Reeds in april 1913 viel kolonel Weber het voorrecht te beurt HM de Koningin-Moeder door het museum rond te leiden.

Tot 1913 was de collectie voor wat betreft de geldelijke bijdragen ter bestrijding van de aanzienlijke onkosten, voor het verkrijgen van voorwerpen ter uitbreiding van de collectie, en voor het museumbezoek, volledig een zaak van de officieren. De regimentscommandant en de directeur van het museum, eerste luitenant der Grenadiers G. H. J. Gijsberti Hodenpijl, beijverden zich ook de grenadier en de jager voor het museum te interesseren. Eigenlijk kenden de grenadiers en jagers het museum slechts van de buitenkant door het naam bordje op de deur: „Historisch Museum Grenadiers en Jagers”.

Lang heeft het museum echter niet van deze ruim-

te, een verbouwd „cursuslokaal”, kunnen profiteren: op 6 maart 1919 brandde de Oranjekazerne volledig af. Een groot deel van de inmiddels door schenkingen van de Artillerie Stapel- en Constructie-Magazijnen, het Rijks Centraal Magazijn van Militaire Kleeding en Uitrusting, en uit het regiment zelf alsmede van het Koninklijk Huis, flink uitgegroeide verzameling kon nog worden gered. (Veel van de nu nog aanwezige goederen dragen sporen van waterschade uit die tijd.) De collectie vond vervolgens een tijdelijke verblijfplaats in het Koninklijk Huisarchief.

Het barakkenkamp Waalsdorp te Den Haag, waar de Brigade Grenadiers en Jagers na de brand werd gelegerd, was de geschiktste plaats om de historische verzameling onder te brengen. De „Commissie voor verzameling en bewapening en uitrusting van het Regiment Grenadiers en Jagers” onderzocht aldaar de mogelijkheden, maar achtte onderbrenging in een houten barak niet gewenst. Rijksgelden voor de bouw van een stenen gebouw waren niet beschikbaar. De minister van oorlog verleende machtiging voor de bouw van een stenen gebouw, op kosten van het officierscorps van de beide regimenten. Op 1 mei 1928 legde HKH Prinses Juliana daarvoor de eerste steen. Op 9 juli 1929 heropende ZKH Prins Hendrik het „Historisch Museum Grenadiers en Jagers”.

In 1931 werd de voornoemde commissie opgeheven. De historische verzameling werd ondergebracht in een stichting die, na enkele veranderingen, thans de naam draagt van „Stichting tot Handhaving van de Traditiën der Garderegimenten Grenadiers en Jagers”.

Na de bezetting door de Duitsers van het Kamp Waalsdorp, in mei 1940, slaagde men erin onder het oog van de vijand — in het bijzonder dank zij de voortvarendheid van kapitein der Grenadiers R. A. van Holthoon en eerste luitenant der Grenadiers J. J. C. baron Taets van Amerongen — de inventaris van het museum over te brengen naar het Oranje-Nassaumuseum te Den Haag. De voorwerpen die in de officiersmess en in de barakken aanwezig waren, gingen verloren. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden de bezittingen verder ongemoeid gelaten.

In 1946 had het Oranje-Nassaumuseum zelf opslagruimte nodig en werden de goederen overgebracht naar een rijksgebouw, in beheer bij het mi-

nisterie van oorlog. Gedurende drie jaar bleef de collectie daar opgeslagen, tot het moment waarop het ministerie zelf over de ruimte moest beschikken. HM Koningin Wilhelmina kwam het stichtingsbestuur te hulp en bood opslagruimte aan in het Koninklijke Staldepartement.

In 1954, ter gelegenheid van het 125-jarige bestaan van de Garderegimenten Grenadiers en Jagers, werd de collectie, na veertien jaar opslag, overgebracht naar de vredesopleiding (1e Depot Infanterie) van de regimenten te Vught. In de Frederik Hendrikkazerne werd begonnen met de herinrichting van het museum. Nog tijdens de opbouwfase gaf ZKH Prins Bernhard door een bezoek aan het museum blijk van zijn belangstelling. In 1956 volgde de officiële opening.

In 1964, bij de reorganisatie van de opleidingseenheden, werd de collectie overgebracht naar het parate bataljon Grenadiers. In de Saksen Weimarkazerne te Arnhem werd expositieruimte beschikbaar gesteld. In 1965 moest de collectie plaats maken voor een andere bestemming. De geschiedenis herhaalde zich: weer moest worden uitgezien naar een andere ruimte. Het werd „opslag” op verschillende plaatsen in Arnhem.

Na vier jaar werd toen door de Bevelhebber der Landstrijdkrachten in het inmiddels ontruimde Militaire Hospitaal te Arnhem expositieruimte ter beschikking gesteld. Het stichtingsbestuur kon eindelijk een gedegen inventarisatie houden. De resultaten waren zeer teleurstellend: de jarenlange opslag, het gebrek aan onderhoud en de reeks van verhuizingen hadden hun sporen in de collectie nagelaten; veel was onherstelbaar vernield. Dank zij hard werken van een groot aantal vrijwilligers kon de collectie in mei 1969 voor het publiek worden opengesteld. In juni 1969 volgde de officiële opening door ZKH Prins Bernhard.

Het museum mag zich tegenwoordig, behalve in het traditionele bezoek van alle dienstplichtige grenadiers en jagers, verheugen in het bezoek van een groot aantal belangstellenden. Wat heeft het museum zoal te bieden?

Op de vierde dinsdag in september 1830, ten tijde van de Belgische Opstand, vuurde een Brusselse munitie zijn geweer af, welks moorddadige lood de linkerbil van de grenadier Habbema trof. Die kogel is ter eeuwige herinnering bewaard gebleven in het museum. ZM Koning Willem III schonk in

SECRETARIE

VAN

H. M. DE KONINGIN-REGENTES.

g.

te Grootenbrage 2de Februari 1812.

Stuk: 28.2.91
Inval: 11:67^{ll}

Ingevolge machtiging van Hare Majesteit de Koningin-Regentes heb ik de eer van het Museum van het Regiment Grenadiers en Jagers aan te bieden de uniformen van het Regiment gedragen door wijlen zijne Majesteit den Koning. Het zal Hare Majesteit zeer aangenaam zijn, indien deze uniform kan worden bewaard als een herinnering aan den Koning, die steeds het Regiment Grenadiers en Jagers een zo bijzondere zegenheit heeft toegevoegd, en die eenmaal Persoonlijk in het Regiment heeft gediend.

de Particulier Secretaris
van Hare Majesteit de Koningin-Regentes

Aan het Corps Officieren
van Regiment Grenadiers
en Jagers.

S. S. de Koningin

Schenkingen van vele zijden, ook van het Koninklijk huis

1870 aan de officieren van het 1 Bataljon Grenadiers en Jagers een „zilveren veldcantine”, thans opgesteld in het museum. ZKH Prins Bernhard schonk een generaalssteek, door hem zelf gedragen. Kapelmeester Fr. Dunkler dirigeerde de stafmuziek van de Afdeling Grenadiers (nu Koninklijke Militaire Kapel) gezeten op een speciale zetel, 75 cm van de grond. Die dirigerstoel, 124 jaar oud, is ook in het museum bewaard gebleven, evenals een Sarusophone uit 1829. Bij de uniformfiguren treft men nog grenadiers en jagers uit 1829 aan, alsmede grenadiers en jagers uit daaropvolgende jaren. Een marketenster ontbreekt evenmin. Oude vaandels vermelden wapenfeiten en jaartallen (1831 en 1940), andere vlaggen herinneren aan de strijd in het voormalige Nederlands-Indië. Een schietregister van het garnizoen Den Haag —

Schietregister 1871

Literatuur

Instructie Traditiecommissie Krijgsmacht. Ministeriële beschikking nr SG 213.925W (1965)(24 feb); laatstelijk partieel gewijzigd bij Ministeriële beschikking nr 399.829N (1979)(8 mei).
L. Verhoeff — *Handleiding militaire traditie.* Den Haag (1981).

ZM Koning Willem III als kolonel der grenadiers

standplaats van de Grenadiers en Jagers — uit 1871 heeft naast vele andere, ook moderne, zaken eveneens een plaats in het museum gevonden.

Korpsmusea — en het „Historisch Museum Grenadiers en Jagers” is daarop geen uitzondering — zijn echte „mijn”-en-„zij”-musea: daar ligt „mijn” veldfles en dat is „mijn” pionierschap, „zij” droegen een kepi met een gouden bies.

Kijk, daar staat een pop met de uniform uit 1940. Het is een officier. Zij droegen daar een draagriemstel en klewang bij. Kijk, dat heeft hij ook! Wat staat hij er stoer bij. Ik heb ze zien zitten, langs de Vliet, met het hoofd gebogen, verslagen, toen de capitulatie bekend werd. Niks stoer. Laten we zorgen dat het nooit meer gebeurt, meneer.

Er zijn maar weinig plaatsen waar men de geschiedenis van een volk zo duidelijk kan ervaren als in een museum.

H. F. Fabri — *De geschiedenis van het Garderegiment Grenadiers 1829-1982.* Arnhem (1982).
Naar een nieuw museumbeleid. Nota ministerie CRM. Den Haag (1977).
Archiefstukken. Hist. museum Grenadiers en Jagers, Arnhem.

J. J. Nortier

kolonel der infanterie b.d.

De gevechten bij Palembang in februari 1942

Palembang is de grootste stad van Sumatra met de belangrijkste haven. Kort voor de Tweede Wereldoorlog telde de bevolking al meer dan 100.000 zielen, waaronder 2000 Europeanen en 16.000 Chinezen. De stad ligt aan de rivier Moesi, die ter plaatse ongeveer 500 m breed en meer dan 10 m diep is. De omgeving van Palembang was in het bijzonder van belang door de olievelden, verre-

Afb. 1 De grote olieraffinaderij van de BPM te Pladjoe bij Palembang voor de oorlog

Afb. 2 De raffinaderij van de NKPM te Soengaigerong bij Palembang; aan de overzijde van de rivier, de Kali Komerling, de raffinaderij Pladjoe

weg de rijkste van Sumatra. De bronnen bevonden zich op ruime afstand van de stad. De olie werd door pijpleidingen naar de raffinaderijen van de BPM (Bataafse Petroleum Maatschappij) te Pladjoe (afb. 1) en de NKPM (Nederlandse Koloniale Petroleum Maatschappij) te Soengaigerong (afb. 2) vervoerd. De emplacements lagen op de zuidoever van de Moesi, even ten oosten van de stad. De raffinaderijen leverden vliegtuigbenzine met hoog octaangetal en bevoorraadden het grootste deel van de luchtmacht in de Pacific.

Op ca. 15 km ten noordwesten van de stad, bij Talangbetoetoe, bevond zich het vliegveld Palembang I. Een tweede veld, Palembang II, lag op ongeveer 75 km ten westen van de stad bij Praboe-moelih. Deze vliegbasis was bij het uitbreken van de oorlog, in december 1941, nog niet in gebruik. Te Palembang I werd op 14 december 1941 een pa-

trouille bommenwerpers van de 2e Vliegtuiggroep gestationeerd. Nadat de vliegbasis Singkawang II in West-Borneo was ontruimd¹, arriveerden op 22 december de bommenwerpers en jagers van dat veld op Palembang I. De luchtmacht stond onder bevel van HQ Far East te Singapore.

Palembang was pas medio 1940 bestemd tot basis van de Militaire Luchtvaart. Omdat het van origine civiele veld te Talangbetoetoe eigenlijk niet aan militaire eisen voldeed, was men begonnen met de aanleg van een tweede basis bij Praboe-moelih (Palembang II). Na de komst van de Singkawang-II-vliegtuigen intensiverde men de werkzaamheden aan de banen bij Praboe-moelih. Eind december 1941 werkte de Militaire Luchtvaart mee aan de beveiliging van de voor Singa-

¹ Zie: De bezetting van West-Borneo, 1942. *Mars et Hist.* 16(1982)(5 e.v.).

pore bestemde konvooien. Dat had telkens grote concentraties van vliegtuigen op Palembang I tot gevolg. Die basis werd daarop aan de jagers toegevoerd, en alle bommenwerpers gingen naar Palembang II. Op 2 januari 1942 waren de startbanen daar bruikbaar. Te Palembang I bleven daarna slechts drie niet geheel gevechtvaardige Glenn Martins achter, die werden gebruikt voor een dagelijkse zeeverkenning bij Straat Karimata. Op 13 januari was Palembang II in redelijke staat gereed. Dat terrein bezat het grote voordeel van goede camouflage en was uit de lucht moeilijk waar te nemen.

Bij Lahat, ca. 175 km ten zuidwesten van Palembang, lag een civiel veld dat als uitwijkmogelijkheid voor militaire vliegtuigen kon dienen.

Met Tarakan, Balikpapan en Ambon (vloot- en luchtbasis) behoorde Palembang tot de zogenaamde kritieke punten, belangrijke objecten die voorrang genoten bij de verdedigingsmaatregelen.

De troepensterkte

De residenties Palembang, Benkoelen, Lampongse Districten en Bangka en Onderhorigheden vormden het territoriaal commando Zuid-Sumatra. De territoriale commandant, kolonel L. N. W. Vogelesang, stond rechtstreeks onder bevel van CGS (Chef Generale Staf) Bandoeng. Voor de verdediging van het uitgestrekte gebied beschikte hij over het garnizoensbataljon van Palembang en Djambi (ongeveer zes compagnieën met een mitrailleurcompagnie en een detachement artillerie onder bevel van kapitein J. J. Frijling, bestaande uit acht statisch opgestelde vuurmonden van 7,5 cm (Lang 30 en Lang 35) plus slechts twee stukken luchtdoelartillerie van 4 cm. Na de mobilisatie werd het garnizoensbataljon aangevuld met wat

dienstplichtig personeel en afdelingen stads- en landwachten. De troepen in Djambi, ongeveer twee compagnieën, werden door de Japanse aanvallen al spoedig afgesneden en speelden geen rol bij de gevechten in het Palembangse.

Ondanks de status van kritiek punt maakten de beschikbare middelen maar een zeer zwakke verdediging van het Palembangse mogelijk. De sterkte beliep ongeveer 1250 man en de bruikbaarheid voor het gevecht was problematisch. De garnizoensbataljons van de Buitengewesten, geheel afgestemd op het handhaven van de binnenlandse orde en rust, waren qua geoefendheid, bewapening en bevoorrading weinig geschikt voor het optreden tegen een buitenlandse vijand. Stads- en landwachten (de laatsten voor de ondernemingen), een soort „Home Guard”, waren uitsluitend bedoeld voor lokale bewakingsdiensten. Hun geoefendheid was slecht; de bewapening bestond op zijn best uit in Noord-Afrika buitgemaakte Italiaanse geweren, die ter elfder ure waren aangeschaft omdat er geen andere mogelijkheden waren.

Met ingang van de mobilisatie kwamen het Vernielingskorps (VK) en de Luchtbeschermingsdienst (LBD) onder bevel van de territoriale commandant. Het VK bestond uit gemilitariseerd personeel van de oliemaatschappijen.

Begin februari 1942 was de dislocatie van de troepen in het Palembangse (afb. 3) als volgt.

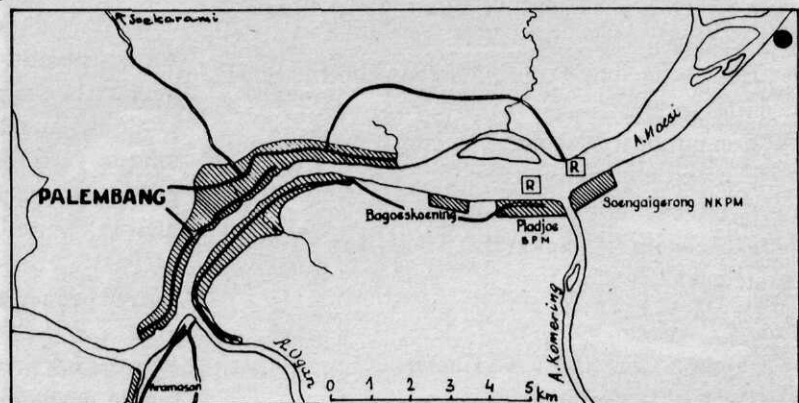
Palembang

— Staf- en stafdetachement met onder andere kolonel Vogelesang en kapitein J. J. Frijling.

— Reserve: een compagnie stadswacht (ca. 200 man), een sectie (= peloton, circa 50 man) infanterie en een sectie (groep van twee stukken) mitrailleurs.

Afb. 3 De omgeving van Palembang aan de Moesi; de weg van de stad via Soekarami liep naar het vliegveld Palembang I en de plaats Talangbetotoe

R = raffinaderij; ● = Pradjan (Paridjin), de positie van de vier stukken 7,5 cm Lang 30; te Pladjoe bevonden zich twee vuurmonden 7,5 cm Lang 35, evenals te Soengaigerong (als overal in Nederlands-Indië bleek niet-mobiele artillerie van weinig nut te zijn)

Pradjen (ook wel Paridjen genoemd)

— Vier stukken 7,5 cm Lang 30 Veld (statisch opgestelde mijnversperringsbatterij, geschut uit ± 1912) onder res-elnt (mogelijk kap) jhr. B. N. de Vicq.

Palembang I (Talangbetoetoe)

— Twee secties infanterie, commandant elnt H. J. W. Visser.

— Twee overvalwagens (omgebouwde vrachtauto's); deze stonden niet onder bevel, zij waren door olietechnici voorzien van geïmproviseerde vlammenwerpers en men kwam daarmee vrijwel dagelijks oefenen.

— Vier (middelbare) mitrailleurs met 16 man bediening.

— Twee stukken 4 cm luchtdoel.

Palembang II (Praboemoelih)

— Twee secties infanterie.

— Drie overvalwagens.

— Twee secties mitrailleurs.

Emplacement Pladjoe

— Commandant kap J. S. Rosier; deze had ook het operationele bevel over Soengaigerong.

— Twee secties infanterie onder res-elnt K. van der Weg (een van het garnizoensbataljon en een (zwakke) militiesectie).

— Een gemotoriseerde sectie stadswacht onder res-elnt L. de Zeeuw.

— Twee secties mitrailleurs.

— Een sectie (groep van twee stukken) mortieren van 8 cm (mitrailleurs en mortieren telden slechts 16 man).

— Twee statische stukken 7,5 cm Lang 35 (geschut uit 1902).

Emplacement Soengaigerong

— Commandant elnt V. E. Th. Steinginga.

— Een sectie beroepsmilitairen (drie brigades van 18 man).

— Een sectie stadswacht onder res-elnt M. H. N. Colaris.

— Een militiesectie onder res-elnt A. Markusse.

— Een sectie mitrailleurs.

— Een sectie mortieren.

— Twee statische stukken 7,5 cm Lang 35 (vuur op steiger).

Lahat

— Commandant kap T. C. Cassa.

— Twee secties infanterie.

De opdracht van de Palembangtroepen

De taak van de troepen in het Palembangse was, als te verwachten, geheel gericht op de verdediging van de vliegvelden en olie-emplacementen en luidde in hoofdlijnen als volgt.

— Verhindern dat de vliegvelden en olie-emplacementen door een verrassende aanval met niet te sterke krachten (de zg. „coups de main”) onbeschadigd in handen van de vijand vallen.

— Bij een aanval met sterke krachten tijdig overgaan tot vernieling van de objecten.

— Bij overmacht — en na het uitvoeren van de vernieling — terugtrekken naar het binnenland in de omgeving van Lahat.

— Overgaan tot de guerrilla en de vijand zoveel mogelijk afbreuk doen.

Ten behoeve van de guerrilla werden in de omgeving van Lahat voorraaddepots aangelegd. De opdracht voor een guerrilla werd overal in de Buitengewesten vermeld, maar werd (zoals reeds meermaalen beklemtoond) gegeven zonder met de realiteit rekening te houden.

De vernieling van Pladjoe en Soengaigerong zou geheel worden uitgevoerd door gemilitariseerd en/of dienstplichtig personeel van de maatschappijen. Het VK te Pladjoe stond onder bevel van res-kap vsd ir. In de Betouw van der Voort (administrateur BPM) en te Soengaigerong had res-kap vsd mr. Blussé van Oud Alblas de leiding. De vernielingen dienden zonder gebruik van springmiddelen te worden uitgevoerd; de belangrijke bedrijven (vliegtuigbenzine!) moesten namelijk zo lang mogelijk hun werk kunnen voortzetten. Het plaatsen van ladingen zou te veel risico meebrengen. Na de vernieling van de machinerieën door droogstoken en warmdraaien was men van plan de tanks te laten leeglopen en de olie in brand te steken om het proces te voltooien. De uitvoering van deze plannen zou ongeveer vier dagen in beslag nemen. Om de vijandelijke opmars na een geslaagde landing te vertragen, werden de voornaamste bruggen in de naar Lahat en Oosthaven (zuidpunt Sumatra) lopende wegen ter vernieling voorbereid.

Wavell probeert Zuid-Sumatra te versterken

Kort na het begin van de oorlog met Japan besloten de geallieerden de strijdkrachten in de Zuid-

Afb. 4 Generaal Sir Archibald P. Wavell (hier als veldmaarschalk), Supreme Commander ABDA area (15 jan-25 feb 1942)

west-Pacific onder eenhoofdig bevel te stellen. Opperbevelhebber van dit ABDA (American-British-Dutch-Australian) Command werd generaal Sir Archibald P. Wavell (afb. 4), die op 15 januari 1942 zijn hoofdkwartier te Lembang bij Bandoeng vestigde. Bij het aanvaarden van zijn commando achtte hij de geallieerde posities op Sumatra en Java nog niet direct in gevaar. Voor wat betreft de inzet van de strijdkrachten had Malakka (Singapore) de eerste prioriteit. Versterking van Sumatra en Java met luchtstrijdkrachten was evenwel dringend noodzakelijk. Wavell wenste de bases in de lijn Port Darwin—Timor—Java—Zuid-Sumatra—Singapore te behouden en vandaar het luchtoverwicht op te bouwen dat in de eerste plaats nodig was om de Japanse opmars tot staan te brengen.

Eind januari 1942 bleek dat allemaal te optimistisch gezien. De vijand begon een offensief in Burma, drong steeds verder op in Borneo en Oost-Indonesië; de situatie op Malakka was kritiek geworden. Wavell, in zijn *Despatch on operations in South-West Pacific* (H.M. Stat. Office, Londen, 1948):

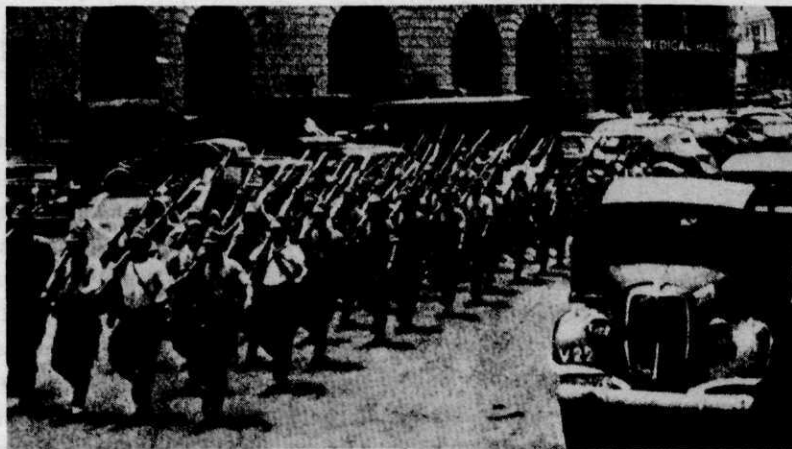
„Altogether the outlook was not good, and I reported that I could do no more than to try to defend Singapore

Island, air bases in Southern and Central Sumatra, the naval base at Surabaya and the aerodrome at Koepang in Timor which was essential for air reinforcements from Australia. I was still hopeful that we might succeed in these objects and that the arrival of the air reinforcements promised, might yet turn the scale.”

Ook die hoop ging niet in vervulling. Singapore viel op 15 februari 1942 (afb. 5) en:

„With the fall of Singapore, Southern Sumatra came into the frontline as the last outpost of Java in the west. I had always recognized the importance of Southern Sumatra and the necessity to build up a strong defence in it, but the resources had not been available so long as we concentrated on holding Singapore. I telegraphed to the Chiefs of Staff (in Washington, JN), pointing out the danger in which Southern Sumatra stood and the seriousness of the situation. I had done what little was possible to strengthen the garrison of Southern Sumatra. General Ter Poorten had, at my request, moved two battalions from Java into Sumatra at the beginning of February (het Xe Bataljon naar de omgeving van Palembang en het IXe naar Bangka en Billiton, JN); and I had ordered sixteen heavy and sixteen light A.A. guns from Singapore to protect the aerodromes at Palembang. Unfortunately several of the ships with guns and ammunition were sunk or damaged by enemy action and very little A.A. equipment had reached Sumatra before the Japanese attack. The equivalent of three Light Bomber Squadrons and three Fighter Squadrons had been withdrawn to the aerodromes in the neighbourhood of Palembang from where it was intended they should give support to the defense of Singapore and also cover the approaches to West Java in the Karimata Strait (tussen Borneo (= Kalimantan) en Billiton, JN). At dawn on 13th February the (waiting) enemy convoy moved south from the Anambas (noordoost van Singapore, JN); early on the 14th some 700 Japanese parachutists were dropped on and near the Palembang aerodrome and the oil refineries. By 15th February it became obvious that there was little hope of holding South Sumatra. (In een conferentie met de gouverneur-generaal, admiraal Helfrich en generaal Ter Poorten

Afb. 5 Singapore, 16 februari 1942: Japanse infanterie van de 5e Divisie (25e Leger) marcheert over Raffles Place. De val van het machtige Singapore op 15 februari betekende een enorme schok voor heel Azië; daarna „werd het nooit meer zoals vroeger”

Afb. 6 Luitenant-generaal H. ter Poorten, Legercommandant KNIL. De publieke mening brandmerkte hem als defaitist en hoofdschuldige. De gouverneur-generaal tevens opperbevelhebber ging de geschiedenis in als de krachtfiguur die het had kunnen redden ... als hij maar ... Generaal Wavell over hem in zijn Despatch: „... handled the inadequate forces at his disposal with efficiency and showed calm determination in all circumstances”

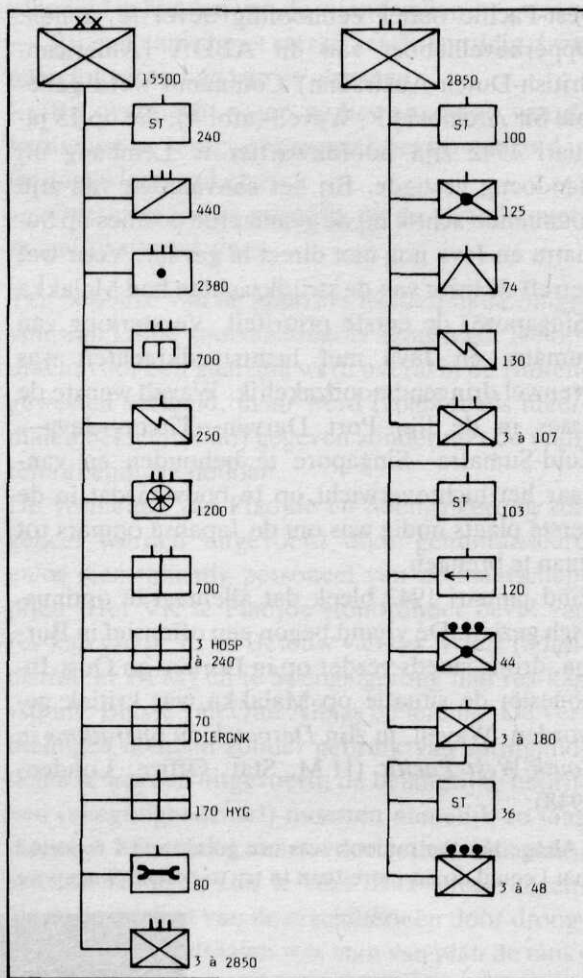
Afb. 7 Organisatie van de Japanse infanteriedivisie, rechts het infanterieregiment in detail. Het diagram geeft de standaardorganisatie weer. Afhankelijk van opdracht en terrein kwamen dikwijls grote afwijkingen voor. De divisieartillerie bestond uit vier batterijen (105 mm en 150 mm hw) maar telde soms ook vijf batterijen 7,5 cm bergartillerie (Voor gegevens van het infanterieregiment zie ook *Mil. Spect.* 152(1983)(12)572)

(afb. 6) werd diezelfde dag de situatie, ontstaan door de val van Singapore en de aanval op Zuid-Sumatra, besproken, JN) ... It was decided to divert to Java the two ships which had just arrived at Oosthaven in Southern Sumatra. They contained one squadron 3d Hus-sars with light tanks and the advance parties of the Australian Corps, including one Pioneer Battalion (without equipment) and one Machine Gun Battalion (without machineguns). These could not be unloaded in time for any useful action in Sumatra but could assist in the defense of Java. I felt, however, bound to warn the Governor General N.E.I. (jhr. mr. A. W. L. van Starckenborgh Stachouwer was ook opperbevelhebber van zee- en landmacht, JN) that in the circumstances the Australian Government might be reluctant to allow their troops to land on Java.”

Het Palembangse voor de aanval

De Japanners waren op 8 december 1941 bij Kota Baroe op Malakka geland en rukten snel naar het zuiden op. Vijandelijke landingen en successen op Borneo en elders in Nederlands-Indië volgden. Radio en Regeringsvoorlichtingsdienst (RVD) legden de nadruk op het barbaarse optreden van de Japanners. Onder de bevolking ontstond enige onrust. De inheemse bevolking langs de hoofdwe-gen begon de kampongs te verlaten om zich op de ladangs in het binnenland veilig te stellen. Bij de Europese bevolkingsgroep openbaarde zich een trek naar Java, het „onneembare bastion”.

Palembang I (bij Talangbetoetoe) kreeg op 22 januari de eerste luchtaanval te verduren. Die zelfde dag werd de basis aan de Engelsen overgedragen en vertrokken de Nederlandse vliegtuigen — met uitzondering van drie Lodestar-transporttoe-

stellen — naar Java. In de maand februari verhoogde de vijand zijn luchtactiviteit. Palembang I werd een paar maal aangevallen. Boven de olie-emplacementen beperkte de activiteit zich tot verkenningen.

Volgens een verslag van B. Buitendijk, het hoofd van de LBD, functioneerden de civiele diensten goed. Zodra de trek naar Java begon, ontstond evenwel een groot personeelsgebrek: „De organisatie van de burgerdienstplicht is door de evacuatie helemaal ontwricht. Er was geen systeem en

geen vaste leiding meer" (Sectie Militaire Geschiedenis (SMG) 5/65, verslag Buitendijk na aankomst Java, februari 1942).

Eind januari kwam de Engelse luchtdoelartillerie op de vliegvelden en olie-emplacementen aan; Engelse vliegtuigen verschenen, en begin februari arriveerde een heel KNIL-bataljon, een in Nederlandse ogen enorme troepenmacht. Geruchten gingen dat een Australisch tankkorps in Oosthaven zou worden ontscheept. Zuid-Sumatra was ervan overtuigd dat vijandelijkheden niet lang meer konden uitblijven en wachtte met spanning de komende gebeurtenissen af.

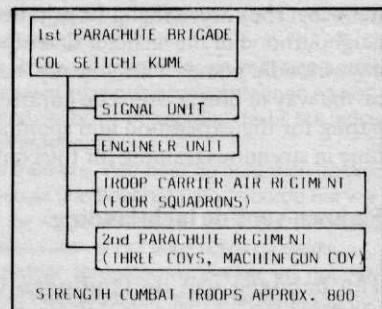
Te Palembang maakte W. A. Shamier het allemaal als twaalfjarige mee. In een brief van 20 juli 1982 schreef hij dat ondanks alles de oorlog met Japan volkomen onverwacht was begonnen.

„Zoals over de hele archipel heerste ook hier een grenzeloos optimisme over de uitslag van de komende strijd, in enkele gevallen zo sterk dat men tegenwoordig van racisme zou spreken. Een zondagspreek in de Ned. Herv. Kerk door mij bijgewoond: *Zij (de boze vijand) zullen verliezen zoals overal ter wereld het blanke ras gewonnen heeft.* Het moreel daalde naarmate de tegenslagen toenamen. Eveneens steeg de minachting voor de Engelsen, die na hun propaganda in 1941 op Malakka alleen konden terugtrekken en nergens behoorlijk partij gaven.”

De vijand

Na de verovering van Hongkong ging de 38e Divisie (afb. 7) van lgen Tadayoshi Sano op 4 januari 1942 over naar het 16e Leger (bestemd voor de aanval op Nederlands-Indië) van Hitoshi Imamura. Het voor de aanval op Zuid-Sumatra aangewezen deel van de 38e Divisie bestond uit:

- Divisiestaf;
- 229 Infanterieregiment (kol Tanaka);
- een bataljon van 230 Infanterieregiment;
- vijf batterijen van 38 Regiment Bergartillerie (7,5 cm geschut);
- een compagnie divisiegenieregiment;
- twee compagnieën divisietransportregiment;
- geneeskundige eenheden waarbij een veldhospitaal;
- toegevoegde eenheden, zoals een zelfstandig transportbataljon, regiment (bataljon) pontonniers, afdeling zeetransport, wal-organisatie, peloton spoorwegtroepen, technische olie-eenheden, en verzorgingseenheden.

Afb. 8 De organisatie van de 1e Parachutistenbrigade, die bij Palembang landde; een inlichtingenbulletin van het Algemeen Hoofdkwartier Bandoeng van 27 februari 1942 noemde als persoonlijke bewapening pistoolmitrailleur, geweer en handgranaten

Het 228e Infanterieregiment van de 38e Divisie vormde de kern van het Eastern Detachment dat was bestemd voor de aanval op Ambon en Timor. Twee bataljons van het 230e (het Shoji-detachment) kwamen rechtstreeks onder bevel van het 16e Leger voor de aanval op Java.

De totale sterkte van de aanvalstroepen voor Zuid-Sumatra bedroeg ca. 10.000 man. De divisie vertrok op 20 januari uit Hongkong en concentreerde zich in de Baai van Camranh (Indo-China).

Voor de aanval op het vliegveld Palembang I en de olieraffinaderijen werd de 1e Parachutistenbrigade van kol Seiichi Kume aangewezen (afb. 8). Die brigade (drie compagnieën en een mitrailleurcompagnie, verbindingseenheid en geniecompagnie) concentreerde zich op 1 december 1941 op de luchtbasis Nittabaroe (Kioesjoe, Japan) en vertrok op 8 januari 1942 naar Phnompenh (Indo-China), waar de eenheid onder bevel van Southern Army kwam. De 31e januari gingen de parachutisten over naar de 3e Air Group en vertrokken naar Soengai Patani op Malakka. Als steunende eenheden werden aangewezen 98 Air Regiment (zware bommenwerpers) voor het transport en het afwerpen van de zwaardere uitrusting, en 90 Air Regiment als beveiligend escorte, voor aanvallen op gronddoelen en transport.

Een populair geschreven relaas van de aanval op Nederlands-Indië, buitgemaakt tijdens de oorlog en bekend als *ATIS-Document N.16968* (SMG 5/76) vermeldt over het verblijf op Malakka:

„The paratroops (. . .) were waiting for their orders at a certain airfield, hastily constructed by the English army somewhere in the jungle before the commencement of

the war. They were living in primitive huts built in the neighbourhood of the airfield. Over their heads, day after day, friendly planes with a heavy load of bombs passed on the way to Singapore. The paratroops assisted in preparing for the expedition and spent a good deal of their time in strenuous training for the coming action."

Plannen voor de luchtlanding

Ten behoeve van de landingen werd de 1e Parachutistenbrigade verdeeld in drie echelons. Het eerste echelon bestond uit de staf van het 2e Pararegiment (commandant Komura, waarschijnlijk lkol), de 2e Compagnie, de helft van de mitrailleurcompagnie, de brigadegeniecompagnie minus een peloton, en een verbindingdetachement (afb. 9). De *Japanese Studies in World War II* nr 18 geven een sterkte van 260 man, de *Japanese Monographs* nr 67 spreken van 140 man. De taak van dit echelon omvatte de verovering van het vliegveld Palembang I waarna in de richting van de stad moest worden opgerukt. Het tweede aan-

valsechelon, bestaande uit de 1e Compagnie, de andere helft van de mitrailleurcompagnie, een verbindingdetachement en enkele olietechnici, kreeg als doel de olieraffinaderijen. De sterkte van dat echelon bedroeg volgens de *Japanese Studies* 130 man en volgens de *Monographs* 91 man. Het derde echelon vormde de reserve voor het eerste en bestond uit de 3e Compagnie met een geniepeloton. Sterkte, volgens beide Japanse bronnen, 100 man. Alle eenheden dienden hun doelen vast te houden tot de komst van de eerste troepen van de 38e Divisie. Volgens de plannen zou dat op 16 februari zijn.

Plannen voor de aanval van de 38e Divisie (minus)

De luchtlanding werd gevolgd door een landing van delen van de 38e Divisie op het eiland Bangka (15 februari). Vandaar zou Straat Bangka worden overgestoken voor de operatie tegen Zuid-Sumatra. Palembang diende dan al door de para's te zijn veroverd. De actie van de 38e Divisie werd ingeleid door een gevechtsgroep onder kol Tanaka, commandant 229 Regiment. Die gevechtsgroep bestond uit zeven compagnieën van het 229e, een batterij bergartillerie 7,5 cm Model 94 (ons jaar 1934), een geniecompagnie en een geneeskundig detachement. Twee compagnieën van Tanaka, voorzien van landingsvaartuigen, kregen opdracht rond middernacht van 15 februari de haven van Moentok (Bangka) te veroveren. Daartoe

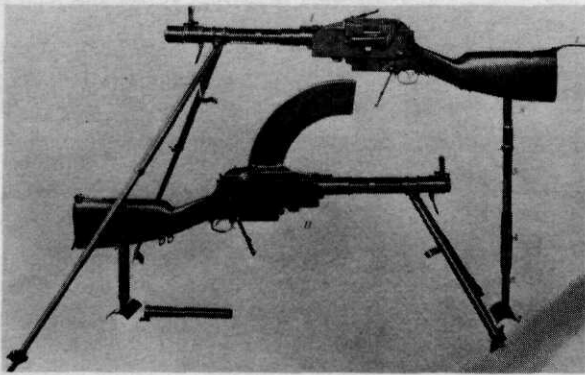
◀ Afb. 9 Japanse parachutist, een van de vele Japanners zonder „bril en kromme benen”; in de tas een uit-eengenomen pistoolmitrailleur Model 100 (1940), waarvan onder andere de houder zichtbaar is

Afb. 10 De Daihatsu (Army) MLC (Main Landing Craft), een van de vele soorten Japanse landingsvaartuigen (lengte ca. 15 m, diepgang 0,90 m; bemanning 7 tot 10; capaciteit ca. 100

man; snelheid 9 tot 12 knopen; gewicht 8 t)

In de South-West Pacific was dit vaartuig dikwijls voorzien van een 37 mm kanon; de standaardbewapening bestond uit twee mitrailleurs. De Daihatsu was voor die tijd een modern landingsvaartuig; aan geallieerde zijde was men toen nog maar net begonnen met de ontwikkeling van speciale vaartuigen die hun lading op het strand konden afzetten

Afb. 11 De karabijnmitrailleur (km) Model 15, het belangrijkste wapen van de fuseliercompagnie; indeling drie per sectie (peloton), negen per compagnie

Boven: het wapen met geplaatste terugstootversterker voor het vuren met losse patronen; de voorsteunen tot maximale lengte uitgeschoven; onder aan de kolf de (afneembare) kolf-

steun met kolfsteunverlengstuk, te gebruiken voor het vuren met vastgelegde schootsrichting

Onder: de km zonder terugstootversterker en met geplaatste „houderbak“ van de andere zijde gezien; voorsteunen en kolfsteun in de laagste stand; let op de spangreep die bij het laden moest worden achterovergehaald

Het wapen bezat twee trekkers. Wanneer de achterste trekker achterwaarts werd gedrukt (zie bovenste afb.) vuurde het wapen automatisch; met de achterste trekker in de voorste stand tegen de beugelkrop was vuren schot voor schot mogelijk

Gegevens: gewicht (zonder terugstootversterker en houderbak) 8,50 kg; lengte met neergeslagen schoudersteun (op bovenste afb. omhooggeklapt) 90 cm; vuursnelheid: een gevulde houderbak met 24 patronen in 3,2 sec, theoretische vuursnelheid 500 sch/min; na 200 patronen in vuurstoten te hebben gevuurd moest in principe de loop worden verwisseld

De km was een produkt van het Dansk Rekyrliffel Syndikat AS Madsen te Kopenhagen. De oorspronkelijke geweermitrailleur werd voor de Nederlandsindische omstandigheden aangepast aan de geweermunitie met rand van 6,5 mm. Het wapen kreeg een kortere loop — vandaar de benaming — met het oog op de lichaamslengte van de Indonesische militairen

moest een peloton in de omgeving van de steiger landen. Twee compagnieën (minus het peloton) zouden op ca. 2000 m ten zuiden van Moentok aan wal gaan (afb. 10). Bij die landingsplaats lag een vliegveld dat ten spoedigste moest worden bezet. Na het slagen van de actie bleef een compagnie op het vliegveld achter terwijl de rest doorstootte naar Pangkalpinang. Bij het besluit van de operatie bleef de vliegveldcompagnie op het eiland. De overige eenheden moesten zich weer zo snel mogelijk bij de gevechtsgroep Tanaka voegen.

Na de actie tegen het eiland Bangka zou de gevechtsgroep Tanaka, verdeeld in drie gevechtsgroepen, Straat Bangka oversteken en via de rivieren Moesi, Saleh en Telang binnendringen om contact met de parachutisten te maken. De organisatie van de drie gevechtsgroepen was als volgt: Telang een compagnie; Saleh een compagnie met twee geniepelotons; Moesi de staf met kolonel Tanaka, drie compagnieën en een batterij bergartillerie. De gevechtsgroep Saleh moest onmiddellijk na de bezetting van Palembang op Martapoera aanvallen om de terugtochtsweg van de verdedigers af te snijden, en zich daarna gereed houden voor een doorstoot naar Zuid-Sumatra. De hoofdmacht van de 38e Divisie (minus) zou vervolgens met 28 transportschepen bij de monding van de Moesi aankomen en bij vloed naar Palembang varen. De taak van de hoofdmacht beperkte zich tot het steunen van de aanval op Tandjoengkarang in Zuid-Sumatra, het herstellen van de vliegvelden en raffinaderijen, het bezetten van vliegveld La-

hat en Benkoelen op de westkust van Sumatra, alsmede het voorbereiden van een operatie tegen de olievelden bij Djambi.

Nederlandse versterkingen voor het territoriaal commando Zuid-Sumatra

Zoals terloops aangegeven, arriveerde begin februari een infanteriebataljon van Java in Zuid-Sumatra. Deze eenheid, Inf X (afkomstig van Weltevreden bij Batavia) vertrok op 5 februari naar Tandjoengkarang (Oosthaven) en kwam op 7 februari te Praboemoelih aan. Een infanteriebataljon van het Javaleger bestond uit een zeer kleine staf, een mitrailleurcompagnie met twaalf mitrailleurs (Vickers, 6,5 mm) en zes mortieren van 8 cm, plus drie fuseliercompagnieën van 188 man (met als voornaamste wapen negen karabijnmitrailleurs, afb. 11). In 1940 werd de mitrailleurcompagnie tijdelijk uitgebreid met een groep van drie tankbuksen (geweer antitank van 2 cm); het voor de fuseliercompagnieën bedoelde wapen was namelijk nog niet in voldoende aantallen aangekomen (afb. 12 en 13). Commandant van het Xe Bataljon was maj B. P. de Vries. De Europese compagnie van de eenheid bleef op Java achter. Zij werd vervangen door de 3e Compagnie (Javanen) van Inf XIV uit Buitenzorg (Bogor). Het Xe Bataljon kwam nu te bestaan uit een compagnie Menadonezen, twee Javaanse compagnieën en een gemengde (d.i. van verschillende landaard) mitrailleurcompagnie. Na aankomst op Sumatra

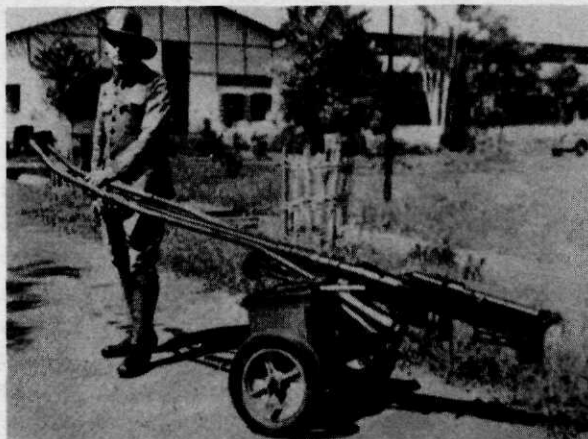
werden de staf, mitrailleurcompagnie, 2e Compagnie (Menadonezen) en 3e Compagnie (Javanen) te Praboemoelih gelegerd. De 1e Compagnie (Javanen, ex 3 Inf XIV) ging naar Palembang. Naar Bangka en Billiton vertrok op 4 februari het IXe Bataljon (Tjimahi) minus de Europese compagnie en een mitrailleurpeloton (vier stukken) onder bevel van maj J. W. G. A. Hoedt. Een compagnie van Inf XII met een mitrailleurpeloton van Inf IX ging naar Billiton.

Men zal zich afvragen waarom op een dergelijke manier met de organieke verbanden werd gerommeld. Hoewel dat soms onnodig gebeurde was men wel gedwongen het ene gat met het andere te stoppen. Zelfs op Java moest men in compagnieën en pelotons denken. Niet voor niets schreef gen H. ter Poorten in zijn „Verslag omtrent mijn beleid als Legercommandant” (SMG 2/12, 20 januari 1946) dat het Javaleger voor drie kwart op wacht stond en „. . . ikzelf was na circa twee maanden zo uitgeput dat ik mij onder geneeskundige behandeling moest stellen (dr. Van Bommel en dr. Kaumans), welk feit ik, om begrijpelijke redenen, zoveel mogelijk geheim hield.” Mogelijk was deze slechte gezondheid ook van invloed op zijn houding, door sommigen ten onrechte beschreven als „moedeloos”.

De bezetting van Bangka

Hoewel deze operatie zich afspeelde buiten het Palembangse, zal zij beknopt worden beschreven. De twee versterkte Japanse compagnieën van Tanaka vertrokken op 12 februari uit de Baai van Camranh en kwamen op 15 februari te 0100 aan op de rede van Moentok. De *Japanese Monographs* nr 67: „Resistance was slight and all planned objectives were secured without difficulty. As planned, one company remained to occupy the island”. Op 15 februari werd het vliegveld bij Moentok bezet, op 18 februari zaten de Japanners in Pangkalpinang en op 19 februari trokken de aanvallers Toboali aan de zuidoostpunt van het eiland binnen. Op 17 februari begonnen de Bangkatroepen minus de achterblijvende compagnie al naar Palembang te vertrekken.

Noch op Bangka noch op Billiton hebben de Nederlandse troepen iets gepresteerd. Militieplichti-

Afb. 12 De tankbuis 20 mm van het KNIL in vervoerstand op de tankbuiskar, bij het begin van de oorlog met Japan slechts in zeer kleine aantallen aanwezig. Het antitankgeweer („Panzerbüchse”) was de S 18-1000 van Rheinmetall Borsig/Solothurn AG en werd ook in Nederland voor de KL beproefd. De KNIL-tankbuis was niet voorzien van een vaststaande affuit, hoewel door de fabriek ook wapens op onderstel werden ontwikkeld (foto: IMT 1940)

Afb. 13 De tankbuis Solothurn S 18-1000 op tweevoet; totale lengte van het wapen 216 cm; gewicht 54,43 kg; pantserdoorboring 35 mm op 300 m bij loodrecht treffen; houders van 5 of 10 patronen (volscherp); kaliber 20 mm; vuursnelheid ca. 10 sch/min (foto: SMG)

ge W. F. van de Broek van de mitrailleurcompagnie IXe Bataljon verhaalt in *Stabelan 7*(1981)(4):

„Na een verblijf van een à twee weken op dit eiland (Bangka, JN) werd er 's nachts alarm geslagen. De Japen zouden al bij Moentok zijn geland. Nu wordt het echt menens, dachten wij. In spanning wachtten wij op nadere orders. Weldra kwam die order, maar we kregen evenwel het bevel „inrukken” met direct daaropvolgend de mededeling dat we ons binnen de kortst mogelijke tijd zouden terugtrekken wegens de grote overmacht van de vijand.”

Op Billiton landden de Japanners pas op 16 april 1942. De Nederlandse troepen van Bangka en Billiton kwamen echelonsgewijs op Java terug. Tijdens de terugreis werden door luchtaanvallen zware verliezen geleden. Op 23 februari waren alle eenheden weer terug in hun oorspronkelijke garnizoenen. Het IXe Bataljon had tijdens de overtocht dermate geleden dat de gevechtskracht niet veel meer voorstelde; het kreeg daarna op Java een taak als reserve.

Geen duidelijke opdracht voor Inf X

Het Xe Bataljon was van Java vertrokken met de opdracht zich onder bevel van de territoriale commandant Zuid-Sumatra te stellen. Na aankomst werd de eenheid zo goed mogelijk gemotoriseerd met gevorderde autobussen en vrachtauto's. Gemilitariseerde inheemse chauffeurs deden dienst als bestuurder. De bataljonscommandant, maj B. P. de Vries, onthult in zijn verslag (SMG 5/59, 25 november 1945):

„Eigenlijk is er nooit een opdracht aan mij verstrekt en is mij mijn taak nooit medegedeeld. Ik was met het terrein volkomen onbekend en beschikte slechts over één kaart 1:200.000. (. . .) Mede daardoor (. . .) was het voeren van een actie op grote schaal niet doenlijk. Blijkbaar waren er ook nooit voorbereidingen getroffen voor een dergelijk geval, althans ik ben er nooit over ingelicht hoe er gehandeld zou worden (. . .) (Ter Poorten stuurde het bataljon naar Zuid-Sumatra in opdracht van Wavell, veel voorbereiding was niet mogelijk; in oorlogstijd moet zo'n nadeel evenwel zonder moeite kunnen worden opgevangen, JN). Deze onbekendheid trof mij vooral toen ik de eigenlijke taak van de troepen op Zuid-Sumatra hoorde (dat was na terugkeer op Java, JN): *het openhouden van Zuid-Sumatra voor de aankomst van Britse troepen*. Deze zijn ook voor een klein gedeelte in Oosthaven gedebarkeerd, doch de volgende dag weer ingescheept.”

Het bataljon (minus een compagnie) oefende daarna in de omgeving van Praboemoelih. De 1e Compagnie (ex 3 Inf XIV) van kap J. H. Scheffer kreeg een beveiligende taak bij Palembang. Het gebied van die compagnie besloeg het terrein ten noordoosten van de stad en ten oosten van het vliegveld Palembang I, en strekte zich uit tot aan de moerassen ten noorden van de Moesi.

Maj De Vries kreeg op 14 februari te ca. 0730 van de territoriale commandant bericht dat een groot aantal vijandelijke vliegtuigen de Riouwarchipel was gepasseerd, in de richting van Palembang. Met luchtlandingen bij de stad diende rekening te worden gehouden. Het Xe Bataljon (minus de compagnie van Scheffer) moest zich gereedmaken voor onmiddellijk vertrek. Maj De Vries (SMG 5/59):

„Door de kapitein der infanterie Ohl (commandant 2e Compagnie, JN), die gedurende mijn ziekte het bataljon commandeerde (ik was die dag voor het eerst opgestaan van een vijfdaagse koorts), waren bijna alle troepen op oefening gezonden, hetzij per auto, hetzij te voet. Uiteraard duurde het geruime tijd eer de troepen

binnen waren (radio had men niet, de eenheden werden met autoclaxons teruggeroepen, JN) en toen dan ook te 0830 het bericht kwam van de landing der parachutisten met het bevel om zo spoedig mogelijk naar Palembang op te rukken, was er praktisch niemand terug. In de loop van de morgen kwam het bataljon geleidelijk te Praboemoelih terug, werd voorzien van de nodige munitie enz. en naar gelang de afdelingen gereed waren, werden zij per auto doorgezonden naar Palembang (ca. 75 km, JN), waar zij door de zorg van de territoriaal commandant werden ingezet. De compagnie Ohl (Menadonezen) was met enige mitrailleurs en mortieren ingezet tegen Pladjoe, de compagnie Scheffer (Javanen) tegen het vliegveld Palembang I, de 3e Compagnie (Javanen onder kap H. C. J. G. Schmidt) verdeeld over de beide andere compagnieën, terwijl een sectie hiervan met de rest van de mitrailleurcompagnie te Palembang verbleef. De acties en de indeling der troepen werden geleid en geregeld door de territoriaal commandant, luitenant kolonel der infanterie Vogelesang.”

De territoriale commandant had met die regelingen de organieke verbanden geweld aangedaan en een bataljonscommandant plus een compagniescommandant geheel buitenspel gezet. Onmiddellijk na de luchtlandingen ontstond een situatie, die door militie soldaat L. de Visser (Japans tolk te Palembang) in zijn verslag (SMG 5/65) werd omschreven met de woorden:

„In alle richtingen werden troepeneenheden uitgestuurd, met het gevolg dat waar werkelijk parachutisten geland waren, te weinig personeel aanwezig was, terwijl op verschillende plaatsen troepeneenheden tevergeefs naar parachutisten zochten.”

Kap J. H. Scheffer, die de tegenaanval op Palembang I leidde, sneuvelde in maart 1942 tijdens de gevechten bij Soebang (Java), een der redenen waarom een gevechtsverslag van de 1e Compagnie (ex 3 Inf XIV) ontbreekt. Elnt J. A. C. Schotte, sectiecommandant bij deze compagnie, was samen met res-tlnt C. Klomp en een deel van de compagnie op oefening in de omgeving van Palembang.

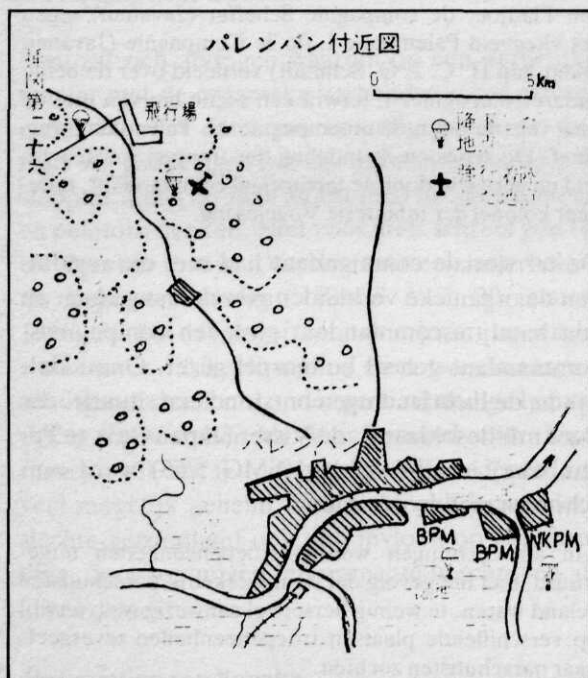
„In het moerasbos zijnde, kwam de overrompeling van het vliegveld. Wij wisten van dit laatste in het oerbos niets af en bemerkten dit eerst enige tijd later door hevige schieten op drie kilometer afstand, waarop ik van de „vredesopdracht” afweek en poolshoogte ging nemen.” (SMG 5/70, verslag Schotte van 9 september 1947).

Schotte kwam midden tussen de gelande parachutisten terecht en kon niet aan de actie van zijn compagnie meewerken. Beide officieren werden licht gewond (afb. 14). ▷

Het gevecht om het vliegveld Palembang I

Het ATIS-Document vermeldt:

„In the morning of February 14th all members of the unit (parachutisten, JN) rose at five o'clock (alle tijdstippen worden in Japanse tijd gegeven, JN). At that hour it is still dark in Malaya. They had cold rice of the previous day for food. Who would ask for warm rice boiled with red beans (een Japanse delicatessie, JN) on the battlefield? In a corner of a certain base they fixed

Afb. 14 Japanse schets van de landingszones van de parachutisten bij Palembang

Verklaring van de karakertekens: links van de weg Palembang-vliegveld het woord „jungle”, bij de stad het woord „moerasgebied”; rechtsboven geeft het parachuteteken landingszones aan; het vliegtuig het punt waar tijdens de actie een door de luchtdoelartillerie getroffen vliegtuig aan de grond moest worden gezet

Afb. 15 Japanse schets van de aanval op het vliegveld; de landingszones zijn aangegeven met een streepjeslijn plus arcering

1 elnt Komaki, 2 elnt Mitani, 3 elnt Oki.

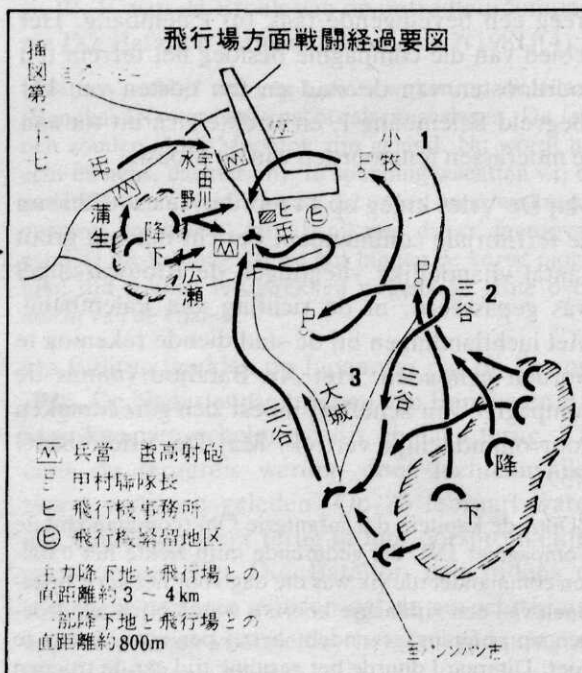
De Japanse tekst linksonder luidt ongeveer als volgt: teken M in rechthoek: barakken; vlaggetje: plaats en bewegingen van commandant parachutisten Komura; t-teken in cirkel: verboden gebied voor vliegtuigen; t-teken bij gearceerde rechthoekje: administration building (zie tekst)

Schuin onder het „administration building” het teken voor luchtdoelartillerie; dit teken komt ook voor aan de basis van de bovenste pijl

Afstand tussen de zuidoostelijke landingszone en vliegveld hemelsbreed 3 tot 4 km, tussen landingszone west en vliegveld ongeveer 800 m; in landingszone west de namen van de luitenanten Hirose, Gamo (waarschijnlijk op 14 februari gesneuveld), Mizuno en Udagawa

their parachutes and as it began to dawn they worshipped towards the Eastern sky and sang 'kimi ga yo' (Japanse volkslied, JN) with strong voices. They were paratroops ready to put in practice what they had learned by long and hard training. None of them thought anymore of life and death. The only thing they had in mind was their determination to perform their duty. The commander told them that wars are not decided by armaments or scientific achievements, but that courage and spirit decide their outcome. He expounded the importance for victory, of self-confidence and determination to brave temporary hardships. At nine o'clock they all boarded the planes, cheered by those who had come to see them off. The planes carrying the paratroops passed over Singapore from which they saw black columns of smoke rising in the air. Soon they had a simple cold meal on the plane and toasted the success of the expedition with 'air force wine' (het was een Japanse gewoonte om voor een gevecht een rituele dronk uit te brengen, mizu sakazuki; volgens de oude samoeraitradiatie gold dat als een gebed aan de goden om gespaard te blijven, JN). The planes passed over the mouth of the Moesi river, winding like a silvery snake through the jungle. They arranged their equipment, inspected each other's parachutes and taking off their air force helmets, tied either a Rising Sun Hachimaki (een soort hoofddoek, JN) or 'a send-off' flag around their heads to show that they were prepared to die for their country. The Palembang district was hidden in the clouds. So the squadron flew higher and afterwards made a sudden descent when Palembang had been reached."

Na de luchtlanding van de para's (afb. 15) te ongeveer 1130 Japanse tijd ontstond een zeer onoverzichtelijk gevecht. De Japanners kwamen neer in

de schaarse open plekken van het zwaar begroeide terrein ten westen en zuidoosten van het vliegveld. Zij konden slechts met grote moeite verzamelen en moesten zich met kleine groepjes naar het doel vechten. De *Monographs* nr 67:

„Both sides encountered great difficulty in employing troops in mass under such conditions and, as a result, hand to hand combat was the rule throughout the operation.”

Aan geallieerde zijde vochten Engelse luchtdoelartillerie, RAF-personeel en Nederlandse eenheden van het vliegveld en uit Palembang, allemaal troepen met slechte onderlinge verbindingen, weinig organieke samenhang, dikwijls zonder duidelijke orders en met taalproblemen tussen Engelsen en Nederlanders. Daarenboven werd elnt H. J. W. Visser, de commandant van de Nederlandse troepen, al bij het begin van de actie zwaar gewond. Een sluitend beeld van de acties is moeilijk samen te stellen. De *Monographs* nr 67 vermelden dat zowel bij het vliegveld als bij de raffinaderijen hevig maar weinig accuraat afweervuur werd ondervonden. Bij het vliegveld moest een beschadigd transporttoestel een noodlanding maken. Volgens de *Japanese Studies in World War II* (SMG 5/44):

„The main force (80 tot 100 man, JN) which parachuted in the southeast section of the airfield, set out for the southeast corner of the field immediately (dat was na een zo goed mogelijke reorganisatie te ca. 1130 Japanse tijd, JN). At about 1200 hours the commander (Komura, regimentscommandant, JN) consolidated ten paratroops and while advancing through the jungle, 24 more officers and men were assembled at about 1330 in a hollow place about two kilometres southeast of the airfield. At this time he was informed of the enemy situation in the vicinity of the road that leads to the Palembang airfield. Anticipating that enemy reinforcements from Palembang to the airfield would come quickly, he decided to intercept the reinforcements by advancing speedily to the Djambi road. Sending 30 men with an officer to the road between Palembang and the airfield, he ordered them to the administration building (het gebouw van de KNILM, de Koninklijke Nederlands Indische Luchtvaart Maatschappij, JN). Having an advance party of 20 men, this advance party advanced with (buitgemaakte, JN) armoured cars and came in contact with about 300 enemy troops coming from the vicinity of the airfield. Our troops destroyed the enemy after heavy fighting and then occupied the administration building at the airfield at about 1820 hours. While advancing, the commander and his men came to grips with 100 of the enemy but our men arrived at the eastern section of the airfield. Assembling 25 more officers and men there, the com-

mander reached the airfield administration building. At that location the commander came to control the unit which was there as well as the officers and men who assembled there in succession. Prior to this a unit (15 men including an officer) which had parachuted to the vicinity of the road between the airfield and Palembang, fought with nearly 200 enemy troops equipped with two light armoured cars at 1200 hours. Our unit captured a light armoured car and three trucks to cut off the enemy reinforcements from the airfield.” (Mogelijk was dat de groep van luitenant Mitani, op de schets, afb. 15, in stelling nabij de driesprong, JN.)

Te ongeveer 1400 kwamen drie parachutisten, waarvan één officier, bij de westelijke gebouwen van het vliegveld in contact met de verdedigers:

„Because of the smallness of his force (two men) he avoided combat. At about 1700 hours, he and his two men, dashed into the barracks and occupied them. Sixteen men were assembled from the other unit (in het zuidoosten gelande para's, JN). The guns and ammunition were not easily assembled, due to firing by the enemy from the anti aircraft guns near the barracks. Our troops advanced with handgrenades and pistols, destroying the enemy in the barracks. The enemy made a surprise attack and the commander died heroically after having been wounded by an enemy anti aircraft machinegun. The troops advanced to the vicinity of the northwest edge of the airfield. The troops were assembled by midnight and kept a strict vigil. On this night there were no enemy counterattacks except spasmodic firing.”

De dag daarop landde ook het derde echelon. De *Monographs* nr 67 vermelden daarover:

„At 1430 on the afternoon of the 15th the third echelon (100 man, JN) was dropped at the airfield. After leaving an element to guard the field, the first and third echelon advanced along the highway to Palembang. Its vanguard, rushing in trucks captured from the enemy, caught up with enemy troops attempting to cross the river from the city and dealt them a severe blow. Late in the afternoon of the 15th, the main body of the first and third parachute echelons had succeeded in clearing the streets from enemy stragglers and by the evening had occupied the whole city.”

Thans terug naar de visie van de eigen troepen op het gevecht. Behalve de eerdergenoemde KNIL-eenheden bevonden zich op 14 februari te Palembang I de 15 Heavy Anti Aircraft Battery (3,7 inch), een Section van 78 Light Battery en een Troop van 89 Light Battery (4 cm). De sterkte van de luchartillerie was ongeveer 150 man onder bevel van maj Mockson. Palembang I vormde de basis voor 39 Hurricanes, enkele Blenheim bommenwerpers en een paar Lockheed Hudsons. De sterkte van de RAF bedroeg ca. 500 man. Het

grondpersoneel was maar voor de helft van wapens voorzien. De Engelse luchtdoeleenheden behoorden tot 6 Heavy Anti Aircraft Regiment Royal Artillery. De regimentscommandant (naam onbekend) vermeldde in zijn verslag (SMG 5/55):

„In England much thought and time had been devoted to weapon training and ground defense. The destination of the Regiment was originally Iraq and it was appreciated that batteries would have to be responsible for their own protection at all times. Anti-paratroop and tank-hunting squads had been trained. In Singapore the former always 'stood to' on all warnings. These squads were highly mobile and trained in aggression. The Regiment (less one battery and with 78 Light Battery and a Troop of 89 Light Battery attached) arrived at Palembang on 30 January. Only six 3.7 inch guns accompanied it, the remaining arriving ss Subadar a week later. The 3.7 inch ammunition did not arrive (except a few rounds of shrapnel brought with the six guns) until approximately 11 February. Bofors ammunition (4 cm, JN) was similarly short although some Dutch was given me. Shortly after landing the enemy captured a Dutch armoured car from the aerodrome.”

De para's maakten volgens het Engelse verslag nog een paar voertuigen buit en sloten daarmee de weg naar Palembang af (zie de vorenstaande Japanse lezing). De wegversperring maakte het onmogelijk het luchtdoelgeschut in de richting van Palembang in veiligheid te brengen. De Japanners met de pantserauto werden ten slotte gedood. Het duurde evenwel tot in de middag alvorens de versperring was opgeruimd.

Toen de aanval op het vliegveld begon, had de Engelse grondverdediging de opstellingen al betrokken . . . „having been warned the previous day to expect such an attack”. Het dagboek van H. B. van Perlstein van de BPM (SMG 5/67) meldt: . . . „de British Intelligence Service had ons de vorige dag (13 februari, JN) uit Singapore medegedeeld dat er ongeveer 300 vijandelijke vliegtuigen verwacht werden”. De Nederlandse territoriale staf schijnt dat bericht niet aan alle eenheden te hebben doorgegeven, met het gevolg dat een aantal troepen op 14 februari gewoon op oefening was. Lnt J. A. C. Schotte (SMG 5/70): . . . „de luitenant-kolonel Vogelesang (heeft) ons niet tijdig ingelicht, zodat niet nodeloos twee officieren (van de compagnie Scheffer, JN) in het terrein hadden behoeven te zijn, waardoor de troep zonder officieren zat.”

Het Engelse luchtdoelgeschut haalde drie vliegtuigen neer. Aangezien zich na de luchtaanvallen

geen luchtdoelen meer voordeden, concentreerde men zich op de nabijbeveiliging en deed pogingen de vuurmonden in veiligheid te brengen. De zuidelijke luchtdoelstelling ondervond veel last van in bomen verscholen scherpshutters. Deze werden opgeruimd door 3,7"-granaten met zeer lage tempering. De vijand had ondertussen een Bofors buitgemaakt en dat stuk in stelling gebracht tegen de 3,7's. De dreiging kon o.a. met vuur van de zware luchtdoelartillerie worden afgewend. Nadat de vijand was verjaagd, probeerde men de vuurmonden weg te slepen. Daarvoor was maar één trekker beschikbaar zodat slechts twee kanonnen konden worden aangehaakt. De overige stukken moesten onbruikbaar worden gemaakt. Op weg naar Palembang stuitte men op de Japanse wegversperring waarna ook deze kanonnen dienden te worden achtergelaten. De Engelsen trachtten tevergeefs de versperring op te ruimen en trokken door het bos in de richting van de stad terug. Dat vond plaats in kleine groepen onder bevel van een officier. Deze groepen bestonden uit gewapend en ongewapend personeel aangezien een deel van de RAF-militairen niet over bewapening beschikte.

„An armed party from Regimental Headquarters (uit Palembang, JN) and some RAF groundpersonnel were sent forward but the RAF groundpersonnel arrived without small arms ammunition and were useless. The few RAF groundpersonnel from Palembang, who joined these parties fought well. The enemy LMG (bij de wegversperring, JN) was finally silenced in the afternoon with cooperation of the Dutch.”

Eén 3,7 inch vuurmond bereikte uiteindelijk Palembang en kwam in stelling langs de noordelijke oever van de Moesi.

Elnt H. J. W. Visser, de commandant van de Nederlandse troepen, kreeg — volgens zijn verslag van mei 1946² — te 1500 op 13 februari een bericht van de territoriale commandant, aangevende dat de volgende dag rekening moest worden gehouden met paralandingen. Hij kreeg opdracht tot het uiterste stand te houden. Een zelfde bericht bleek ook door de Engelse bezetting te zijn ontvangen. De dag daarop (14 februari) tegen 0700 kwamen de eerste meldingen over de nadering van vijandelijke vliegtuigen binnen, waarna de volledige bezetting van het vliegveld Palembang I de alarmopstellingen betrok. Op verzoek van maj Mock-

² Dit document bevindt zich niet bij de Sectie Militaire Geschiedenis doch werd mij door lkol aat b.d. Visser (destijds elnt inf KNIL) ter beschikking gesteld.

son, de Engelse lucht doelcommandant, stelde Visser twee brigades (ca. 30 man) ter beschikking voor de beveiliging van de zware lucht doelartillerie. Al spoedig na het neerkomen van de eerste bommen bleek de telefoonverbinding met zijn ondercommandanten te zijn uitgevallen. Kort na het landen van de parachutisten nam Visser waar dat „geallieerde militairen langs de weg van het vliegveld de richting van Palembang oprenden”. Daarop begaf hij zich naar de Engelse batterijcommandant waarna in onderling overleg werd besloten de beide beveiligende brigades weg te halen om daarmee de weg naar de stad voor de vijand af te sluiten en tevens de vluchtende militairen op te vangen. Hij kwam langs de weg in stelling en had tegen 1000 uur ongeveer veertig man Engelsen en KNIL-militairen verzameld. Nu werd de Engelse batterij op ongeveer 400 tot 500 m van de stelling aangevallen en Visser besloot tot een aanval om de batterij te ontzetten:

„Terwijl deze actie werd uitgevoerd, kregen de Japaners mijn afdeling in de gaten en namen ons onder vuur. Wij wonnen in verspreide formatie met sprongen terrein. Op 200 à 300 meter van de lucht doelbatterij sprong plotseling een groep Japanse parachutisten, naar schatting 30 man, uit het bos te voorschijn. Een man tegen man gevecht ontstond waarbij ik, na persoonlijk twee Japanners te hebben neergelegd, zelf gewond raakte.”

Elnt Visser liep zware verwondingen op en kon op de een of andere manier naar het militaire hospitaal te Palembang worden afgevoerd, waarna hij van 19 februari af in het Rooms-Katholieke Ziekenhuis Charitas werd verpleegd. Na zijn genezing ging hij in krijgsgevangenschap doch werd al spoedig op beschuldiging van subversieve activiteiten door de Kempetai gevangen gezet. Bij KB nr 68 van 1 april 1947 werd hij onderscheiden met de Bronzen Leeuw. De commandant van de andere sectie op het vliegveld was adj-oo P. van Bladeren. Hij kon met zijn eenheid van het vliegveld terugtrekken en viel enkele dagen later, tijdens een vuurgevecht, in handen van de vijand. Van Bladeren bevond zich als krijgsgevangene aan boord van het getorpedeerde ss Van Waerwijck en verloor daarbij het leven. Postuum werd hij bij KB nr 68 ook onderscheiden met de Bronzen Leeuw.

Te Palembang ontving elnt G. Koning te ca. 0930 bericht dat in de omgeving van het vliegveld parachutisten waren neergekomen. Zijn sectie kreeg opdracht de vijand aan te vallen. Aangezien een deel van de eenheid wachtdiensten vervulde, be-

droeg de sterkte slechts 20 tot 25 man. De afdeling vertrok met drie overvalwagens (pantserauto's) in de richting van Talangbetoe. Elnt Koning kwam op ca. 200 meter ten zuiden van kampong Soekarameh (± 8 km van Palembang) onder vijandelijk vuur. Te ongeveer 1100 werd hij gewond waarna sgt N. L. Tentij het commando overnam. De sectie Koning/Tentij kon een aantal parachutisten opruimen, verloor zelf een dode en zeven gewonden, kwam dicht bij het vliegveld maar kon geen doorbraak forceren. Tentij bracht de nacht van 14 op 15 februari in het terrein door en trok de ochtend daarna terug naar Palembang wegens het uitblijven van nadere bevelen. Nog diezelfde dag meldde hij zich bij maj De Vries, commandant van het Xe Bataljon, te Kertapati op de andere oever van de Moesi tegenover Palembang. De sectie Tentij vertrok per auto in de richting van Praboe-moelih (Palembang II) en sloot zich aan bij de eenheid van kapitein Cassa te Lahat.

Om eerder vermelde redenen is over het optreden van de compagnie Scheffer (1 Inf X, ex 3 Inf XIV) zo goed als niets bekend. De compagnie, waarvan een sectie met de lnts Schotte en Klomp op oefening was, werd versterkt met een sectie van 3 Inf X en delen van de mitrailleurcompagnie en kreeg in de middag van 14 februari opdracht de vijand van het vliegveld Palembang I te verdrijven. Maj De Vries vermeldde in zijn verslag (SMG 5/59) dat de actie niet bijzonder vlotte: „Inzet van mortieren op mijn advies (in de vooravond, JN) had weinig of geen resultaat”. Het verslag van C 6 Heavy Anti Aircraft Regiment meldt:

„The Dutch were disinclined to advance in the bush in the darkness but their commander (kap Scheffer, JN) promised to hold the ground gained during the night and to advance at first light (15 februari, JN). I think his decision was sound. I left at 1900 hours together with the Dutch commander to report the situation to the Territorial Commander in Palembang. (Het verslag concludeert dat de Engelsen van Palembang I goed hadden gevochten, JN.) . . . but they were hampered by unarmed men and they were not trained infantrymen. The majority had fought their way to Palembang by the evening and by the next morning (15 februari, JN) only eight were missing. Two of them have since rejoined. Casualties: killed 1 officer and 16 OR's (other ranks, JN), wounded 36 OR's, missing 6.”

Als gevolg van de Japanse luchtlandingen was de vernieling van het vliegveld onmogelijk geweest; vijandelijke vliegtuigen opereerden al op 15 februari van Palembang I.

SLOT VOLGT

Houdt Defensie betaalbaar

Aan het bovengenoemde editoriaal in de *Militaire Spectator* (154(1985) (4)143) zou ik het volgende willen toevoegen.

U stelt terecht, dat het „betaalbaar houden” niet alleen moet worden gezocht in grotere produktielijnen, maar ook in de beheersing van de levensduurkosten. Wellicht moet dit zelfs nog wat ruimer worden gesteld namelijk in die voege dat de beheersing van de totale *levensduurproblematiek*, inclusief de kosten, aan de orde moet zijn.

In dit verband is mijn toevoeging samen te vatten in drie dilemma's:

1. het is denkbaar dat hogere initiële kosten nodig zijn, juist om die levensduurproblematiek in de hand te houden;
2. het wordt boeiend als de keus wordt: „iets” (?) lagere prestaties (en dito initiële kosten) vragen/accepteren ten faveure van een betere beheersbaarheid van de levensduurproblematiek;
3. de levensduurproblematiek bestrijkt een grotere „in service”-tijd van het gekozen systeem, dan de „in service”-tijd van de politieke-beslissingsnemers, met andere woorden: het politieke dilemma kan zich voordoen „van kort verlies, voor lang gewin” (dit ligt gedeeltelijk besloten in dilemma 1); vooral dit dilemma lijkt mij nogal wat overwegingen en heroverwegingen te vragen.

Al het voorgaande gaat echter wel ervan uit dat een gedegen inzicht bestaat omtrent die levensduurproblematiek (en de daarmee verband

houdende kosten) rond de diverse systemen, wat mijns inziens (nog?) niet voor alle systemen het geval is.

Uw editoriaal en mijn toevoeging leiden naar mijn mening tot de volgende conclusies:

1. de initiële kosten zijn wellicht beheersbaar met behulp van grotere produktielijnen;
2. een gedegen inzicht in de levensduurproblematiek zal nodig zijn; (de dilemma's 1 en 2 kunnen dan worden opgelost)
3. het derde dilemma kan dan uiteindelijk ook worden opgelost als uit de punten 2 en 3 „harde” logica tevoorschijn komt; aannemende dat de politiek dan gevoelig zal blijken te zijn voor die logica.

jhr. J. W. J. E. ALTING
VON GEUSAU, ktz b.d.

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941

In het bovengenoemde interessante artikel (*Mil. Spect.* 154(1985)(4) 163) wijst de auteur, ir. H. T. Bussemaker, erop (blz. 179) dat veel meer bronnenonderzoek noodzakelijk zal zijn om de met dit onderwerp verband houdende vragen volledig te beantwoorden. Toch zijn er enkele aspecten, waarop ik na enkele weken reeds kan ingaan, waarbij ik mij tot reeds gepubliceerde gegevens moet beperken.

In de eerste plaats wil ik zowel bij Bussemakers betoog (blz. 172) dat in het najaar van 1939 toen „Engelse jachtvliegtuigen veel meer Duitse „slagbommenwerpers” uit de lucht schoten dan volgens de experts van de Generale Staf van het KNIL mogelijk was”, de KNIL-leiding overging „tot een overhaaste aanschaffing van weliswaar nieuwe, maar naar later bleek, kwalitatief niet zo succesvolle Amerikaanse jachtvliegtuigen, en tot een koortsachtige opleiding van jachtvliegers”, als bij zijn opmerking: „De jachtvliegtuigen die het tegen de Japanse Zero konden opnemen vlogen el-

ders al drie jaar: de Hawker Hurricane en de Spitfire”, een kanttekening plaatsen. Hierbij zal ik mij baseren op de studie van Chester Wilmot. Deze wijst erop dat in 1937 en 1938 „the star of offensive strategy was in the ascendant” [1], hetgeen ook Bussemaker doet (blz. 168). Vervolgens vermeldt Wilmot dat tijdens de crisis van september 1938 het Britse Fighter Command, waarin de jachtvliegtuigen waren georganiseerd, slechts 406 vliegtuigen telde, georganiseerd in 29 squadrons. Er waren nog 160 jachtvliegtuigen in reserve. Dit betekende dat volgens de commandant van Fighter Command, Luchtmaarschalk Sir Hugh Dowding, minder dan twee derde van de sterkte aanwezig was om een „reasonable security” te verschaffen. „He had only five squadrons of Hurricanes, none of Spitfires . . .”. Spoedig daarop gaf het Britse kabinet toestemming de sterkte tot 800 eerste-lijnsvliegtuigen uit te breiden, georganiseerd in 50 squadrons. Deze sterkte moest in april 1940 zijn bereikt. Bedenken wij voorts dat de Britse industrie in september 1938 slechts 35 jachtvliegtuigen per maand kon afleveren [1], dan is het duidelijk dat mede door de in september 1939 uitgebroken Tweede Wereldoorlog deze vliegtuigindustrie niet in staat was aan het KNIL Spitfires en Hurricanes te leveren. Bovendien bleken in december 1941 de Britse luchtmachtcrachten niet in staat in voldoende mate versterkingen naar Singapore te kunnen sturen, de basis die ook voor de verdediging van Nederlands-Indië van groot belang was. Uit Nederlands-Indië zijn toen, behalve andere gevechtseenheden, 27 Glenn Martin-bommenwerpers en een dozijn Buffalo-jachtvliegtuigen naar deze bedreigde vesting gezonden [2]. Men kan zich afvragen of dit een verstandige maatregel is geweest. Hierbij wil ik wel erop wijzen dat in mei 1940 de Britten hetzelfde voor de Fransen hebben gedaan. Op 10 mei van dat jaar stonden van de 53 squadrons, waarover Fighter Command toen beschikte, er zes op Franse bodem. Binnen zes dagen was dit aantal verdrievoudigd, ondanks dat op 15 mei Dowding het

Britse kabinet had meegedeeld, dat per dag 30 Hurricanes verloren gingen en dat als dat zo zou doorgaan binnen zes weken Fighter Command zou zijn uitgeput. Op 17 mei kwam van premier Winston Churchill, op bezoek bij zijn Franse collega Paul Reynaud, de dringende boodschap opnieuw zes van deze squadrons te sturen. Het was toen dat de bevelhebber van de Britse luchtstrijdkrachten, Sir Cyril Newall, het kabinet hiervan afhield door uiteen te zetten dat voor een dergelijke versterking de grondorganisatie in Frankrijk ontbrak ([1], blz. 38).

Dit voorbeeld uit de campagne van mei 1940 dient tevens om aan te geven hoe belangrijk, ook toen, voor de luchtmacht de grondorganisatie was. Welke overwegingen nu de KNIL-leiding ertoe hebben gebracht, de Brewster Buffalo als jachtvliegtuig en de Curtiss als interceptor te kiezen, is mij onbekend. Overigens behoorden de Curtiss-jagers tot de beste jachtvliegtuigen die toen ter beschikking waren. Toen begin 1940 de bevelhebber van de Nederlandse luchtstrijdkrachten een aanbod kreeg 36 van dergelijke vliegtuigen te kopen heeft hij bij de minister van defensie krachtig erop aangedrongen zulks te doen; De Jong geeft de redenen waarom die koop niet is doorgegaan [3]. Voorts wil ik in dit verband erop wijzen dat bij dergelijke aanschaffingen factoren als grondorganisatie, actieradius, kosten, enz. een belangrijke rol spelen.

Wat betreft het KNIL-reorganisatieplan van 1940 vind ik het onvolledige dit te beoordelen als „een Europese ontwikkeling overgeplant op de sawahs van Java” (blz. 169). Na een Japanse landing moesten de troepen snel naar het bedreigde gebied kunnen worden gestuurd. Java, dat toen over een goed wegennet beschikte, bood hiervoor de gelegenheid. Zeker in sawahs kunnen geen tanks worden gebruikt, maar in verschillende delen van dat eiland kunnen tanks goed tot hun recht komen.

Kritiek heeft Bussemaker ook op de leiding van het KNIL die „nog steeds dacht in termen van een

klein, doch goed geoefend en modern uitgerust beroepsleger” (blz. 173). Hierbij dient te worden bedacht dat de uitbreiding naar een veel groter militieleger niet alleen een aanzienlijke uitbreiding van infrastructuur nodig zou maken, maar dat ook de behoefte aan aanzienlijk meer instructief kader zich zou doen gelden. De snelle overgang van het Duitse beroepsleger naar een militieleger was mogelijk, omdat iedere Duitse beroepssoldaat tevens was opgeleid tot instructeur. Maar was dat het geval bij de meerderheid van de beroepssoldaten van het KNIL? Ik meen hierbij een vraagteken te mogen zetten.

Terecht wijst Bussemaker op de ontwikkelingen op de Filippijnen, die aanmerkelijk verschilden van die van Nederlands-Indië. In 1936 hadden de VS de Filippijnen onafhankelijkheid in 1946 beloofd. Een volksvertegenwoordiging met uitgebreide bevoegdheden was geïnstalleerd en met de training van een Filippijns leger was begonnen. Bussemaker citeert Weyerman die meedeelt dat voor dit leger geen tanks, pantserauto's en ander modern materieel werden aangeschaft. De opleidingstijd was 3½ maand, maar voorts bleven onderdelen van het Amerikaanse beroepsleger in dit gebied gestationeerd. Bussemaker wijst bovendien erop (blz. 169 en 175) dat, nadat in 1942 de Japanners na zes maanden een eind hadden gemaakt aan de georganiseerde tegenstand op deze eilanden, dit Filippijnse leger „tot aan de bevrijding een levendige guerrilla heeft gevoerd”. (Uit persoonlijke ervaring weet ik echter dat een guerrilla de actieve steun van een bevolking nodig heeft: van medio februari '44 tot eind april 1945 was ik bij de partizanen in de Italiaanse Appenijnen; zonder actieve hulp van de bevolking — inlichtingen, bevoorrading — zouden guerrilla-acties onmogelijk zijn geweest.) De Filippino's voelden de Japanse bezetting als een bedreiging voor hun eigen onafhankelijkheid. In Nederlands-Indië lagen de politieke verhoudingen geheel anders en de bevolking was in het algemeen niet bereid Nederlandse guerrillatroepen te steunen.

De weinige eenheden die na de capitulatie op 8 maart 1942 hebben geprobeerd dergelijke activiteiten te ontwikkelen hebben dit aan den lijve ondervonden (zie Nortier [4]).

Wat het militaire personeel betreft moest men roeien met de riemen die men had. Voor de beroepssoldaten, die gewend waren hun vrouwen en kinderen bij zich in de kazernes te hebben, kwamen de overplaatsingen naar posten in de buitengewesten, waar deze faciliteiten niet bestonden, hard aan. Soms kon de legerleiding de belofte dat de uitgezonden eenheden na zes maanden zouden worden afgelost niet waar maken. De door Bussemaker (blz. 177) en Nortier [5] gesignaleerde moeilijkheden met een Ambonnencompagnie houden hiermee verband. Een geringere motivatie bij verschillende onderdelen door dergelijke omstandigheden heeft zeker invloed op de gevechtswaarde van deze troepen gehad.

Bussemaker verwijt voorts de Indische legerleiding dat, toen een in 1936 in Duitsland geplaatste order voor twaalf houwiters van 10,5 cm na enige tijd niet werd afgeleverd, niet snel is gezocht naar andere leveranciers. Hierbij moet toch de kanttekening worden geplaatst dat van de 140 stuks van hetzelfde geschut, waarvan door Nederland in 1937 de aanschaf urgent was verklaard, er op 1 mei 1940 niet één was afgeleverd. De wapenfabrieken, overal ter wereld, werkten op volle kracht. De enige versterking aan artillerie die Nederland sedert 1936, toen het defensiefonds van kracht werd, ontving waren zestien stukken veldgeschut van 10,5 cm [6]. Nederlands-Indië kon voor aanschaf van materieel nog het beste in de VS terecht, waar Bussemaker dan ook op wijst (blz. 174). Overigens is de suggestie van Bussemaker om naar het aanschaffingsbeleid een onderzoek in te stellen zeer de moeite waard. Van de voorgestelde 540 tanks voor het KNIL waren er immers op 7 december 1941 slechts enkele tientallen aanwezig.

De stelling, die Bussemaker wil verdedigen, „dat althans de leiding van het KNIL en een groot gedeelte van de officieren wel degelijk vertrou-

wen hadden in een geloofwaardige Indische defensie, gebaseerd op offensieve landbommenwerpers en een klein maar goed geoefend beroepsleger met grote slagkracht, met daarbij bondgenootschappelijke steun als reële mogelijkheid" lijkt mij dan ook irrelevant. Die grote slagkracht was er immers eind 1941 nog niet. Hiervoor ontbrak te veel aan vliegtuigen, tanks en artillerie. De troepen in de Buitengewesten konden slechts beschikken over enkele stukken geschut die tegen de Japanse batterijen geen enkele kans hadden, en waardoor de infanterie vrijwel weerloos werd.

Toen in de loop van december bleek dat de geallieerden in deze leemten niet tijdig konden voorzien zal de legerleiding zich wel hebben gerealiseerd dat een nederlaag was te verwachten. Aan de premissen van de

legerleiding was echter niet voldaan, dus kan men deze leiding niet verwijten dat zij de defensie op onjuiste beginselen zou hebben gebaseerd.

dr. F. SNAPPER

Literatuur

1. C. Wilmot — *The struggle for Europe*. Harper, New York (1952)35.
2. Ph. M. Bosscher — *Nederland als bondgenoot. De val van Nederlands-Indië*. De Bataafsche Leeuw, Dieren (1982)123.
3. L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 2. Staatsuitgeverij, Den Haag (1969)378-379.
4. J. J. Nortier — De kansloze guerrilla tegen de Japanners in Nederlands-Indië. *Mil. Spect.* 148(1979)(1)29.
5. J. J. Nortier — Tarakan 1942. *Mil. Spect.* 149(1980)(7)306, 316.
6. J. J. C. P. Wilson — *Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis*. Kon. van Gorcum, Assen (1960)31.

Het Rode Leger: een staat in de staat?

De bovengenoemde bijdrage van de slavist M. de Haas (*Mil. Spect.* 154(1985)(4)181) over „de mate waarin de Russische strijdkrachten het beleid bepalen” is een lezenswaard maar ook een slordig artikel. Dat is geen tegenspraak: de slordigheid maakt het artikel niet waardeloos, maar wel minder duidelijk en minder overtuigend.

Schrijver doet bovendien een aantal uitspraken die onjuist zijn, of op zijn minst kwetsief, en aan de opbouw van zijn betoog mankeert het een en ander.

1. De conclusie van zijn artikel is, dat „de partij oppermachtig is” (blz. 186). De eerste zin van zijn artikel luidt: „Sedert het bestaan van de Sovjet-Unie heerst in het Westen onduidelijkheid over de machtsverhoudingen in die staat” (blz. 181). Nu heerst er wel onduidelijkheid over de precieze machtsverhoudingen in de staat, maar waaraan vrijwel niemand twijfelt, is dat de communistische partij van de Sovjet-Unie (CPSU) er het belangrijkste

machtsinstituut is. Het zou aardig zijn geweest als De Haas auteurs zou hebben genoemd die het met zijn conclusie *oneens* zijn, dat zou zijn *eerste* bewering tenminste enig reliëf hebben gegeven.

2. De Haas formuleert in het begin van zijn artikel (blz. 181) een „nevenvraag”: „Welke rol speelt de krijgsmacht in het Sovjet-russische imperialisme en hoe is daartegenover de officiële lijn in de satellietstaten?”. Deze nevenvraag is niet alleen op zichzelf onduidelijk (de officiële lijn in de satellietstaten ten aanzien van wie of wat? Ten aanzien van (de rol van) de Russische krijgsmacht? Ten aanzien van (de rol van) de nationale krijgsmacht? Ten aanzien van het Sovjet-russische imperialisme?), maar hij geeft op zijn eigen vraag ook geen antwoord waaruit ik eventueel de precieze inhoud van die vraag zou hebben kunnen afleiden.

3. De auteur heeft het op blz. 181 over de twee „principiële Russische tradities”: de militaire traditie en de liefde voor de Russische bodem. „Deze boerenmentaliteit (daarmee kennelijk doelend op „de liefde voor de Russische bodem”, J.O.) komt ook tot uiting in het leger, bijvoorbeeld in de vorm van agrarisch taalgebruik”. Ik vraag mij af wat de

auteur daarmee bedoelt. Bedoelt hij daarmee dat het Russisch van de manschappen en officieren van boerenafkomst „het Russisch van de boeren” is, dat de diensttaal „agrarijch” is? Hij geeft geen toelichting op zijn bewering. Ik kan niet nagaan of wat hij zegt juist is, ik kan ook niet nagaan wat hij precies bedoelt. En is de liefde voor de Russische bodem, het Russische nationalisme, kleiner onder de stadsbevolking? Is een Moskoviet minder verknocht aan Rusland dan een inwoner van het twee- of drieduizend zielen tellende dorpje X? (Houdt een Hagenaar minder van zijn land dan een inwoner van 's-Gravenzande?) Misschien is dat het geval, maar waar heeft de schijver zijn apodictische zekerheden vandaan?

4. De Haas beweert op blz. 181: „Russische soldaten fungeren uitstekend in massale aanvallen; wordt hij echter aan zichzelf overgelaten, dan verliest de soldaat al snel zijn zelfvertrouwen”. In een groep gaat het best, maar als hij op zichzelf is aangewezen gaat het minder. Dan zegt hij in de volgende zin: „Vanwege de conservatieve boerenmentaliteit kost het veel moeite de rekruten te vormen tot een goede militaire eenheid: een onmenselijke, keiharde training is daartoe opgezet”. Deze laatste bewering is in tegenspraak met — en zeker geen logisch gevolg, zoals gesuggereerd, van — zijn voorlaatste bewering. Het is toch — kennelijk — niet het doel van de militaire opleiding van elke soldaat een individuele, zelfstandige vechter te maken (wat erg moeilijk zou zijn, want dat is niet passend bij de „conservatieve boerenmentaliteit”), maar om de soldaten te leren in een *groep* te opereren (wat juist gemakkelijk zou zijn, omdat ze al een „groepsmentaliteit” zouden hebben)?

5. De auteur beweert op blz. 181 *à bout portant*: „Aan het einde van de 19e eeuw werd het klassenverschil in het Russische leger beëindigd”. Bedoelt schr. dat het onderscheid tussen officieren en manschappen werd opgeheven? Dat kan hij niet bedoelen, want dat was niet zo. Ik neem aan dat hij doelt op de reorganisatie van de militaire dienst van

1874. Maar die reorganisatie kan toch niet worden „samengevat” als de opheffing van het klassenverschil in het Russische leger? De bekende Amerikaanse historicus Nicholas V. Riasanovsky [1] schrijft over deze hervorming:

„A reorganization of the military service in 1874 and certain changes within the army have usually been grouped as the last ‘great reform’ (tijdens de regeringsperiode van Alexander II, J.O.). Inspired by military needs and technically complex, the reform nevertheless exercised an important general impact on Russian society and contributed to the modernization and democratization of the country. It was executed by Minister of War Dmitrii Miliutin (. . .) who wanted to profit by the example of the victorious Prussian army. He introduced a variety of significant innovations, of which the most important was the change in military service. The obligation to serve was extended from the lower classes alone to all Russians, while at the same time the length of active service was drastically reduced — from twenty-five years in the beginning of Alexander II’s reign to six after the reform of 1874 — and a military reserve was organized. Recruits were to be called up by lot; different exemptions were provided for hardship cases; and in addition, terms of enlistment were shortened for those with education (. . .) Miliutin also reformed military law and legal procedure, abolished corporal punishment in the army, strove to improve the professional quality of the officer corps and to make it somewhat more democratic, established specialized military schools, and, a particularly important point, introduced elementary education for all draftees.”

De Haas’ bewering dat het klassenverschil in het Russische leger werd beëindigd is een onjuiste karakterisering van Miljoetins hervormingen. Het was een hervorming naar Pruisisch model. Zou De Haas ook willen beweren dat er in het Pruisische leger geen klassenverschil bestond? *Als* je een karakteristiek van het Pruisische en (naar analogie daarvan) van het Russische leger wilt geven, dan is het toch niet de „klassenloosheid”?

6. De auteur spreekt op blz. 182 over „bolsjewistische partijbonzen” die na de Oktoberrevolutie de krijgsmacht „binnenstroomden”. Daarmee bedoelt hij de politieke officieren. Ik vind die woordkeus on-

gelukkig: een politiek officier op compagniesniveau, of op regimentsniveau is geen partijbons. Politieke officieren zijn toch qualitate qua geen partijbonzen? Een lid van de gemeenteraad van ’s-Gravenzande voor bv. de VVD, of bv. de VVD-burgemeester van dat stadje, is toch ook geen „partijbons”, die zijn helemaal geen „bons”.

7. Ongelukkiger nog vind ik De Haas’ omschrijving van Stalins „zuiveringen” in het Rode Leger als het „bevorderen van het natuurlijke proces van het opkomende nieuwe officierscorps” (blz. 182). Iemand laten doodschieten is „het bevorderen van een natuurlijk proces”? Ik vind dat een eufemisme dat cynisch aandoet. Bovendien: velen van de „gezuiverden” behoorden tot, waren zelf de representanten van, dat nieuwe officierscorps, nog jong: maarschalk Toechatsjewski en de generaals Jakir en Gamarnik — om slechts drie namen te noemen — waren in 1937 nog geen 45 jaar oud! (Zie over de „zuiveringen” in het Rode Leger bv. Fainsod [2] en Jakir [3].)

8. De Haas schrijft op blz. 182: „Westerse deskundigen zien de loyaliteit van het leger verklaard door de controle van de partij op het militaire apparaat”. Daarbij doelt hij kennelijk op de controle van de partij via het instituut van politieke officieren, maar dat is zeker niet de enige verklaring die Westerse deskundigen hebben gepresenteerd. Er is o.a. ook gewezen op de binding tussen officieren en partij via het partijlidmaatschap, op de bevoorrechtiging van het militaire apparaat bij de verdeling van de overheids-gelden, op het aanzien dat (hogere) militairen in de Sovjet-Unie genieten. Schr. stelt daarna voor — omdat de verklaring van de Westerse deskundigen, waarvan hij, als gezegd, een onvolledige presentatie geeft, hem niet bevredigt — „die loyaliteit te bezien in het licht van militaire deelneming in de politiek in andere samenlevingen”. „Het Rode Leger”, schrijft hij op blz. 182, „beschikt als elke krijgsmacht, gezien haar monopolie over ’s lands wapenning, over de middelen om politieke besluiten af te dwingen”.

Nu ziet De Haas een belangrijke zaak over het hoofd: het Rode Leger heeft niet het absolute monopolie over ’s lands wapenning. Hij vergeet nl. de binnenlandse veiligheidstroepen, de KGB, al met al een aanzienlijke militaire macht die mede functioneert als een „check” op dat Rode Leger.

Dan presenteert schrijver een additionele reden waarom de militairen zich rustig houden, hij noemt dat (blz. 182) een „ideologische verklaring”: „de militairen beschouwen zich als een nationale, dienende instelling”. Direct daarop laat hij echter volgen: „Omdat nu het marxisme-leninisme geen expliciet standpunt geeft over wie er regeert, zou de ideologie in voorkomend geval een rechtvaardiging kunnen scheppen voor een militaire machtsovername”. Deze redenering is onzuiver. Als nl. de ideologie verklaart waarom de militairen zich rustig houden, maar ook zou kunnen verklaren waarom de militairen zich „in voorkomend geval” niet rustig houden, dan verklaart die ideologie *niets* ten aanzien van de rust of onrust van de militairen.

9. „Dat de partijman Oestinov in de functie van minister van defensie werd opgevolgd door een beroepsmilitair zou wellicht een indicatie kunnen zijn van een versterking van de invloed van het Rode Leger op het beleid van de Sovjet-Unie in de nabije toekomst”. Aldus De Haas op blz. 187. Dat zou kunnen. Maar alleen het feit dat Sokolov, de opvolger van Oestinov, een beroepsmilitair is, is wel een erg schrale aanwijzing. Precies het tegendeel zou ook het geval kunnen zijn. Oestinov werd na zijn benoeming tot minister van defensie, in 1976, tevens lid van het Politbureau (na vanaf 1965 kandidaat-lid te zijn geweest). Sokolov is geen lid van het Politbureau, ook geen kandidaat-lid. Dat betekent dat Sokolov naar alle waarschijnlijkheid óók geen lid is van de Defensieraad, en dat is in de Sovjet-Unie het hoogste besluitvormende orgaan inzake vraagstukken van nationale veiligheid. Kortom: het enkele feit dat Sokolov beroepsmilitair is geeft geen aanwijzing [4].

(nb Sergej Sokolov is op 23 april jl.

verkozen tot kandidaat-lid van het Politbureau; zie over de recente benoemingen in het Politbureau: R. van den Boogaard [5].)

10. Eén naar mijn oordeel zeer belangrijke kwestie wil ik nog ter sprake brengen, en dat betreft De Haas' weergave van „de doctrine van de Sovjet-Unie ter zake van de nucleaire oorlog”. Die doctrine leert volgens hem dat „een dergelijke, door de imperialisten — i.c. het Westen — ontketende oorlog zich zal manifesteren als een beslissende strijd tussen de sociale systemen waaruit uiteindelijk het socialisme zal te voorschijn treden als de mondiale overwinnaar” (blz. 185). Dat is niet juist, de mogelijkheid van een (vrijwel totale) wederzijdse vernietiging wordt niet uitgesloten. De Sovjet-Unie is niet zeker van de overwinning. Veel juister is de samenvatting van de Sovjet-„doctrine” in casu van G. C. Berkhof en P. M. E. Volten. Die „zekerheid” van de overwinning is niet meer dan, zoals zij zeggen: „De gedachte dat een massale kernwapenoorlog onder bepaalde, voor de Sovjet-Unie gunstige, omstandigheden gewonnen kan worden” [6]. (Zie ook [7].) Die „zekerheid” van De Haas wordt door Berkhof en Volten zwaar geclausuleerd. De kwestie is van zeer groot gewicht; te gewichtig om De Haas' bewering zonder tegenspraak te laten passeren.

drs. J. OVERSLOOT, vdg int

Literatuur

1. N. V. Riasanovsky — *A history of Russia*, 2e dr. New York/Londen/Toronto (1969)418-419.
2. M. Fainsod — *How Russia is ruled*, 2e dr. Cambridge, Mass. (1963)436.
3. P. Jakir — *Jongensjaren in de gevangenis*. Amsterdam (z.j.).
4. Personnel movement in Soviet High Command. *Jane's Def. Wkly* (1985) (13 apr)623-624.
5. R. van den Bogaard — Alle sectoren van samenleving weer in Politbureau, alleen leger blijft achter. *NRC-Handelsblad* (1985)(24 apr)5.
6. G. C. Berkhof en P. M. E. Volten — *Het militair-strategische denken in de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie*. KNV Ons Leger, Den Haag (1982) 45.
7. G. G. Weickhardt — Ustinov versus Ogarkov, in: *Problems of communism* 34(1985)77-82.

Houdt Defensie betaalbaar

De suggestie van ktz b.d. jhr. J. W. J. E. Alting von Geusau, te spreken over „levensduurproblematiek” in stede van „levensduurkosten” wordt door ons onderschreven. Ongetwijfeld wordt hiermee een bredere benadering bereikt, zij het dan dat veelal alleen het definieerbare (kwantificeerbare) deel van de problematiek goed „beheersbaar” kan worden gemaakt.

Dat een gedegen inzicht omtrent bovenbedoelde problematiek (nog) niet voor alle systemen bestaat — zo een dergelijk inzicht ooit zal worden bereikt — wordt onmiddellijk toegegeven. De door schrijver vermelde conclusies nopen tot de volgende kanttekeningen.

Door het gebruik van de term „beheersbaarheid” plaatst jhr. Alting von Geusau de problematiek in een andere context dan in het editoriaal is bedoeld. De *beheersbaarheid* van initiële kosten zal niet zozeer een zaak zijn van grotere produktielijnen. Grotere produktielijnen geven lagere initiële kosten per eenheid produkt omdat behalve de vaste kosten ook de onzekerheden in de ontwerpfase — die later tot kostenstijgingen aanleiding kunnen geven — over een groter aantal produkten kunnen worden omgeslagen. Vaak worden behalve grotere series ook langere benuttingstijden per machine (minimaliseren machinepark) noodzakelijk geacht om te spreken van „economies of scale”. Een werkelijke vergroting van de beheersbaarheid van de initiële kos-

ten is voor een belangrijk deel te verkrijgen door een vergroting van de zelfdiscipline, zowel bij de opdrachtgever als bij de opdrachtnemer. In concreto zal dat zich bij de contractvorming en bij de produktie (kwaliteitstoezicht) moeten manifesteren. Als voorbeeld mogen de volgende punten (niet limitatief) dienen:

- eisen moeten duidelijk, volledig, maar niet onnodig uitgebreid, worden geformuleerd en wel zodanig dat zij de gewenste „performance” vastleggen maar geen technische „oplossing” voorschrijven;
- in principe moet iedere verzwa- ring of uitbreiding van de eisen tijdens de loop van het contract verboden zijn;
- kostenramingen moeten „eerlijk” zijn en duidelijk de onzekerheden en de daarvoor ingecalculerde bedragen vastleggen;
- zoveel mogelijk moet gebruik worden gemaakt van bekende en beproefde componenten en deelsystemen;
- zowel het ontwerpproces als de produktie en het toezicht moeten onder een stringente beheersing plaatsvinden.

De „harde” logica omvat naar wij uit schrijvers betoog menen te mogen opmaken, een keuze die wordt bepaald door het minimaliseringproces ten aanzien van de levensduurproblematiek(kosten). Deze benaderingswijze zal, zo menen wij, in principe ook worden gehanteerd door de bewindslieden/Staten-Generaal (politiek). Zij zijn evenwel uit hun bredere verantwoordelijkheid (bv. regeerakkoord, resp. partijprogramma('s)) genoodzaakt voor de uiteindelijke keuze ook andere factoren mee te wegen.

Een voorwaarde voor een juiste aanbeveling voor die keuze uit de militaire, technische optiek is evenwel de mate van zekerheid/betrouwbaarheid waarmee de levensduurproblematiek is vastgesteld ten opzichte van de vaak zeer concreet en ondubbelzinnig bepaalde, actuele

problematiek (initiële kosten). Hier speelt derhalve nog een vierde dilemma een rol, namelijk de zekerheid van het heden („harde logica”) tegen de onzekerheid van de toekomst („zachte vermoedens”)! Met dank voor het constructieve commentaar, REDACTIE

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941

Hierbij wil ik graag reageren op het gewaardeerde commentaar van dr. Snapper op mijn artikel. Ik zou willen beginnen met mijn dank uit te spreken aan het adres van dr. Snapper voor zijn goed geargumenteerde en onderbouwde betoog, dat bovendien nog interessante additionele informatie geeft.

Ik ben het geheel eens met de stelling, dat de Britse vliegtuigindustrie zeker geen logische bron was voor de militaire luchtvaart. Deze was toen al vrij sterk Amerikaans georiënteerd, hoewel moet worden opgemerkt dat door middel van het Spitfire-fonds burgers van Nederlands-Indië hebben bijgedragen aan de verdediging van het vrije Westen door de aanschaf te bekostigen van Spitfires voor de RAF. Desondanks is de stelling dat de Spitfires en Hurricanes de enige jagers waren die het tegen de Zero's konden opnemen, wel juist. Het heeft tot diep in 1943 geduurd voordat de Amerikanen met de Hellcat en de Airacobra een betere jager produceerden. Door goed geoefende jachtvliegers en een uitgekende tactiek slaagden de Amerikanen echter erin, met hun inferieure Wildcats en Lightnings, toch de Zero's de baas te blij-

ven [1]. Daarentegen bewezen Spitfires en Hurricanes boven Birma en Ceylon hun gevechtskracht [2].

Mijn verzuchting had dan ook veel meer betrekking op het feit, dat deze jachtvliegtuigen begin 1942 boven Malakka niet beschikbaar waren. Dit was een gevolg van de Britse beleidsfout Malakka en Singapore in 1941 de laagste prioriteit te geven qua versterking van luchtmachtstrijdkrachten, en ook dat vloeide voort uit de Britse onderschatting van de Japanse vijand. Het is bekend, dat de Britse minister-president Churchill veel meer was geïnteresseerd in de strijd in de Middellandse Zee dan in die in het Verre Oosten. Zo werden bij de zeer controversiële Britse interventie in Griekenland en de daarop volgende Duitse reactie (Kreta) meer dan 300 Britse toestellen vernietigd, waaronder zeer veel Hurricanes en Spitfires. John Terraine laat in zijn nieuwste boek over de geschiedenis van de RAF [3] weinig heel van de Britse topleiding gedurende deze ongelukkige episode. Singapore ging verloren aan de stranden van Kreta!

Ook mijn opmerking over „een Europese ontwikkeling, overgeplant op de sawah's van Java” was zeker niet denigrerend bedoeld, hoewel dr. Snapper dat mogelijk zo heeft opgevat. De achtergrond van de opmerking is echter de merkwaardige verwaarlozing van de grote defensieve mogelijkheden van het sawah-

terrein in de natte moesson door de KNIL-leiding, waarop Schuring [4] in zijn proefschrift terecht heeft gewezen [5]. Het illustreert opnieuw mijn stelling, dat de KNIL-leiding meer zag in een offensieve verdediging met tanks en artillerie dan in een defensieve verdediging, die meer was aangepast aan de Javaanse terreinomstandigheden.

Dr. Snapper betwijfelt, of de KNIL-legerleiding eind december 1941 nog wel zo'n vertrouwen had in de eigen defensie-inspanning. Het is moeilijk aan te geven wanneer de ommekeer plaatsvond. Ik meen dat het vertrouwen in eigen kunnen pas begon te wankelen met de val van Tarakan in januari 1942. De onderschatting van de vijand sloeg pas om in óverschating met de val van Singapore. Bedacht moet tevens worden dat, tot aan de opheffing van ABDA-Command, door gen Ter Poorten nog werd gerekend op de inzet van I Australisch legerkorps, bestaande uit 6 en 7 (Aus) Infanteriedivisie [6]. Van 6 Divisie waren enkele eenheden inmiddels al op Java gearriveerd. De grote paniek brak mijns inziens pas uit toen na 22 februari bleek, dat de Australiërs niet op tijd in Java konden zijn, en dat Java geïsoleerd raakte van versterkingen uit de VS; en deze waren wel degelijk onderweg, zoals het drama van de USS Langley ook bewijst.

Volledig oneens ben ik het echter met de uitspraak van dr. Snapper, aan het einde van zijn reactie, dat indien aan de premissen van de legerleiding niet was voldaan, men deze leiding niet kan verwijten dat zij de defensie op onjuiste beginselen zou hebben gebaseerd. Indien een premisse niet juist blijkt te zijn (bv. de superioriteit van de „slagbommenwerper”) en men wel zijn defensiebeleid daarop heeft gebaseerd, mag men dat de legerleiding zeker kwalijk nemen. Ook de Franse legerleiding is na de debacle van 1940 gedesavoueerde, omdat zij van verkeerde premissen is uitgegaan. De kwaliteit van een legerleiding wordt immers bepaald door zowel de kwaliteit van haar planning voorafgaande aan het conflict, als de kwaliteit van haar leiding geduren-

Literatuur

1. M. Spick — *Fighter pilot tactics*. Cambridge (1983)89 e.v.
2. M. Tomlinson — *The most dangerous moment*. Londen (1979)106-112, 175-176.
3. J. Terraine — *A time for courage*. Londen (1984)325-334.
4. H. A. Schuring — *De invloed van het landschap op de militaire operaties tij-*

dens de Tweede Wereldoorlog. Aalten (1958)49-51.

5. N. L. W. van Straten en B. F. Schilmöller — *Leerboek der tactiek, bestemd voor het leger in Nederlandsch Indië*. KMA, Breda (1932).
6. L. Wigmore — *The Japanese thrust. Official history of Australia in the war of 1939-1945*. Canberra (1957)442-443.

de de strijd, wanneer blijkt dat de vijand niet volgens het boekje optreedt (wat de vijand zelden doet). Ik hoop met mijn artikel te hebben aangetoond dat naar beide gezichts-

punten gezien nog wel wat is af te dingen op de kwaliteit van de legerleiding van het KNIL in de beschouwde periode.

ir. H. T. BUSSEMAKER, res kap td

Het Rode Leger: een staat in de staat?

Graag geef ik een reactie op de kritiek van vdG Oversloot op mijn artikel, niet alleen als rechtvaardiging van mijn artikel, doch ook als een bijdrage in de bewustwording van de uitgangspunten van SU. Ik zal de kritiek van vdG Oversloot punt voor punt behandelen.

1. Uiteraard is de communistische partij van de Sovjet-Unie het belangrijkste machtsinstituut. Ik heb met mijn artikel echter willen aantonen, dat de Russische strijdkrachten ook een factor van betekenis zijn, maar dat het afhankelijk is van de partijleiding van een bepaald moment, in hoeverre de invloed van de krijgsmacht naar buiten treedt. De onduidelijkheid over de machtsverhoudingen in de SU is zeker te constateren in de Chroesjtsjov-periode, vanwege de onenigheid in de politieke leiding. Hiervan maakte de krijgsmacht handig gebruik.

2. Het antwoord op mijn nevenvraag heb ik uiteengezet onder de kop „De strijdkrachten en het Sovjet-russische imperialisme”. Eerst heb ik de Westerse visie op de inzet van Russische troepen in het buitenland behandeld. Vervolgens heb ik de visie van het Oostblok op dit militaire optreden uitgelegd, die natuurlijk overeenstemt met de marxistisch-leninistische leer. De ideologie rechtvaardigt dit optreden en verklaart dat juist de bourgeoisstaten (het Westen) zich schuldig maken aan imperialisme. Ik meen dat er geen twijfel bestaat aan de inhoud van de door mij gestelde vraag en het antwoord daarop.

3. In „The Soviet army” van Liddell Hart schrijft Michail Koriakov over het agrarische taalgebruik. Koriakov, die zelf deel uitmaakte van het Rode Leger tijdens de Tweede We-

reldoorlog, merkt op dat het Russische volk ondanks de industrialisatie een volk van boeren en soldaten is gebleven. Het agrarische taalgebruik in het Rode Leger blijkt daardoor, dat de soldaten flora- en fauna-namen geven aan militaire voorwerpen. Zo wordt een UT trainingsvliegtuig betiteld als „eendje” (oetenok), patronen heten „zaden” en mijnen worden „komkommers” genoemd. Dit taalgebruik, dat duidt op een boerenmentaliteit, is volgens Koriakov algemeen gangbaar in de krijgsmacht [1].

4. Het door Koriakov geconstateerde feit dat de gemiddelde Russische soldaat een boer is en geen stedeling, schept wel degelijk problemen voor het kader om hem om te vormen tot een goed militair. De gedachtenwereld van de plattelander wordt beheerst door de natuur en het dorpspatriottisme; zijn conservatieve blik reikt niet verder dan de dorpsgrens. Om dit nu te doorbreken, en zijn gedachten te laten verleggen naar nationalisme en de Sovjet-russische ideologie, is een keiharde opleiding opgezet ([1] blz. 412-413).

5. De door Riasanovski en Garthoff aangehaalde sociale hervormingen van oorlogsminister Dmitri Miljoetin — zoals een zekere democratisering, militaire scholing en de invoering van basisonderwijs voor dienstplichtigen — hebben naar mijn mening de verschillende klassen in sociaal opzicht naar elkaar toe gebracht. Voor de wet was nu een gelijkheid van klassen gerealiseerd. Het belang hiervan is dat de rest van de Russische samenleving hieraan niet kon deelnemen, hetgeen later zou uitmonden in de revolutie [2].

6. Mijn aanduiding van de politieke officier als „partijbons” wijst op zijn functie: het is zijn taak de manschappen de leer van Marx en Lenin bij te brengen en de politieke betrouwbaarheid van het kader te toetsen. Wij mogen ons gelukkig

prijzen dat partijfunctionarissen van bv. de VVD geen politieke indoctrinatie en controle als taak hebben, en derhalve ook niet als „partijbonzen” behoeven te worden beschouwd.

7. Het is buiten kijf dat Stalins zuiveringen een voorbeeld zijn van verschikkelijke terreur. Dat is echter in de desbetreffende zinsnede niet aan de orde. Ik wilde ermee aangeven dat juist de verdwijning van de genoemde groepen, die de basis vormden bij het ontstaan van het Rode Leger, de groei van jonge, post-revolutionaire officieren in het korps bevorderde. Het verdwijnen van oude bolsjewieken en tsaristische officieren betekende een ontwikkeling van het officierenkorps naar een meer homogene groep. Als een homogene groep kreeg zij meer aanzien en invloed in de Russische maatschappij ([2] blz. 331-332).

8. Het is correct dat het Rode Leger geen absoluut monopolie heeft over de bewapening van de SU. De „aanzienlijke militaire macht” zoals vermeld door Oversloot, staat echter in geen verhouding tot het potentieel waarover de legerleiding beschikt. Mijn „ideologische verklaring” is bedoeld om aan te geven hoe plooibaar de marxistisch-leninistische ideologie eigenlijk is. Zo verklaart David Joravski dat de ideologie fungeert als rechtvaardiging voor al bestaande beleidsvoorkeuren. Volgens de leer is de leidende rol toebedeeld aan de Partij, derhalve is het leger een dienende instelling. De vraag is wie de Partij regereert? Stalin zelf zei namelijk dat de staat aan verandering onderhevig is, afhankelijk van de ontwikkeling van het land en veranderingen in het buitenland. Zo is er dan ook een mogelijkheid, in theorie, voor een staatsgreep door het leger, als één van de veranderingen van de vorm van het partijleiderschap [3]. Hiermee wil ik slechts aantonen dat de ideologie voor meer dan één uitleg vatbaar is. De redenering blijkt dan bij nadere bestudering niet tegenstrijdig te zijn.

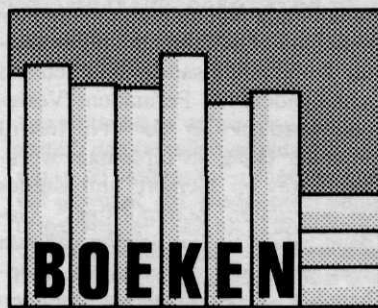
9. De wetenschap die zich bezighoudt met de bestudering van de Sovjet-russische politiek, de krenlinologie, richt zich juist op aanwij-

zingen als de door mij genoemde opvolging van Oestinov door een beroepsmilitair. Vdg Oversloot weet naar ik aanneem dat bv. aan de plaats van de diverse Russische leiders op het Leninmausoleum bij een parade bepaalde conclusies kunnen worden verbonden m.b.t. de gezagsverhoudingen in het Kremlin. Als zodanig moet mijn opmerking over de opvolger van Oestinov worden beschouwd, die ik dan ook niet heb gepresenteerd als een feit, doch als mijn eigen mening. Overigens bevestigt Sokolovs benoeming tot kandidaat-lid van het Politbureau m.i. de desbetreffende indicatie in mijn artikel.

10. Bij de uitleg van de Sovjetrussische nucleaire doctrine doet het niet ter zake wat ik of Oversloot, of Berkhof en Volten daarover beweren. Het gaat erom hoe het Kremlin erover denkt. Mijn uitspraak, afkomstig uit een artikel van Strode en Gray [4], is terug te voeren naar twee Russische bronnen, t.w. N. V. Ogarkov — Strategy, military, in *Sovetskaja vojennaja entsiklopedija* dl 7, Voenizdat, Moskou, (1979) 564, en: A. A. Gretsjo — Report of the minister of defense, Marshal of the Soviet-Union A. A. Gretsjo. *Kommunist vooruzjonych sil* (1973)(8)15. Voor zover men hiertoe in staat is, lijkt het mij beter af te gaan op de Russische bronnen, dan op commentaren hierop van Westerse specialisten. M. DE HAAS

Literatuur

1. B. H. Liddell Hart — *The Soviet army*. Londen (1956)411.
2. R. L. Garthoff — The military as a social force, in: C. E. Black (ed) — *The transformation of Russian society*. Cambridge, Mass. (1960)324-325.
3. T. J. Colton — *Commissars, commanders and civilian authority. The structure of Soviet military politics*. Cambridge, Mass. / Londen (1979) 288-230.
4. R. V. Strode en C. S. Gray — The imperial dimension of Soviet military power. *Problems of communism* 30(1981)(6)2.

Gedane zaken. Diplomatieke herinneringen

door R. Fack, 136 blz. Uitg.: Sijthoff, Amsterdam, 1984. Prijs: f 19,50.

Vrijwel tegelijk met „Ambassadeur in Athene 1969-1975” van C. D. Barkman (zie *Mil. Spect.* 154(1985) (4)190) hebben twee andere Nederlandse oud-diplomaten hun memoires gepubliceerd: Robbert Fack en J. van der Gaag. Hun boeken vormen een welkome aanvulling van de op dit gebied bestaande memoireliteratuur.*

Gedane zaken bevat behalve „diplomatieke herinneringen” ook een korte terugblik op de oorlogsperiode. Fack was in mei 1940 als officier van de kustartillerie gelegerd in IJmuiden. Na de capitulatie van het leger en de luchtmacht ging hij met een deel van de officieren en manschappen van de Positie IJmuiden sloop naar Zeeland om daar de strijd tegen de Duitse troepen voort te zetten. Dat was althans zijn bedoeling. De schipper-eigenaar zette evenwel koers naar Engeland om zijn schip in dienst te stellen van de geallieerden, en zo werden Fack en de zijnen Engelandvaarders.

Na tijdens de oorlog dienst te hebben gedaan in de Prinses Irene Bri-

* Zie verder voor wat betreft de naoorlogse periode de geschriften van de oud-ministers van buitenlandse zaken en oud-ambassadeurs E. N. van Kleffens, D. U. Stikker en J. W. Beyen, en van de oud-ambassadeurs J. G. de Beus en H. N. Boon. De publikatie van de memoires van oud-ambassadeur jhr. H. F. L. K. van Vredenburg zou dit voorjaar plaatsvinden.

gade trad Fack in augustus 1945 toe tot de Buitenlandse Dienst. Als diplomaat was hij achtereenvolgens werkzaam in New York (als lid van de Nederlandse vertegenwoordiging bij de VN), Rome, Canberra en Bonn; van 1968 tot 1970 was hij reizend ambassadeur; daarna, tot 1974, hoofd van de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de VN. Zijn laatste functie was die van ambassadeur in Londen.

Fack geeft geen chronologisch verslag van zijn diplomatieke carrière. In hoofdstuk 3 vertelt hij iets over zijn belevenissen bij de VN kort na de oorlog; hoofdstuk 4 gaat over het Midden-Oosten in de periode rond de oliecrisis (1973), toen Fack opnieuw in New York werkzaam was; en in hoofdstuk 5 behandelt hij de diplomatieke contacten tussen Nederland en de Sovjet-Unie in de jaren 1963-1964. Zo maakt Fack vaker forse stappen naar voren en terug in de tijd. Ik kan me voorstellen dat lezers die minder parate kennis hebben van de recente politieke geschiedenis deze hinkstapsprongen niet altijd even gemakkelijk kunnen volgen.

Als historische bron is het boek niet erg interessant: Fack brengt weinig groot nieuws, hij heeft in zijn boek geen documenten opgenomen of verwerkt en de tekst is niet geannoteerd. Het meest informatief was nog, althans voor mij, het hoofdstuk met de wat cryptische titel „De Lorelei en de Noordzee”, waarin de verdeling van het continentale plat tussen Nederland, Denemarken en Duitsland wordt besproken. Fack was namens Nederland bij de verdeling van het plat betrokken. Ik begrijp nu waarom welk land welk deel van de Noordzee heeft toebedeeld gekregen.

Maar als ik in het bovenstaande iets van kritiek heb laten horen: daar staat veel tegenover. Fack is een onderhoudend schrijver — dat is, lijkt mij, niet het minste compliment dat men een auteur kan maken — en hij behandelt in zijn boek een aantal kwesties van belang. In het hoofdstuk „Geheim of openbaar?” maakt hij aan de hand van een voorbeeld uit de geschiedenis van het Koreaanse conflict duidelijk, dat ge-

heime diplomatie soms succesvol kan zijn waar openbare diplomatie moet falen. Het is geen pleidooi voor geheime diplomatie als enige methode, maar een pleidooi voor geheime diplomatie als *een* methode voor het oplossen van interstatelijke problemen, en onder bepaalde omstandigheden de enig mogelijke. Een andere kwestie is die van het „beroepsrisico” dat diplomaten lopen: „Tussen 1968 en 1982 zijn er bij 370 terroristische aanslagen niet minder dan 381 diplomaten vermoord, waaronder 20 ambassadeurs afkomstig uit 12 landen en 824 gewond. Ambassades van 38 landen werden door terroristen bezet en vertegenwoordigers van 108 landen werden het slachtoffer” (blz. 84). Fack vraagt terecht aandacht voor het probleem van het toegenomen veiligheidsrisico van diplomaten. Wat ik dan echter weer mis is een analyse van de oorzaken van dat probleem en, misschien nog belangrijker, ideeën over de manier waarop het zou kunnen worden opgelost. Niettemin is *Gedane zaken* een boeiend en in menig opzicht leerzaam boek, waarmee de auteur eer inlegt. drs. J. OVERSLOOT, vdg int

Vrijgevochten

door J. van der Gaag, 200 blz., geïll. Uitg.: Stregholt, Naarden, 1984. Prijs: f 24,90.

Dit is, veel meer dan „Gedane zaken”, de teboekstelling van een levensgeschiedenis. Van der Gaag was tijdens de oorlog actief in de illegaliteit, lid van de Raad van Verzet en later lid van het College van Vertrouwensmannen. „Richard” was tijdens de oorlog zijn meest gebruikte schuilnaam. Een derde van het boek is aan de oorlogperiode gewijd en ook in het daarop volgende deel keert hij herhaaldelijk terug naar zijn oorlogservaringen. Van der Gaag trad in de zomer van 1945 toe tot de Diplomatieke Dienst; hij sloeg daarvoor een aanbod van Shell om zijn werk als geoloog te hervatten, af. Zijn carrière verliep in menig opzicht anders dan

die van zijn dertien jaar jongere collega Fack. Fack werkte op een aantal grote ambassades, was reizend ambassadeur en Permanent Vertegenwoordiger bij de VN, terwijl Van der Gaag als diplomaat werkzaam was op kleinere ambassades en consulaten, buitenposten. „Gedane zaken” is het verslag van een zeer geslaagde diplomatieke loopbaan; Van der Gaag daarentegen heeft zijn werk niet altijd met genoeg gedaan, als hij al werk had. Hij schrijft bv. over zijn eerste plaatsing, in Mexico: „Ik stel er prijs op met de hand op mijn hart te verklaren dat ik van 1945 tot 1950 in Mexico op het gezantschap of daarbuiten geen minuut produktief werk heb geleverd” (blz. 93). En een ander citaat: „Ik zal over die periode (ten departemente, J.O.) niet te lang uitweiden, want de anderhalf jaar die ik op het Plein doorbracht was een voortzetting van een zalig nietsdoen, zoals ik in Rangoon en Mexico had beleefd” (blz. 140).

Vrijgevochten bevat een groot aantal anekdotes en hier en daar een kleine onthulling. Eén onthulling wil ik hier graag navertellen. In het begin van de jaren '50 werkte Van der Gaag op de Nederlandse missie in Praag. Om geld voor een school voor kinderen van diplomaten bijeen te brengen werd bij Van der Gaag thuis een cabaretavond georganiseerd met als hoogtepunt dat twaalf diplomaten van Westerse landen in travestie de cancan dansen. De volgende morgen werd Van der Gaag benaderd door twee „journalisten” die op de feestavond uit een schuilhoek foto's hadden gemaakt van de verkleedpartij en van het optreden. Publikatie van de foto's zou opschudding hebben veroorzaakt en de carrière van de betrokkenen zou zijn gebroken. De „journalisten” verlangden \$ 10.000 voor de foto's en de negatieven. Dat bedrag is betaald (een van de diplomaten-dansers was een vermogend man) en de „journalisten” hebben zich aan hun deel van de overeenkomst gehouden: de foto's zijn nimmer gebruikt. De „journalisten” zijn waarschijnlijk veiligheidsagenten geweest. Maar werkten zij in opdracht of was het een schnabbel?

Van der Gaag geeft het antwoord niet, en hoe zou hij het antwoord ook kunnen weten? Maar men kan zich voorstellen wat het effect is van zo'n ervaring: de betrokkenen hadden vanaf dat moment iets te verbergen voor hun eigen regeringen en ze moesten vrezen dat daarvan ooit door de Tsjechische „journalisten” of hun opdrachtgevers zou worden gebruik gemaakt.

Van der Gaag, als „parachutist” in de Buitenlandse Dienst terechtgekomen, blijkt voortdurend een zekere weerzin tegen de „carrière-diplomaat” te hebben gehad; en niet alleen tegen de carrière-diplomaat, maar tegen de „ambtelijke weg” in het algemeen: „Ik ben terwijl ik dit schrijf en op een kwarteeuw ambtelijke ervaring kan terugzien tot de overtuiging gekomen, dat de ambtelijke weg het zo noodzakelijke individuele initiatief verstikt en uiteindelijk doodt” (blz. 114). Van der Gaag maakt van de gelegenheid gebruik om enkele rekeningen te vereffenen (zie bv. blz. 106-108 over „De zaak Brons”); toch is het geen boek van een raté die zijn gram wil halen.

Van der Gaag moet als diplomaat een eigenaardige verschijning zijn geweest. Of hij een kundig diplomaat is geweest kan ik uiteraard niet beoordelen. Hij heeft nogal wat kritiek op de inrichting en het functioneren van de Buitenlandse Dienst. Hij vindt dat te weinig gebruik wordt gemaakt van het instituut van honorair-consul. En zijn belangrijkste grief: hij vindt dat aan hoge diplomaten veel te weinig armslag wordt gegeven; Den Haag heeft volgens hem te weinig vertrouwen in het oordeel van haar vertegenwoordigers ter plaatse. Ook noemt hij een aantal gevallen waarin zijn eigenmachtig optreden succesvol is geweest. Maar aan de andere kant: „Den Haag” heeft de taak een samenhangend buitenlands beleid te voeren en mag het beleid niet afhankelijk maken van het „toeval” van de opinies en karakters van zijn vertegenwoordigers. Voor het feit dat Den Haag zich voor deze taak ziet gesteld lijkt Van der Gaag niet altijd oog te hebben.

drs. J. OVERSLOOT, vdg int

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen.

Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij, ter wille van de overzichtelijkheid in beknopte vorm.

Met betrekking tot illustraties wordt in het algemeen opgemerkt dat functionele illustraties de waarde en aantrekkelijkheid van artikelen — en dus van het tijdschrift — verhogen.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Boven de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b . . .).
- f. Spelling: voorkeursspelling (Van Dale / Woordenlijst Spellingcommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer boven tabel plaatsen (TABEL 1, TABEL 2, enz.).
- c. Daaronder evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literaturopgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literaturopgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [ ], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literaturopgaven is vermelding van titelatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.

i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met 1 beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zónder haken: 1.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2 Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éénzijdig gebruiken.
- f. Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij de liniëring lichtblauw is; bij reproductie vervalt deze liniëring echter.
- g. Buiten het te reproduceren vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.). ▶

h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. . . .
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met een nummering.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrucken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel. Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaand door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre

door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. Prijs: DM 20,-.

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 2,75 per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Spui 47, 2511 BL Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Tournooiveld 5, Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurs'honorarium voor artikelen bedraagt f 40,- per gedrukte pagina, incl. bijgeleverde, reproduceerbare illustraties, met een minimum van f 100,-. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,- per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag (tel. (070) 73 15 05).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengenoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/productieafdeling, Spui 47, kamer G 609, 2511 BL Den Haag (tel. (070) 72 13 68, de heer L. W. Krumbholz).